

Európai utas

AZ EURÓPAI EGYÜTTMŰKÖDÉS FOLYÓIRATA

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGSZER

HATODIK ÉVFOLYAM-1996.2. ÁRA: 149 Ft

**MAGYARORSZÁG ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ - INOTAI ANDRÁS, ORBÁN VIKTOR,
HANS BECK VÉLEMÉNYE**

EZERÉVES A MAGYAR ISKOLA • NAGYBÁNYA CENTENÁRIUMÁRA

A TRANZITBAN - ANTAL LÁSZLÓ A GAZDASÁGI ÁTMENETRŐL

DEMSZKY GÁBOR, CSELOVSZKY ZOLTÁN, GERŐ ANDRÁS BUDAPESTRŐL

ÉLETUTAK: WACŁAV FELCZAK, VÁSÁRHELYI MIKLÓS, ANDORKA RUDOLF

OSZTRÁK-MAGYAR KAPCSOLATOK: RÉGMŰLT, KÖZELJÖVŐ

PORTRÉ: GRUNWALSKY FERENC

KÖRKÉP: TORINO, POZSONY, PRÁGA, BUKAREST, CADENABBIA

FALUDY GYÖRGY, GYURKOVICS TIBOR, VATHY ZSUZSA, KISS Gy. CSABA,

KOVÁCS ISTVÁN, POMOGÁTS BÉLA, SZKÁROSI ENDRE, SZARKA LÁSZLÓ

**Egy üzletember napirendjében
minden perc számít.**

**Miért vesztegetne el értékes
órákat egy reptéren várakozva?**

Velünk jobban jár.

A Lufthansa április 15-től nemcsak Frankfurtból és Düsseldorfból, hanem új csomópontján, Münchenen keresztül is tökéletes összeköttetést kínál Európa és a tengerentúl főbb nagyvárosaival.

És mivel müncheni járatait naponta háromszor – 8.50, 13.25, 17.00 órakor – indítja Budapestről, Ön a lehető legjobban használhatja ki idejét: rövid tranzitidővel repülhet, pontosan és pihenten érkezhetsz külföldi tárgyalásaira.

Lufthansa

TARTALOM

FELKÉSZÜLÉS EURÓPÁRA

Integráció: lehetőség és vizsga	
Beszélgetés Inotai Andrással.....	2
Böröcz Nándor: Ülünk az úton	
Európa-nap Zalaegerszegen	6
Visszafoglaltuk helyünket Európában	
Beszélgetés Orbán Viktorral (Toót H. Zsolt)	8
Tatár Imre: Indokolatlan a magyar melankólia	
Ígylát bennünket Hans Beck	11

ÖRÖKSÉGEK

Szunyogh Szabolcs:	
Ezer év: mi folytatható?	13
Gyurkovics Tibor: Nagybánya	17
A város és lakói	
A száz éve nagyra nőtt Budapestről beszélget	
Cselovszky Zoltán, Demszky Gábor,	
Elek László, Gerő András	24
Antal László: A tranzitban	
Kelet-Európától Európa felé	34

ÉLETUTAK

Tisztelgés Waclaw Felczak emléke előtt	
Kovács István és Kiss Gy. Csaba írása	38
Faludy György:	
Az iskolapadtól Thomas Mannig	41
Vásárhelyi Miklós: A történelemben	47

Ha minden ember megteszi...

Andorka Rudolfal beszélget Vathy Zsuzsa 51

OSZTRÁK - MAGYAR

Fejezetek egy szomszédság történetéből	
Peter Haslingerrel beszélget Szarka László	58
Az évenkénti osztrák-magyar értelmiségi	
találkozó Budapesten	62

PORTRÉ

Bakács Tibor Settenkedő: A marathoni futó	
Grunwalsky Ferenc futása	66

KAPCSOLATOK

Gömöri György:	
Cambridge magyar emlékei	72
Farkas János László: Villa La Collina	75
Szkárosi Endre: Európa lelke	
Írók, költők, irodalomtörténészek	
a szellem uniójáról	76
Jovica Acin: Az aknamező előtt	78
Szarka László: Májusi útinapló	
(Pozsony, Prága)	80
Pomogáts Béla: Két nap Bukarestben	82
Európa 2000 - vetélkedő	83
Találkozások	84
Számunk szerzői	86
Summary	87

Európai utas

Az európai együttműködés folyóirata
Megjelenik negyedévenként

A szerkesztőbizottság elnöke:
Pomogáts Béla és Vásárhelyi Miklós
Főszerkesztő: Módos Péter

Számunk szerkesztésében részt vett:
Farkas János László
Jovánovics György művészeti vezető
Kiss Gy. Csaba
Módos Márton
Újvári Imréné tervezőszerkesztő
Vas János (fotó)
Vujicsics Sztoján főmunkatárs

A szerkesztőség címe:
1062 Budapest, Bajza u. 18.
Telefon/fax: 122-5164, 342-1978

Az Európai utas Alapítvány
megbízásából kiadja a Budapesti Kiadó
Felelős kiadó:
a Budapesti Kiadó igazgatója
Terjeszti a HIRKER Rt.
az NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő Kft.
a kiadó és alternatív terjesztők.
Előfizethető a Budapesti Kiadó-nél
(1462 Budapest, Pf. 779),
a hírlapkézbesítő postahivatalokban,
a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlap-
előfizetési és Lapellátási Irodában
(HELIR, Budapest XIII., Lehel út 10/a, 1900)
közvetlenül vagy postautalványon,
valamint átutalással a HELIR 215-961 162
pénzforgalmi jelzőszámára

Egy szám ára: 149 Ft
Előfizetési díj egy évre: 596 Ft

Külföldön terjeszti a Kultúra
Külkereskedelmi Vállalat
H-1398 Budapest, Pf.: 149

Révai Nyomda Kft.
1037 Budapest, Kunigunda útja 68.

ISSN: 0866-272X

E számunk az Európai utas Alapítvány,
az Európa Biztosító, a Külkereskedelmi
Bank Rt., a Nemzeti Kulturális Alap
és a Soros Alapítvány támogatásával
készült

Címképünk: Pannonhalma emlékei (részlet)

INTEGRÁCIÓ: LEHETŐSÉG ÉS VIZSGA

Beszélgetés Inotai Andrással

- Az Európai Unió április végén eljuttatta Magyarországhoz azt a kérdőívet, amely alapján majd kiállítja az országról alkotott „bizonyítványt”, az úgynevezett avist. Úgy tűnik, ezzel az unióhoz történő csatlakozásunk visszafordíthatatlan folyamatá vált. A felkészülés részeként év elején átalakult az a struktúra, amely a csatlakozás előkészítésével összefüggő kérdésekkel foglalkozik.

Őn a Világgazdasági Kutatóintézet igazgatója, az integrációs stratégiai munkacsoport vezetője. A jelenlegi felállás vajon véglegesnek tekinthető?

- A struktúrára vonatkozó 1996. február 1-jén meghozott kormányhatározat többéves adósságot szüntetett meg. Már 1991 decemberében, a társulási szerződés aláírása után

hozzá kellett volna kezdeni az egyseges magyar integrációs kormányzati struktúra kiépítéséhez. Ebből azonban szinte semmi sem valósult meg.

A mostani kormánydöntés egyik legfőbb érdeme, hogy leszögezi: az integrációra való felkészülés alapvetően nem kormányzati, hanem nemzeti feladat. Ennek érdekében létrejött az integrációs kabinet, a miniszterelnök vezetésével. Tagjai a közvetlenül érintett szakminiszterek, vagyis a belügyi, a külügyi, az ipari, a pénzügyi és a honvédelmi tárca vezetője. Állandó meghívottként vesz részt a kabinet munkájában a Miniszterelnöki Hivatal közigazgatási államtitkára, az integrációs stratégiai munkacsoport vezetője és a Külügyminisztériumon belül megalakult integrációs államtitkárság irányítója.

Következő lépésként egységesíteni kellett a döntési rendszert, hiszen az addig meglehetősen heterogén képet mutatott.

Természetesen azon lehetett, sőt kellett is volna vitatkozni, hogy az-e a jobb, ha létrehozunk egy önálló integrációs minisztériumot, vagy valamelyik minisztérium alá rendeljük e kérdéskört, esetleg a Miniszterelnöki Hivatalon belül hozunk létre egy kabinetet. Az viszont nem járható út, hogy több döntési központ legyen egymás mellett. Egy olyan kis ország, mint Magyarország, az Európai Unióval folytatott tárgyalások során rendkívül korlátozott érdekérvényesítési lehetőségekkel rendel-

kezik. Már ezért is elfogadhatatlan a több döntési centrum létezése.

Arra a rendelkezésre álló idő kevés volt, hogy új minisztériumot hozunk létre, hiszen az unió madridi csúcsertekezlete után egyértelművé vált, hogy 1997 végén, 1998 elején megkezdődnek a csatlakozási tárgyalások. Így a meglévő integrációs struktúrát figyelembe véve az a döntés született, amely a Külügyminisztérium alá rendeli az integrációs kérdéseket. Az addig az Ipari és Kereskedelmi Minisztériumhoz tartozó Európai Ügyek Hivatala átkerült a Külügyminisztériumba, ahol megalakult az Integrációs Államtitkárság a kormányzati munka koordinálásának feladatával. Ez tehát a felkészülésünk második pillére.

A harmadikat a már korábban létrehozott európai integrációs tárcaközi bizottság alkotja, amely a különböző minisztériumokban integrációs kérdésekkel foglalkozó szakembereket fogja össze.

Végül az integrációs stratégiai munkacsoportot emlitem meg. Mint a neve is mutatja, a testület stratégiai kérdésekkel foglalkozik, és mivel munkacsoport, nincsenek főállású munkatársai. Egyik fő feladatunk annak vizsgálata, milyen lesz az az Európai Unió, ahova csatlakozni fogunk, és nem utolsó sorban, milyen lesz az a Magyarország, amelyik a tárgyalási sorozat végén alá fogja írni a csatlakozási dokumentumot, és teljes jogú tagja lesz az integrációnak.

A testület közvetlenül kapcsolat-

Az integrációra való felkészülés átfogó nemzeti stratégiát igényel, amely a jogharmonizációtól a műszaki fejlesztésen át a kisebbségekig az élet számos területét magában foglalja.

ban áll a miniszterelnökkel, az integrációs kabinettel. Koordinátori szinten húsz munkacsoport áll rendelkezésünkre, amelyek kapcsolódnak az integrációs tárcaközi bizottság megfelelő területeihez.

Ezenkívül integrációs kérdésekkel foglalkozik a Parlament európai integrációs bizottsága, amelynek egyik feladata az EU-val kapcsolatos törvényi előkészítés.

- Milyen feladatot jelent az ország közelítése az Európai Unió előírásaihoz? Nincs az ország késésben ezen a téren? Egyáltalán, melyek azok a területek, amelyeket stratégiainak minősít?

- Nem értek egyet azokkal, akik azt állítják, hogy az elmúlt években Magyarországon egyáltalán nem foglalkoztak az integrációs felkészüléssel. Ez a kérdés minden hatóságánál, érdekképviselői szervnél már jó ideje napirenden szerepel, az OMF-től a szakszervezetekig. Az viszont tény, hogy ez a tevékenység nem volt megfelelően koordinálva.

Tisztában kell lenni azzal is, hogy az integrációra való felkészítés nem jogi alkalmazkodás; szükség van ugyan az európai jog átvételére, de a folyamat ebben még nem merül ki. Továbbá nem kereskedelempolitikai kérdés, bár a különböző kvóták ügye fontos. Az integrációra való felkészülés átfogó nemzeti stratégiát igényel, amely a jogharmonizációtól a műszaki fejlesztésen át a kisebbségekig az élet számos területét magában foglalja.

A felkészülés nem csak a teljes jogú tagság eléréséig tart. Az alkalmazkodás egy része át fog nyúlni a felvétel utáni időszakra is, hiszen vannak olyan területek, amelyeken a szükséges derogációk csak nyolc-tíz

Magyarország több Évszázados periférikus állapot után végre integráción belülre kerülne. Ennek jelentősége talán csak az államalapítással hozható párhuzamba. Második és mély gyökeret ereszthetünk Európába.

év múlva fognak eltűnni. Vagyis több, egymást követő kormány összehangolt tevékenységére lesz szükség.

- Hogyan vélekednek Brüsszelben az eddig elért magyar eredményekről? Segítik-e a felkészülésünket? Adnak-e tanácsokat?

- Azt tapasztaltam, hogy Brüsszelben, de más európai fővárosokban is fontos döntésként értékelték a februári kormányhatározatot. A stratégiai munkacsoport olyan újítás, amelyre eddig egyetlen csatlakozni kívánó állam esetében sem volt még példa. Éppen ezért brüsszeli körökben nagy várakozásokat fűznek a tevékenységéhez. Magyarország megítélése máris érzhetően javult.

Szoros kapcsolatot tartunk fenn mind a brüsszeli EU-körökkel, mind az itteni képviselőtükkal. Megkapjuk a számunkra szükséges információkat, segítséget.

- Lehet-e már látni, hogy milyen nagyságrendű összeget igényel a csatlakozásra való felkészülés? Nem fog mindez aránytalanul nagy terhet róni a magyar gazdaságra?

- A csatlakozás nem olyan egyirányú folyamat, amelyben kizáró-

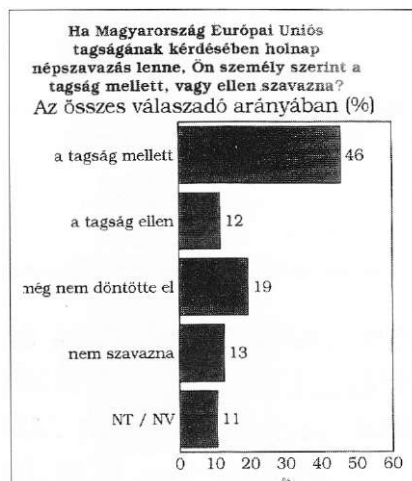
lag mi fizetünk, és cserébe nem kapunk semmit. A Phare-program keretében jelenleg is évente 85 millió ECU-t kapunk. A kérdés inkább az, hogyan használjuk fel ezt az összeget. Ez persze nem jelenti azt, hogy ne lenne ennél jóval többre szüksége Magyarországnak.

Bár költségek már most is jelentkeznek, az igazi kiadásokkal később kell számolnunk. Például ha a jogharmonizációról beszélünk, felelgetjük a törvény-előkészítés költségeit. De azt még senki sem számszerűsítette, mennyi pénzt fog felémészteni az, ha az európai jogrend átvétele után a törvényeket például a környezetvédelem terén a gyakorlatban alkalmazni akarják. Ezek lesznek az igazán nagy tételek.

Nehéz elválasztani a csatlakozás miatt adódó költségeket azoktól, amelyeket egyébként is fel kell vállalnunk. A lényeg azonban az, hogy már jelenleg is vannak kiadásaink, így nagyon jó lenne, ha már a felkészülési időszakban is jelentősebb EU-segélyhez tudnánk jutni.

Az eddigi példák azt mutatták, hogy abban az esetben volt sikeres a felkészülés, ha már a belépés előtt jelentős beruházásokat tudtak az érintett országban megvalósítani, és így versenyképes területek jöttek létre a gazdaságban. A beruházásokat részben külföldi tőkebevonással, részben belföldi megtakarításból lehet fedezni. A külföldi tőkeberuházást tekintve Magyarország nincs hátrányos helyzetben, hiszen eddig már 14 milliárd dollár érkezett az országba. A tagság elnyerése után ez a tendencia minden bizonnyal erősödni fog. A belföldi megtakarítás érdekében át kell alakítani a nemzeti jövedelem szerkezetét. Ahhoz, hogy az EU-tagság követelményeinek megfeleljünk, a beruházásokat és a vállalkozásokat kell támogatnunk. Vagyis nem a nemzeti jövedelem fogyasztóit, hanem a megtermelőit.

Portugália a tagság előtt 750 millió ECU-t kapott infrastruktúrájának a fejlesztésére. Ha Magyarország

hasonló összeghez jutna, olyan jelentős infrastrukturális beruházásokra kerülhetne sor, amelyek gazdaságélénkítő hatása mindenki előtt közismert.

Ettől azonban távol vagyunk. Ma reálisan azzal számolhatunk, hogy a Phare-program keretében juttatott pénzzel és a rendelkezésre álló magyar költségvetési eszközökkel kell a felkészülés szakaszát végigvinni. Jelentősebb anyagi támogatással csak a tagság elérése után számolhatunk.

- *Vagyis ön szerint egyértelműen előnyös hazánk számára az EU-tagság?*

- Az unió jelenlegi transzfermechanizmusát figyelembe véve pár száz millió ECU-t kellene Magyarországnak majd befizetni, viszont két és fél milliárd ECU áramolna hozzánk. De ez csak az egyik, a pénzügyi előnye a taggá válásnak. Az igazi haszon ennél jóval jelentősebb és nem kizárólag gazdasági természetű. Az Európai Unió ugyan nem katonai és biztonsági jellegű szervezet, de rendkívüli biztonságot ad tagjainak, mivel a világ legerősebb kereskedelmi hatalmáról van szó.

Arról már nem is szólva, hogy Magyarország több évszázados periférikus állapot után végre az integráción belülre kerülne. Az igaz, hogy azon belül a periférián lesz, de ez a régió leggyorsabban fejlődő területe. Kialakulóban van egy második nagy növekedési központ Szlovéniától a Balti-térségig. Ma már ezen a részen kétszer-háromszor akkora a GDP növekedése, mint Nyugat-Európában, kétszámjegyű az évenkénti termelékenységemelkedés. Jóllehet e térség gazdasági súlya töredéke a nyugat-európainak, de dinamikájában messze felülmúlja azt. Magyarország e terület részeként kerül majd be az EU-ba.

A tagság sok áldozattal és költséggel jár, de jelentősége talán csak az államalapítással hozható párhuzamba. Második és mély gyökeret ereszthetünk Európában. Mindazok az országok, amelyek kimaradnak ebből az újrendeződő Európából, hosszú távon periférikus helyzetbe sodródnak.

- *Tisztában van-e a közvélemény a tagsággal járó előnyökkel? Készülnek-e közvéleménykutatások a lakosság mentális állapotáról?*

A közvéleménykutatási adatok szerint Magyarország lakosságának többsége az EU-n belül szeretné látni az országot, konkrétan azonban nem tudja, hogy ez mit is jelent.

- Sajnos e téren is azt kell mondanom: jelentős időbeli késésben vagyunk. Eveken keresztül néhány hangzatos jelszó uralta a „felkészülést”. Arról vitatkoztunk, hogy bemegyünk vagy inkább visszatérünk Európába. Jóllehet a közvéleményt ez így ebben a formában nem nagyon érdekli.

1996. január 1-je óta költségvetési eszközökkel is rendelkezünk ahhoz, hogy megvalósítsunk egy kommunikációs stratégiát. Célunk az, hogy a közvéleményt tájékoztassuk az Európai Unióról, a tagsággal járó kötelezettségekről és potenciális előnyökről.

A közvélemény-kutatási adatok szerint Magyarország lakosságának többsége az EU-n belül szeretné látni az országot, konkrétan azonban nem tudja, hogy ez mit is jelent. Még nem tudatosult a lakosságban, hogy az országnak nincs más útja. Ugyanakkor nem annyira érzékeny a nemzeti szuverenitás kérdésében, mint az más országok esetében előfordul. Jól látszik ez a privatizációnál, amikor olyan területek kerülnek külföldi kézbe, amelyek nemzeti stratégiai ágazatnak számítanak.

Ezeréves nemzetállamiságunk

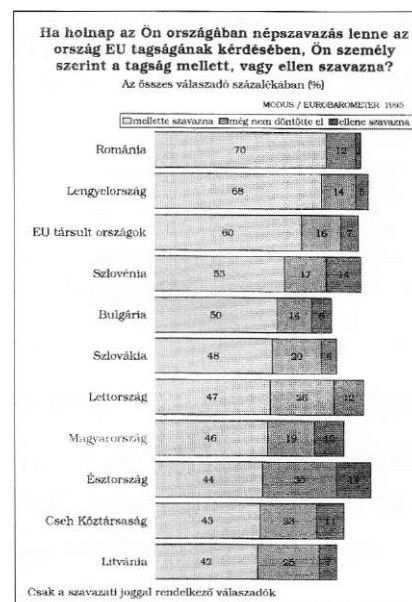
alatt megtanultuk, hogy egy kis országnak alkalmazkodnia kell a külső valósághoz. Minden olyan alkalommal, amikor nálánál nagyobb erőt képviselő ország vagy országok ellen fellázadt. Magyarország vereséget szenvedett. Hős lehet, csak az nem jár sok eredménnyel. Remélem, megtanultuk, hogy a nemzeti szuverenitás jobban érvényesíthető egy nagyobb közösségen belül, mint vele dacolva.

Magyarországon nincsenek jelen azok a sajátosan megkésett történelmi folyamatok, amelyek az 1989 után megalakult nemzetállamoknál fellelhetők, amikor sosemvolt nemzetállamokat akartak-akarnak felépíteni egy globalizálódó világban. Nálunk, szerencsére, a lakosság túlnyomó többségéből hiányoznak az ezzel járó gátlások. Nyilvánvalóan lesznek demagóg szölamok, nacionalista érvelések, de a magyar társadalmat nem lehet a józanságtól eltéríteni.

Túl vagyunk több sikeres Európa-napon. Készülnek az előny-hátrány-vizsgálatok, amelyeket a közvélemény elé fogunk tární.

Ugyanakkor nem kell elhallgatni azt a tényt, hogy az EU-tagság erős szelekcióval is együtt jár. A csatlakozásnak lesznek nyertesei és vesztesei. Erre a közvéleményt fel kell készíteni. Az a fontos, hogy a vesztesek körét a lehető legkisebbre csökkentjük, illetve ahol lehet, kompenzáljuk a hátrányos helyzetet. Nem kizárt, hogy az átalakulás vesztesei a csatlakozáskor is hátrányos helyzetbe kerülnek. Két ilyen nagyságrendű csapást egy évtizeden belül rendkívül nehéz elviselni. Ehhez olyan mérvű társadalmi szolidaritásra van szükség, amely nem biztos, hogy a jelen pillanatban megvan. A kommunikációs stratégiának az egyik célja éppen az, hogy az ilyen helyzetet ne tudják egyesek demagóg céljaira kihasználni.

- *Szomszédainkkal együtt vagy külön kerülünk-e be az unióba? Az*

ön megítélése szerint melyik megoldás lenne a jobb? A közép-európai országok közti együttműködés segíti-e a betagozódásunkat Európába?

- Teljesen egyértelmű, hogy a Közép-európai Kereskedelmi Együttműködés, a CEFTA semmilyen szempontból nem alternatívája az Európai Uniónak. Az EU-val bonyolódik kereskedelmi forgalmunk kétharmada, míg a CEFTA-országokkal a nyolc százalék.

Egy közepes nagyságrendű ország előtt nincs más út - kivéve, ha rendkívüli mennyiségű természeti kincsrel rendelkezik -, mint hogy a nálánál fejlettebb országokkal való kapcsolatok segítségével tornássza fel magát az élvonalba. Közepesen fejlett országok együttműködése nagyon hasznos lehet, de nem nyújtja azt az úgynevezett modernizációs horgonyt, amelylyel Magyarországot Európa fejlett részéhez lehet kötni. Ezt a nálunk fejlettebb régió, elsősorban Németország tudja megadni számunkra.

Vagyis nem a CEFTA vezet el az EU-ba, hanem az uniós tagság lehet az ösztönzője az intenzívebb regionális gazdasági együttműködésnek. Ami nem jelenti azt, hogy ne kellene már most megtenni mindent a CEFTA-ban rejlő lehetőségek kihasználása érdekében. Hiszen az EU-n belül többször hangoztatták, hogy nem akarnak olyan országot befogadni, amely nem tart fenn jó kapcsolatokat szomszédságával. Másrészt ki kell használni azokat az előnyöket, amelyek földrajzi elhelyezkedésünkéből adódóan lehetővé tesznek számunkra egyfajta tranzitszerepet.

Szerintem Magyarországnak alapvetően arra kell törekednie, hogy minél kevesebb országgal legyen az EU határa. Ukrajnával, Szerbiával, Horvátországgal mindenképpen az lesz, és a magyar-román határ is egy ideig EU-határnak látszik.

Szlovákia kérdéses, de kulcsfontosságú lenne. Én mindent megten-

nék azért, hogy Szlovákiát Magyarországgal együtt, az első körben vegyék fel az unióba. Ennek geostratégiai oka is van. Ha ez nem történik meg, egész sor kérdés merül majd fel, a mainál sokkal kényesebb formában. Nemcsak a kisebbségi problémákra gondolok, hanem a tranzit kérdésekre is.

- Miként vélekedik az Európai Unió a csatlakozásról? Nemrégiben az európai politika nagy egyénisége, Helmut Schmidt úgy nyilatkozott egy budapesti konferencián: az EU maga is gondokkal küzd, a polgárai a munkanélküliségtől tartanak. Nem is olyan sürgős tehát ez a bővítés...

- Egyetértek azzal, hogy az EU több szempontból is válságos helyzetben van. Ezt most nem negatív értelemben mondom. Az integráció mára egész sor területen olyan fejlettségi szintre jutott, amelyet a keleti kibővítéstől függetlenül is újra kell fogalmaznia. Ilyen a közös mezőgazdasági politika reformja, az európai monetáris unió, a közös pénz kérdése, az intézményi reform.

Viszont a szervezet folyamatosan rászorul a sikersztorikra. Ha a kormányközi konferencia valamely területen nem ér el eredményt, az még nem jelenti azt, hogy a kibővítés lekerül a napirendről. Sőt, éppen itt lehetne eredményt felmutatni.

Ha jól megnézzük, az EU 1989 óta állandóan lépéshátrányban van

az új európai status quo tekintetében. A berlini fal lebontása után nem fogalmaztak meg új európai stratégiát, jóllehet a válsághelyzetekre korábban mindig születtek ilyen-olyan válaszok.

Mivel az európai fejlődés sokkal dinamikusabb, mint az integrációé, nem lehet arra számítani, hogy az unió fogja azt meghatározni. 1989-ben még élére állhatott volna a folyamatnak, mára erről lemaradt. Ennek okát én abban látom, hogy visszatért a német újraegyesítéskor a francia status quo-mentalitás. A francia történelemnek fontos tanulsága, hogy a nagy Németországot még inkább be kell vonni az európai egységkeretbe. Ezt szolgálja az Európai Monetáris Unió.

Szerintem elképzelhetetlen, hogy egy újraegyesült Németország - dinamikus keleti országrésszel, Berlinnel mint fővárossal - tartósan az unió keleti határa maradjon. Tulajdonképpen már 1990-ben be kellett volna vonni Németország keleti szomszédait is az EU-ba, ily módon megerősítve az európai Németországot. Több európai mozgás egyfajta Európa felé mutat, de nem azért mert a németek ezt szeretnék. Mindenkinek az az érdeke, hogy egységes Európa jöjjön létre, erős Németországgal, kiegyensúlyozott hatalmi viszonyokkal.

Úgy gondolom, a keleti kibővítés elhalasztása, Németországnak az EU keleti határországaként való fenntartása igen rövid időn belül a 15 tagú, bemerevedett EU-n belül olyan súlyos feszültséget okozna, amely sokkal jobban veszélyeztetné a szervezet jövőjét, mint a kelet felé történő kibővítés.

Décsi Katalin

Ezeréves nemzetállamiságunk alatt megtanultuk, hogy egy kis országnak alkalmazkodnia kell a külső valósághoz. A nemzeti szuverenitás jobban érvényesíthető egy nagyobb közösségen belül, mint vele dacolva.

Európa-nap Zalaegerszezen

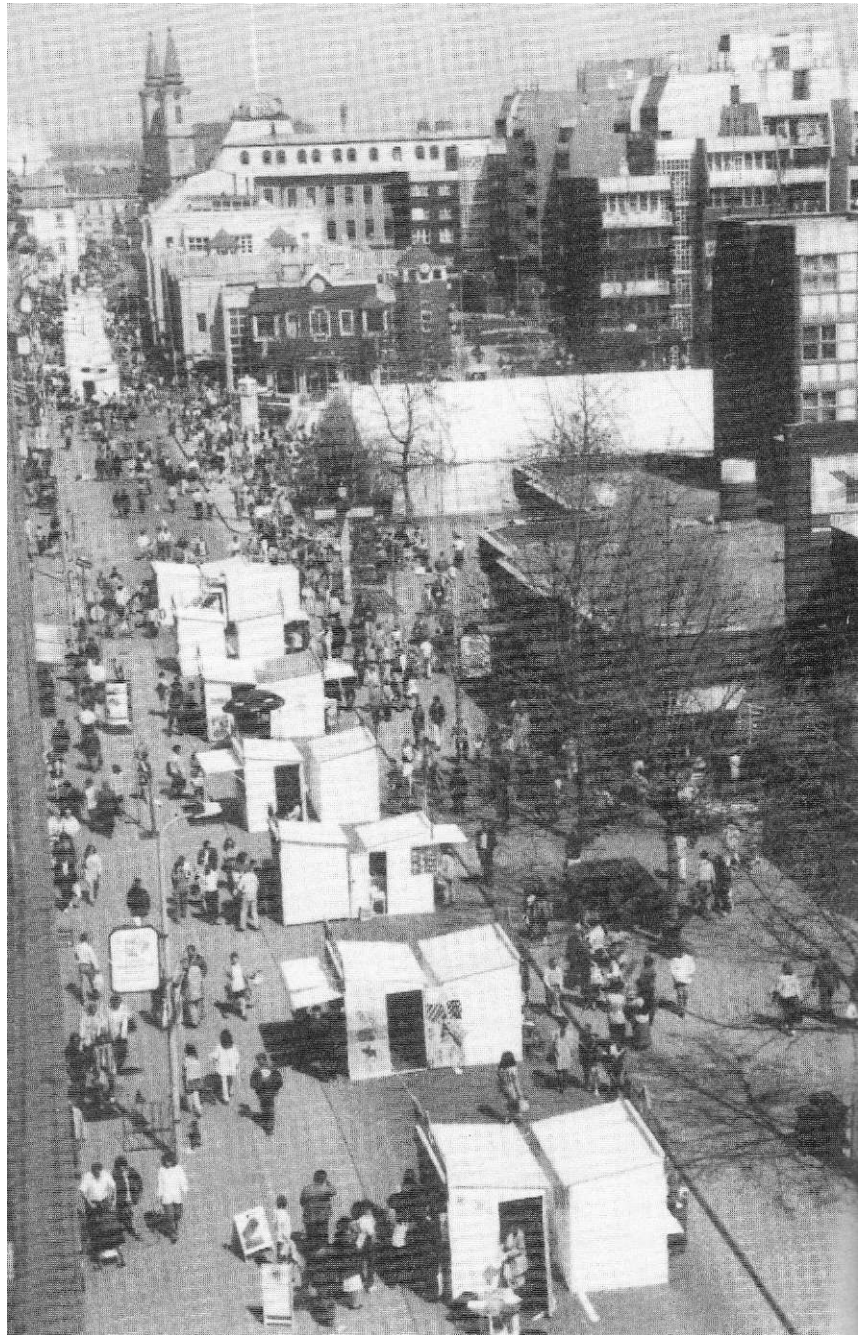
ÜLÜNK AZ ÚTON

Az eseményt megelőző napokban valami már van a levegőben, főleg kátrány- és festékszag. Mindenütt narancssárga mellényes munkások foltozzák be az utakon a kemény tél nyomait, festik a zebrákat, söprik az utcát. Mindezt rajtaütésszerűen kezdték el, így soha nem látott dugók alakulnak ki a városban, de azért a többség türelmes, végül is a cél szentesíti az eszközt: ebben a néhány napban e feltűnően szorgos emberek közelítik Egerszeget Európához. Ülünk az autóban, várunk, hogy aztán majd egy nagygenerálon átesett várost kapjunk vissza. Már megérte.

Az utolsó estére minden család postaládájába színes európa-napi újság kerül, melynek hasábjain mindenki hangsúlyozza az esemény jelentőségét. A nyilatkozó politikusok, gazdasági és kulturális szakemberek között a megítélésben teljes az egyetértés: mi már 1100 éve Európában vagyunk, viszont a helyzet az, hogy ismét úton vagyunk feléje, de most már egy nappal közelebb. A rendezés körüli előzetes helyezkedés, vádaskodás, koncosztás lezárult - már közös az arcukat. Olvassuk a plakátokat, a szórólapokat és az újságot, és örömmel nyugtázzuk, hogy minket is fontosnak tartanak, tehát tájékoztatnak. Ez jó.

A Dísz téren felállított rendezvényátor hivatott majd szolgálni a kikapcsolódásunkat, csak az a baj, hogy az Európa-napot munkanapra időzítették. Ha netán kevesen jönnének el a programokra, nem derül ki, hogy a zalaegerszegiek euroszeptikusak vagy csak dolgoznak. Ráadásul a heti nagy piac is pénteken van, meg egy cirkus is tábort ütött a határban.

De persze sokan jönnek, és az

Egy napig sétálóutca...

örök kérdésre, hogy mikor lesz Egerszeg főutcájából, a Kossuth utcából sétálóutca, az Európa-nap szintén választ ad. Ez alkalomból

ugyanis lezárják majdnem a teljes szakaszt, eddig itt dübörgött át a fél Dunántúl teherforgalma. A terelőutak egy kicsit zsúfoltak, de a belvárosban most soha nem látott hangulat uralkodik. Ülünk a kétsávos út közepén egy asztalnál -

„Ez az út most Európába vezet?”

sör és sörcorcsolya előttünk, az első igazi tavaszi napsütés bizsergeti a hátunkat. Látni szorongókat is, akik egyszerűen nem tudják megszokni a nyugalmat, egy-egy

dukciók zömét már láthattuk néhányszor, a görög és az ír népzenét is magyar együttesek húzzák, az árusok és a vásárosok is idevalósinak, a hangulat családiás. Úgy látszik, most mi mutatkozunk be

kongresszusok és tanácskozások követik egymást több helyszínen. Amíg mi békésen mulatozunk, a felsőbb körök - nem az összes legfelső, mert többen lemondták a beígért részvételt - nagy dolgokról beszélgetnek. Ma elhisszük, hogy értünk akarnak tenni a komoly arcok viselői, mi pedig kivételesen egy fesztiválon várhatjuk az eredményt. A nagykövetek még kisiskolásokat is meglátogatnak, pohárköszöntő, fogadás, fotó, mosoly. Főként a helyi vezetők boldogok. Annyi biztos, hogy a városnak óriási volt a tét, kített hát magáért, a siker pedig elvitathatatlan.

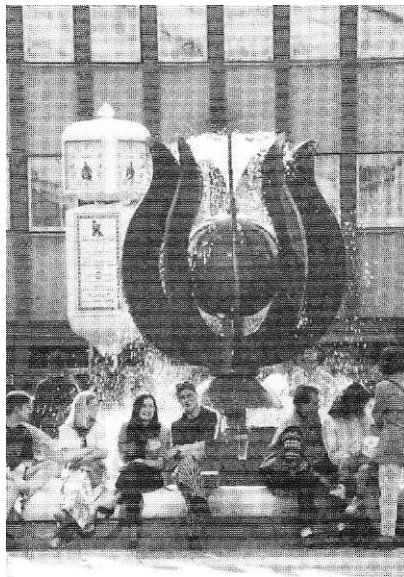
Aztán ránk esteledik, a vendégek hazautaznak, alszunk egyet az egészre. Másnap szokatlanul unalmas szombat virrad ránk, s más nem marad, mint a leltár. Zalaegerszeg kapott hírverést és elismerést, elneveztünk egy teret Európáról, a kijavított utak és az újrafestett zebrák megmaradnak

Az Európa tér avatása

távoli motorzajra görcsbe ugrik a gyomruk. Hiába, ha az ember tudja, hogy eddig itt igencsak sietni kellett, nyugtalan lesz a csücsülés. A görcs azonban hamar oldódik, már vélemények is röpködnek az asztal fölött. Vannak közömbösek, de van, aki szerint kár ennyit költeni egy ilyen bulira. Rendezzen inkább Európa-napot mondjuk Szombathely, költsek ők a pénzt, aztán ha jól csinálják, és lesz felvétel az unióba, akkor mi is megyünk velük. Ezt mondja, aztán élvezi az örömeiket. A legtöbbünket azonban egy távolinak hitt, de most beteljesült jövőkép lehellelte érint meg, egy emberközpontúvá alakított város lakói vagyunk legalább egy napig. Tán még régi tévhitek is átsuhannak az agyankon. Igen, ilyen a jólét, csak sütkézés és sör és zene és tánc. Az illúzió ma tökéletes.

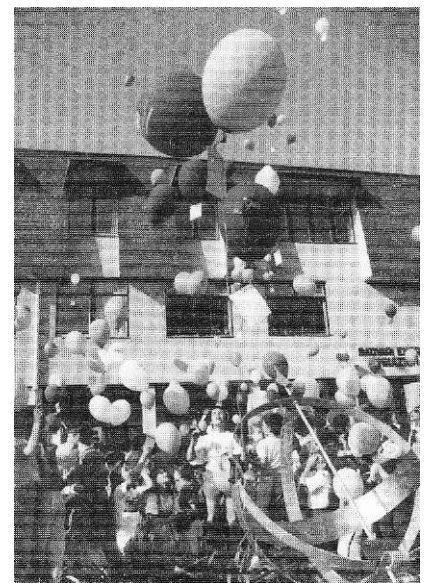
A sátorban az egész napos program minden jót kínál. A pro-

Szökőkút a Dísz téren

Európának, nem pedig az unió nekünk. Azért mi üldögélünk tovább, és jobbra büszkék vagyunk a városunkra. Tudunk mi ilyet is.

A nap rendezvényei eközben egy másik vonalon is futnak. A hivatalos események sorában

1700 luftballon

nekünk, a jóleső érzések és a büszke pillanatok is hagynak talán valami nyomot. A Kossuth utca újra az autóké és a kamionoké, a csillagos-kék zászlók rak-tárba kerültek. Jöhet az újabb várakozás.

Böröcz Nándor

VISSZAFOGLALJUK A HELYÜNKET EURÓPÁBAN

Beszélgetés Orbán Viktoral

- Amikor azt mondjuk, hogy „Európa felé tartunk”, vagy hogy „részt veszünk az európai integrációban”, akkor a többes szám első személy jórészt a politikai elit képviselőire vonatkozik. Ön szerint eljön-e, eljöheth-e egyáltalán az az idő, amikor a csatlakozás kérdései közügynek számítanak majd?

- Való igaz: ma Magyarországon az európai integráció melletti érvek egy értelmiségi szubkultúra nyelvén hangzanak el. A felhozott állásfoglalások döntő többsége ezért történetfilozófiai, kultúrtörténeti és ideológiai jellegű - s alig-alig bontakozik ki vita arról, hogy mi lesz például a vegyiparban, a textiliparban vagy az építőiparban dolgozó emberekkel. Romlik vagy javul a helyzetük? Ha romlik, akkor van-e remény arra, hogy középtávon esetleg jobbra fordul a sorsuk?

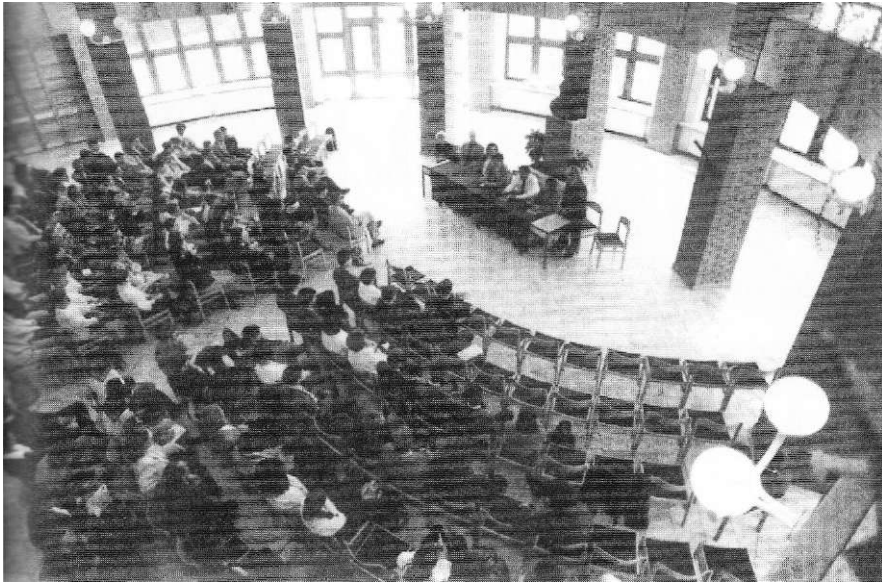
Az Európai Utas, valamint a Haza és Haladás Alapítvány szervezésében zajlott le az Európa 2000 című vetélkedősorozat, melynek május 1-jén a Mórmez Zsigmond Gimnáziumban megtartott döntőjét Orbán Viktor nyitotta meg, mint az Országgyűlés európai integrációs ügyekkel foglalkozó bizottságának elnöke. A vetélkedő szünetében rövid helyzetértékelést kértünk tőle arról, hol is tartunk ma az európai integráció folyamatában.

Annak persze, hogy az eddigi elemzések a közvélemény számára érdektelen általánosságban zajlottak, vannak méltányolható okai is. A problematikusnak ígérkező kérdéseket nehéz felvetni olyankor, amikor politikai szempontból még nem számítanak időszerűnek. A tisztázó viták főként akkor lesznek helyénvalóak, amikor megkezdjük a tárgyalásokat, s pontról pontra átrágjuk magunkat a kényes kérdéseken. Ez a konkrét egyeztetés azonban még messze van. A helyzet megértésében és megértetésében mindazonáltal máris új szakaszba léptünk: a napokban átvehettük a brüsszeli kérdőívek csomagját, amelyből már a ránk váró előnyökre és hátrányokra nézve is levonhatunk bizonyos következtetéseket. A kérdőív megválaszolására rendelkezésünkre álló kilencven napot arra is fel kellene használnunk tehát, hogy az érintett, az adott gazdasági ágazatok egészét átlátni képes szakmai szervezetekkel is eszmét cseréljünk. Az ilyen, egyre szaporodó számú konzultációkról értesülve az emberek előbb-utóbb rádöbbenhetnek arra, hogy az integrációs viták közvetlenül befolyásolhatják mindannyiunk sorsát. *Kinek jól, kinek rosszul.* Ma még aligha tudhatja egy borsodi vegyipari munkás, hogy a csatlakozás magasabb fizetést hoz-e számára, vagy épp ellenkezőleg, állása elvesztéséhez vezet. Elvileg mindkét lehetőséggel számolnia kell.

Amikor már tisztábban lehet látni a nyertesek és a vesztesek körét, akkor rendkívüli mértékben megnő a politikusok felelőssége. Egy jól dolgozó, az ország érdekeit hatékonyan képviselő kormánynak ilyenkor ugyanis a hátrányos helyzetbe kerültek számára is fel kell kínálnia bizonyos megoldásokat: az illetékes minisztériumnak meg kell fogalmaznia azt, hogyan kívánja őket átsegíteni a vesztesek pozíciójából azoknak a körébe, akik már nem szenvednek el veszteségeket. Ha ilyen lehetőséget nem tud felmutatni a kormány, akkor felelőtlenül jár el.

- *A kétségkívül létező nehézségek ellenére - ha nem tévedek - ön elkötelezett híve az integrációnak.*

Ma Magyarországon az európai integráció melletti érvek egy értelmiségi szubkultúra nyelvén hangzanak el. A felhozott állásfoglalások döntő többsége ezért történetfilozófiai, kultúrtörténeti és ideológiai jellegű - s alig-alig bontakozik ki vita arról, hogy mi lesz például a vegyiparban, a textiliparban vagy az építőiparban dolgozó emberekkel.

- Igen. Szilárd meggyőződésem, hogy ennek az országnak, amely kulturálisan mindig is az európai hagyományrendszerhez tartozott, végre gazdasági és biztonságpolitikai megfontolások alapján is vissza kell térni oda, ahonnan a szovjet típusú rendszerek korában erőszakkal elsodorták. S itt nem arról van szó, hogy új szerepre vállalkoznánk: *csak annyit teszünk, hogy visszafoglaljuk a magunk helyét.* A második világháború előtt készült statisztikák szerint a magyar gazdaság teljesítménye nagyobb volt, mint Görögország, Spanyolország, Portugália, Írország vagy Finnország gazdasági teljesítménye. S ha megnézzük az ebben az évben közreadott mutatókat, akkor azt látjuk, hogy még az Európai Unió sereghajtója, Görögország is kétszer annyi egy főre jutó nemzeti összterméket állított elő, mint mi. Ilyen, szinte hihetetlen mértékben vetett hát vissza minket az a történelmi balszerencse, hogy egy számunkra idegen rendszer foglyaivá váltunk. S ne feledjük: nemcsak gazdasági, hanem biztonsági érdekeink is fűződnek a változásokhoz. Az Európai Unió egyebek mellett védelmi jellegű szervezetnek is tekinthető, s így tagfelvételi kérelmünk kedvező elbírálása esetén biztosak lehetnénk abban: nem fenyeget minket többé az a veszély, hogy hatalmi vákuumba kerülünk.

- *Az euroatlanti törekvések egyre hangsúlyosabban vesznek részt külpolitikánk alakításában. Nem tart-e attól, hogy ezek miatt valamelyest háttérbe szorulhat egy másik fontos külpolitikai cél, a határokon túl élő magyarság érdekeinek képviselete?*

- Sajnos azt kell mondanom, hogy külpolitikánk mai alakítói a szükségesnél jóval kevesebbet foglalkoznak a határokon túl élő magyarokkal. A szomszédainkkal megkötött vagy megkötendő alapszerződésekkel kapcsolatos 'kormányzati politikát is a szomorú tanulságokat hordozó ügyek sorába kell illesztenünk. A baloldali típusú gondolkodás számára ezek a sorskérdések - úgy látszik - elhanyagolhatóak. Vannak azonban az integrációs folyamatoknak olyan problémái, s ezekre már most rá szeretnék világítani, amelyek még egy nemzeti elkötelezettségű, jobboldali kormányt is komolyan próbára tennének. Amikor ugyanis felmerül majd az a kérdés, hogy Magyarország csatlakozzon-e a határátkeléseket szabályozó, úgynevezett schengeni megállapodáshoz, nehéz választás elé fogunk kerülni. Ez egyfelől érdeke lenne az országnak, másfelől azonban azzal a következménnyel járhat, hogy elszigetelődhetnek tőlünk a határokon túl élő nemzetrészek. Ebben a helyzetben feltétlenül arra kell majd törekednünk, hogy megtaláljuk a schengeni egyezményhez való

csatlakozás előnyei és hátrányai között a helyes egyensúlyokat - anélkül hogy lemondanánk sajátos nemzeti érdekeinkről.

- *Őn többször hangoztatta már azt a meggyőződését, hogy az integráció nem egyszerűen jogi, katonai vagy gazdasági, hanem társadalompolitikai kérdés is. Miért tartja fontosnak ezt hangsúlyozni? Mit gondol: mennyire érett a magyar társadalom szerkezetileg és lelkileg egy ilyen folyamatra?*

- Ezt azért szoktam elmondani, mert ezen a területen érzem a legkomolyabb hiányosságokat. Az egyik legfőbb társadalomszerkezeti gondunk például az, hogy a magyar magángazdaság felépítése a rendszerváltás óta minden stratégiai elképzelés nélkül ment végbe. Nincs kipróbált gyakorlatunk, de még meggyőző elképzelésünk sem arra nézve, hogyan is alakíthatnánk ki a magyar nemzeti tulajdonosok rétegét. Az eddigi kormányok nem gondolták végig, hogy milyen lehetne a külföldi és a hazai tulajdon helyes aránya a gazdaságban - jóllehet a privatizáció során létrejöttek azok a legitim állami eszközök, amelyekkel formálni lehetett volna a tulajdonosok közti arányokat. Így viszont az a kiábrándító helyzet állt elő, hogy bizonyos ágazatokban a magyar vállalkozóknak még csak esélye sincsen arra, hogy versenyképesek legyenek nyugati vetélytársaikkal. Ha nem létezik egy olyan tudatos gazdaságpolitika az országban, amely előnyben részesíti, piacra jutásában támogatja a magyar vállalkozókat, akkor lehet ugyan, hogy az ország tagja lesz az Európai Uniónak - de ilyen módon nem a saját tőkéseinket, hanem az országban tevékenykedő multinacionális cégeket juttatjuk további előnyökhöz.

A másik társadalomszerkezeti gondunk a középosztály hiányával függ össze. Ez azért is fájdalmas hiány, mert a weimari köztársaság óta szinte közhely az európai politikában: legfőképp a középosztályok érdekeltek a demokrácia stabilizálásában. A közelmúlt magyar gazdaságpolitikai intézkedései azonban arra

vezettek, hogy ma nem a középosztály erősödése, hanem az elszegényedés a leghatározottabban megfigyelhető társadalmi folyamat. Miközben tehát az Európai Unió felé tartunk, olyan társadalmi szerkezetet cipelünk magunkkal, amely inkább a latin-amerikai társadalmak sajátja. Erre az egyik oldalon a nagytőke, a politikai és a médiaelit összefonódása jellemző, a másik oldalon pedig egy olyan szegénytenger kialakulása, amely a népesség több mint kilencven százalékát foglalja magába. Ezeknek az ijesztő társadalmi tendenciáknak a láttán egyre gyakrabban utalok hát arra, hogy káros és veszedelmes a makrogazdasági mutatók egyoldalú elemzése. Ma már sokkal nagyobb figyelmet érdemelnének azok a kérdések is, hogy létrejön-e egy befolyásos hazai vállalkozói kör, s hogy megerősödik-e a kulturális hagyományait büszkén vállaló magyar középosztály.

S ez a középosztály lenne az, amely nagyban segíthetné lelki érettségünk kialakulását is. Mert lelkiileg zavart állapotban, önazonosságunk biztos ismerete nélkül, az önbizalom hiányától gyötörve aligha lehetünk teljes értékű tagjai az uniónak. Ez a lelki zavar persze érthető: az elmúlt hat évben történtek ugyan

Amikor ugyanis felmerül majd az a kérdés, hogy Magyarország csatlakozzon-e a határátkeléseket szabályozó, úgynevezett schengeni megállapodáshoz, nehéz választás elé fogunk kerülni. Ez egyfelől érdeke lenne az országnak, másfelől azonban azal a következménnyel járhat, hogy elszigetelődhetnek tőlünk a határokon túl élő nemzetrészek.

kedvező változások, de az 1945-től 1990-ig terjedő időszak identitásromboló hatásait még mindig nem hevertük ki teljesen. Azt is el kell viszont ismerni, hogy az utóbbi évek politikai vitái sem igazán járultak hozzá ahhoz, hogy megszabaduljunk a fejekben eluralkodott értékzavaroktól.

- Politikusként, a Fidesz-Magyar Polgári Párt elnökeként gyakran foglalkozik a társadalmi változások és a fiatal nemzedékek kapcsolatával. Az integrációs folyamatokat elemezve gondolt-e már arra, hogy a küszöbön álló változások leginkább a mai fiatalok életére lesznek sorsdöntő hatással? Milyen érzésekkel gondol rájuk; az európai csatlakozás kapcsán félti vagy inkább biztatja ezt a nemzedéket?

- Ma valóban a fiatalok azok, akiknek potenciálisan a lehető legnagyobb lehetőségeket nyújtja az Európai Unióhoz való csatlakozás. A ma iskolákba, egyetemekre járó nemzedékek már más képzettséget szereznek, mint az előttünk végzettek. Nyelveket beszélnek, jól ismerik a számítógépek világát, s könnyen eligazodnak az új gazdasági viszonyok és fogalmak között. Mindent egybevetve sokkal versenyképesebbek, mint a nálunk idősebb nemzedékek. Más szempontból azonban kissé félttem is őket. Bár modern képzettségüknek köszönhetően egyénileg talán jobban tudnak boldogulni, korszerű tanulmányaik már kevésbé erősítik meg őket családi, felekezeti vagy akár nemzeti kötődéseikben. Vannak köztük néhányan, akik - ha kell -

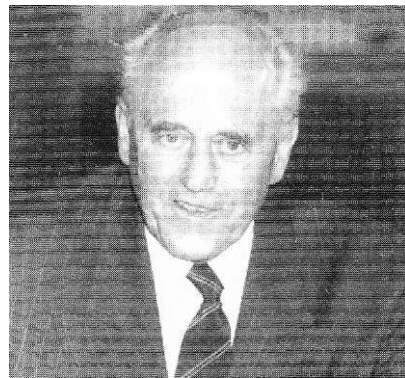
gond nélkül eligazodnak és közlekednek az információs szupersztrádán, de közben nem igazán tisztázták önmagukkal, hogy valójában kik ők, honnan jönnek és hová tartanak. Az értékválasztásaikban bizonytalanlanná vált fiatalok pedig kevésbé ellenállók a konzumkultúra egyre erősödő befolyásával szemben. Erre az ellenálló erőre pedig néha szüksége lenne az országnak, már csak azért is, mert az az Európa, amelyhez mi is csatlakozni szeretnénk, jelenleg elszántan küzd az amerikai tömegkultúra mind mértéktelenebb terjedése ellen. Erre a küzdelemre egyszer nekünk is el kell szánnunk magunkat.

— És milyen küzdelemre számít Brüsszelben, az unió képviselőivel szemben?

- Kemény, nemzeti érdekeinket hathatósan képviselő küzdelemre. Szerencsére azonban - már az eddigi konzultációk alapján is - megálapíthatjuk: *Brüsszel nem Moszkva*. A brüsszeli politikusok nem feltétlen engedelmisséget követelnek, mint az egykori KGST vagy a Varsoói Szerződés mindenható urai, hanem partneri együttműködést. Ennek tudatában óva intenek mindenkiket az europesszimizmustól, de az eurooptimizmustól is. *Legyünk eurorealisták*: minden lépésünket alaposan fontoljuk meg, s ne feledjük, csak akkor érdemes előrehaladnunk a csatlakozás folyamatában, ha közben szilárdan meg tudjuk őrizni nemzeti azonosság tudatunkat, s következetesen képviselni tudjuk nemzeti érdekeinket.

Toót H. Zsolt

INDOKOLATLAN A MAGYAR MELANKÓLIA

Vajon nem kérdezzük-e túl sokat az Európai Uniótól, hogy mikor vesznek fel? Mikor? Ezt firtattam beszélgetésünk indításakor Hans Becknél, tudva, hogy magam is - kérdezek. Ha külföldi politikus jön hozzánk, sorra nyaggatjuk: mikor? Ha magyar politikus utazik külföldi látogatásra, aktatáskájában ott van a: mikor? Nem lenne bölcsőbb kevesebbet sürgetni, inkább dolgozni, netán jobban, mint eddig? Hans Beck, az Európai Bizottság állandó magyarországi delegációjának vezetője, ma már nem tartja jogosnak kételyeimet. Az utóbbi hónapokban mind kevesebb ez az ismételtetés. Eldöntötték, hogy a kormányközi konferencia után, 1997 végén vagy 1998 elején elkezdődhetnek a tárgyalások a csatlakozásról. E döntés meghozatalát segíti az Európai Bizottság addig elkészülő véleménye az egyes csatlakozni kívánó országokról. Ezt tudják a magyarok is. és a kormány elégedetten fogadta e döntést. Úgy látszik azonban, mégsem volt hiábavaló megpendítenem ezt a hűrt, mert hozzáfűzte: „Mindig azt vallottam, nem kell túl sokat dátumokról beszélni, hanem jól felkészülni, és ha a belépési tárgyalásokon Magyarország úgy jelenik meg, hogy az európai jogrendszer javarészt átvette, és korrekten alkalmazza, ez a legjobb szolgádat, amelyet önmagának tehet.” Bár ez még csak a kezdet, sok nehézségre kell számítani. (Hadd csatoljam ide azt a megjegyzést, amelyet a nagykövet erről a témáról egy másik interjúban tett: „De ezeknek a tárgyalásoknak a technikai jellege olyan nehéz és bonyolult, olyan összetett és nehéz folyamatokról van szó, hogy én úgy gondolom, három-

négy év kell a lebonyolításukhoz. Nagyon örülnék annak, és kellemes meglepetésnek tartanám, ha gyorsabban befejeződnének, de realisan három-négy évnél rövidebb időszakot nem tudok megjelölni. Ennek érdekében mindent meg kell tenni; realistának kell lennünk, s nem szabad illúziókat ébrsztetni.”

Fel-felbukkan a nemzetközi életben a találgatás, ki lesz vagy kik lesznek az elsők. Hans Beck óv a versengéstől - bár elég nehéz megállni, hogy egyrészt törekedjünk a feltételek teljesítésére. és közben ne sandítsunk a szomszédba, hol tartanak ők. A nagykövet egy példával igyekszik nyugtatni a kedélyeket. Ha egy kis színházteremben húszan ülnek, s még öt hely van. kint pedig húszan várnak - akkor elkerülhetetlen, a kiszorítódsí. De az EU nem ilyen „színház”. Itt mindenkinek lesz helye. A jelöltek ne versenyként fogják fel a csatlakozást, mert abban óhatatlanul benne foglaltatik az egymás ellen is. „Ne azon töprengjenek, mit kell Magyarországnak tennie az elsőbbségért, hanem mit tehet azért például, hogy Románia is olyan gyorsan taggá váljon, mint ő.” Magyarország nyugodt lehet, mindenkít a maga sajátosságai és érdemei szerint ítélnék meg, és a felvétel útjeme nem a leglassúbbhoz igazodik. Főlősleges feltenni olyan kérdéseket, hogy Magyarország előbb kerül-e be, mint Csehország vagy Szlovénia, törekedjen a feltételek teljesítésére. Koppenhágában egyébként az EU-tagok meghatározták a csatlakozás politikai és gazdasági feltételeit. Mégis, ne a külön út. hanem az együttműködés felé igyekezzen mindenki, akár egymást is segítve.

Ezek az általános távlatok, de hol tartunk mi? Hans Beck csaknem hat éve él itt, jól ismer bennünket. Ez a „melankóliáról” tett megjegyzéséből is kiviláglik majd. Tehát, mi a véleménye helyzetünkről ebben a verseny nélküli versenyben? Javíthatatlan optimista. Sokat beszélget nyugati vállalkozókkal, s ezek dicsérik a magyarok szakértelmét, számosan fektetnek be pénzt, s ez annak a jele, hogy a külföldi tőke bízik Magyarországon.

„Itt sűrűbb a kis- és középzemű hálózat. mint magában az EU-ban. S ha nem is mind marad majd meg, nekem a helyzet egészen más képet mutat, mint az a melankolikus Magyarország. amelyik úgy tesz. mintha éppen a Dunába akarna ugrani, és a magas öngyilkossági százalékról filozofál. Én vállalkozási kedvet tapasztalok, amelyet csodálok.” Egy gondot azonban külön is kiemel, a Nyugat- és a Kelet-Magyarország közötti színvonalkülönbséget, különösen az északkeleti vidék súlyos válságát. „Nem árulok el titkot, ha elmondom, a magyarokkal és a románokkal együtt olyan, határokon átnyúló programot akarunk kidolgozni, mint amilyen magyar-osztrák viszonylatban már van.”

Ez a gondolat felvet egy kérdést: szerepel-e a csatlakozási kritériumok között az, hogy Magyarországnak alá kell írnia az alapszerződést azokkal a szomszédjaival, amelyekkel vitái vannak? Hogyan szemléli az Európai Unió „a magyar-szomszédok”-viszonyt? Hans Beck árnyalt választ ad erre a kérdésre: Kell-ezt nincs szó. Vagyis senki nem teszi ezt a nyugaton számunkra kötelezővé. Az Európai Unió nem akar új rendfenntartó hatalommá válni, ebben a régióban mindig

Fontos olyan oktatási központok, főiskolák létesítése, illetve továbbfejlesztése, ahol a fiatalok néhány év alatt „megtanulhatják Európát”. Rájuk vár a feladat, hogy az új jogi, politikai, gazdasági rendszer ismeretében majd irányítsák az országot.

volt egy-egy ilyen. Rábízzák a közép- és kelet-európai országokra, hogy kiegyezzenek egymással. Tény azonban, hogy az ellentéteket, például a hátrproblémákat, valóban nem szeretnék átültetni az Európai Unióba. Ez érthető, de nem vonná le ebből azt a következtetést, hogy nekünk valamit „meg kell tenni” e tekintetben. Nézzük például a német-lengyel viszonyt. Még generációknak kell dolgozniuk, amíg olyan bizalom alakul ki e két állam között, mint amilyen például Németország és Franciaország között már megvan. Megismétli tehát ceterum censeóját: ne egymás ellen, hanem együtt! Nem akar beavatkozni a magyar-román ügyekbe, de úgy látja, a magyar kormánynek békés szándékai vannak. Ma már senki nem beszél azokról az ellentétekről, amelyek hajdan a németek és a franciák között feszültek, vagy az olaszok és osztrákok között Dél-Tirol kérdésében. Ez csak azért volt lehetséges, mert fennállt a készség a kibékülésre.

A nemrég érkezett kérdőív is jelzi, mennyi mindent kell még átalakítanunk, a Nyugathoz igazítanunk, fejleszteniünk. Mi legyen a sorrend? - kérdelem, mert mindent egyszerre nyilván nem lehet elvégezni. A kritériumoknak két csoportja van - hangzik a válasz. Az egyik politikai. Antall József halála után Boross Péter gördülékenyen vette át a kormányzást, és a 1994-es választások is sima átmenetet biztosítottak. Magyarországon működő demokrácia van. Gazdasági tekintetben a legfontosabb, hogy álljunk a nyugati verseny nyomását. Hans Beck idézi a budapesti Kereskedelmi Kamara közvélemény-kutatásának adatait, eszerint ezer magyar vállalkozónak több mint a fele úgy véli, már versenyképes, és csak három százalék gondolja, hogy ehhez még öt évre lenne szüksége. A teendők fontossági sorrendjét egyébként az Európai Bizottság Fehér Könyve összefoglalja. A delegációvezető rendkívül fontos-

nak tartja olyan oktatási központok, főiskolák létesítését, illetve továbbfejlesztését, ahol a fiatalok néhány év alatt „megtanulhatják Európát”. Rájuk vár a feladat, hogy az új jogi, politikai, gazdasági rendszer ismeretében majd irányítsák az országot. E szellemi központok sugározzanak ki más rétegekre is. Ilyen központok, iskolák létesítését az Európai Unió nyilván segítené, de a magyar kormánynek előbb ezt a gondolatot el kell fogadnia.

Bár nem kívánhattam, hogy magyar belügyekről nyilatkozzék, mégis érdeklődtem: vajon a szigorú megszorítások, amelyeket a Horn-kormány hozott, összefüggésben vannak-e az Európai Unióhoz való csatlakozással? A nagykövet úgy véli, az államháztartást, a pénzügyeket mindenképpen rendbe kell hozni. A gazdaságot egészséges útra vezetni akkor is, ha nincs Európai Unió. De az ország versenyképessége is függ ettől, és így óhatatlanul van a kettő között összefüggés. Részletekbe, az intézkedések minősítésébe természetesen nem ment bele. de mi megjegyezhetjük, hogy egy időben valóban a kellenél többször hangzott el nálunk hivatalos helyeken a szigorú lépések indokaként az EU-csatlakozás, és a kellenél kevesebbszer a belső, parancsoló szükségesség. Tudni kell, hívta fel Hans Beck egy jelenségre a figyelmet, hogy minden nyugati államban erőteljesen csökkentik az állami kiadásokat. Számos országban hosszú ideig lehetőségeik fölött éltek, Maastricht ürügy, bünbaknak lehet használni a szigorításokhoz. Valójában az EU-tagállamok pénzügyeit is minden körülmények között rendbe kell hozni.

A Magyar Nemzettel folytatott beszélgetés során hiányolta a kritikai hangot: miért nem tesznek fel neki az EU-val kapcsolatban bíráló kérdéseket is? Én úgy véltem, mi foglalkozunk magunkkal. Csak részben értett egyet velem. Igaz, az ember vizsgálja

mindig önmagát, de senki nem tökéletes, egyetlen ország sem. Unalmas is lenne. Voltaképpen nem is bírálatokat reklamál, hanem együttműködést a hibák kijavításában. Az Európai Unió távol van attól, hogy tökéletes legyen. Szükség lenne a döntések demokratizálására, az EU-parlament jogainak kiszélesítésére, külpolitikájuk összehangolására. Egy sor tennivaló, amelynek kidolgozásában már Magyarország is részt vehetne, hiszen érdeke, hogy az EU döntőképes, hatékony maradjon. S együttes feladat megakadályozni, hogy a földrész országai még egyszer a nacionalizmus csapdájába essenek.

Sietni vagy fontolva haladni - pendítettem meg a témát. Mi hasznosabb, minél előbb bekerülni vagy nyugodtan felkészülni. Dodonai választ kaptam: sietni, de ez ne menjen a hatékonyság rovására. „Nézzünk vissza egy évtizedre - folytatja -, gondolta volna 1986-ban, hogy tíz év múlva magyar és európai jogászok közösen arról tanácskoznak, miként alkalmazható Magyarországon az európai jogrendszer? Fantasztikus folyamat, s én azért jöttem ide, hogy hozzájárulhassak Európa újraegyesítéséhez. Csak be kell tennie az embernek a lábát Budapestre, s már látja, ez egy európai főváros. De elmehetünk Sopronba, Pécsre, Szegedre, ez egy darab Európa, egy darab európai kultúra. Itt történelmi folyamat megy végbe. S ha az ember történelmi távlatokban gondolkodik - kérem, ne értsen félre, én is türelmetlen vagyok, és számolni kell a türelmetlen emberekkel, mert ennek politikai hatása lehet-, nagy perspektívából szemlélve, mindegy, hogy az európai egység 2000-ben, 2002-ben vagy 2003-ban jön létre.”

Magyarország 1100 éve európai ország, s most készül csatlakozni az Európai Unióhoz. E kettő: Európa és az Európai Unió nem azonos fogalmak - mondom záró megjegyzésként. Ezzel egyetért, és hozzáfűzi: meggyőződése, hogy az EU nemcsak az európai identitás, hanem minden nép arculatának megőrzéséhez is jobban hozzá tud járulni, mint az egyes nemzetek külön-külön.

Tatár Imre

EZER ÉV: MI FOLYTATHATÓ?

„Mélyentisztelt Képviselőház. Amidőn a magyarországi néptanítók második egyetemes gyűlésének megbízásából és nevében felemeljük szavunkat a mélyentisztelt képviselőház színe előtt, bizalommal kérjük édes hazánk képviselő-testületét, hallgassa meg 19 000 néptanító ügyében hozzá intézett könyörgésünket s ne engedje, hogy a nemzet legszerényebb munkásainak nagyobb része ezentúl is a legnemesebb foglalkozás közben a nyomorral küzdeni legyen kénytelen, hogy a néptanítóknak, ha a munkából kidűlnék, ezentúl is a koldusbot legyen menedékük, hogy özvegyeik és árváik ezentúl is szűkölködjének a kegyelemkenyéren.”

(Részlet a magyarországi néptanítók második egyetemes gyűlésének a képviselőházhoz benyújtott kérvényéből, 1874)

Amikor Szent István király a gyermek Imre herceggel Pannonhalmán járt, mint felnőtt szerzetest köszöntötte Szent Mór. Szent Mór később, amikor a király pécsi püspökké nevezte ki, azt írta, hogy „Szent Márton hegyén” volt iskolásgyermek.

Körülbelül ennyi az a történelmi forrásanyag, amelynek alapján idén, 1996-ban az ezeréves magyar iskolát ünnepeljük. Kiindulva ugyanis abból, hogy Imre herceg 1007 körül születhetett, illetve hogy Géza fejedelem 996-ban a Szent Márton hegyén bencés szerzeteseket telepített le, valóban nem kizárható, hogy a rend már ezer évvel ezelőtt működtetett valami olyasmit Pannonhalmán (a „Szent Márton hegyén”), amit iskolának lehet nevezni.

Tulajdonképpen nem jótalan, hogy éppen a honfoglalás ezeregyeszedik éves évfordulóján tisztelgünk a magyar iskola ezer éve előtt is. Egyrészt azért nem, mert a honfoglalás sem ezeregyeszedik évvel ezelőtt zajlott le, Árpád köztudottan nem 896-ban vonult be erre a területre, hanem vagy előbb, vagy később. A források erre az évre vonatkozóan semmiféle hadi mozgásról nem tudósítanak, viszont 1895-ben még nem készültek el az ünnepi beruházások, ezért lett 1896 a millennium éve.

S ez a másik ok, amiért ünnepelhetjük éppen az idén is a magyar iskola ezeréves fennállását: jelképről van szó, tisztelgésről azok előtt a pedagógus elődeink előtt, akik itt, ebben a huzatos Kárpát-medencében, ebben a „kompországban”, a mi életünknek otthont adó területen ezer éven át a kultúra továbbörökítéséért dolgoztak.

Ez a feladat Magyarországon sohasem volt könnyű; ennek ellenére kiváló emberek sora vállalta a magyar pedagógus sorsát civilizálódott ittlétünk mintegy ezer esztendeje során. Sajnos, még azt sem mondhatjuk, hogy a nemzeti függetlenség, fölemelkedés és polgárosodás ritka történelmi pillanataiban - gondoljunk csak Apáczai sorsára! - zavartalan megbecsülés övezte volna a tanárokat. Sőt: igaz, hogy az erdélyi fejedelmek támogatták a kultúrát, tehetséges parasztfiúkat küldtek külföldre tanulni, nemességet adtak a pedagógusi feladatokat is ellátó református prédikátoroknak, a fejedelem felesége, Lorántffy Zsuzsanna Sárospatakra hívta Comeniust, aki meghonosította Magyarországon azt az osztályokra tagolt, a tananyagot életkori csoportosításban oktató formációt, amely az „iskola” szóra valamennyiünk szeme előtt megjelenik - de a tanárok számára az anyagi biztonság máig nosztalgi-

ával emlegetett periódusait olyan hatalmak nyújtották, amelyekre, mondjuk így: árnyaltan emlékezik a nemzeti tudat.

Három ilyen hatalom volt történelmünk során. Az első Mária Terézia a *Rarto Educationis-szal* az iskolaépítéssel és a tanárokat a szinte teljhatalmú helyi kiskirályok uralma alól anyagilag is kiszabadító állami fizetéssel; a második Ferenc József, aki a szabadságharc leverését követően a konszolidáció egyik első intézkedéseként életbe léptette a nevezetes *Entwurf*-ot, és ezzel elindította a középiskola modernizációját s vele együtt a középiskolai tanárok egzisztenciális felemelkedését, s végül az utóbbi időben anynyit idézett, a numerus clausus belügyminiszteréből iskolaépítő kultúrpolitikussá előlépett Klebelsberg Kunó költött hatalmas összegeket a pedagógusok anyagi létbiztonságának megteremtésére.

Mindhárom oktatási aranykor a modernizált bürokratikus állam kiépítésének kísérletéhez kapcsolódik, még ha ez-a Horthy-rendszerrel összefüggésben különösnek is tűnik: de az aligha vitatható, hogy a két háború közötti elmaradottság nem patriarchális jellegű volt, hanem *modern*, XX. századi elmaradottság, amely arra törekedett, hogy minél inkább egyneműsítse a

Pannonhalma

lakosság hatalomnak alávetett részét. Kunó gróf tanult a kommün leckéjéből, pontosan emlékezett arra, hogy a gimnáziumi tanárok többsége mint nadrágos ember a fehérek, a néptanítók pedig a vörösök oldalára álltak, s jobbnak látta egyrészt megnyerni ezt a réteget is, másrészt fölismerte jelentőségüket: nem egyéni személyiségfejlesztést, hanem homogenizált népoktatást kell végezniük, nem önállóan gondolkodó, szellemileg független egzisztenciákat kell nevelniük, akik a tekintély-nem-tisztelet és a kritika polgári értékeit élik, hanem „jó magyarokat”, akik a nemzeti közösségtudatban felolvadva egy bürokratikus állam biztos talapzatát alkotják.

Ma sokan bírálják a korábban szinte körülrajongott Klebelsberget, mondván, hogy az oktatást csak azért fejlesztette, hogy azt is a ma-

Comenius arcképe sárospataki éveinek idejéből

gyar kultúrfölény és az irredenta propaganda szolgálatába állíthassa. Mindenesetre: *fejlesztette*. Termé-

szetesen a bírálat is jogos, hiszen az iskolára azért költöttek annyit, hogy az a rendszer etikáját sugározza. Nemcsak a felnövekvő nemzedékről van szó, hanem a már felnövekedettől, amely éppen gyermekei által kötöttek mint a mértékadó társadalmi erkölcs forrására néz az iskolára. S ez nemcsak az irredenta propagandára igaz, hanem a sztálinistára is; csak talán a sztálinista propaganda sokkal kiáltóbb ellentétben állt a valósággal, mint a revíziós, hiszen abban mégiscsak volt valami igazság, hogy jobban éltek az emberek a történelmi Magyarország területén (és egy világháború pusztításai előtt), mint talán bármelyik utódállam első néhány háború után: éveiben.

Csakhogy az oktatásügy olyan nagy „társadalmi alrendszer” amely már pusztán tehetetlenség: ereje folytán is nehezen állítható valamilyen primitív demagogia szolgálatába, mert alaptevékenysége, a kultúra értékeinek továbbörö-

kítése ezt legtöbbször megakadályozza. Hazánk sokszázados széttagoltságának, politikai, vallási, etnikai megosztottságának és az együttélés ebből következő önfékező parancsának köszönhetően a magyar iskola (egészeben) soha nem volt ordas eszmék terjesztője. Értéktisztelet és tolerancia jellemezte (egészeben) - még ha egyes pedagógiai irányzatok megpróbálták is a hatókörükbe került fiatalokat fanatizálni, tehát önvédelmi képességüktől megfosztani, politikai célok engedelmes végrehajtóivá nevelni.

Ez a törekvés ért ugyan el ideiglenes és korlátozott körű sikereket, de a magyar iskola egészét soha nem fogta át. S ez talán a magyar iskola civil - majdnem azt írtam: *civis* - hagyományaiból fakad. Nem lett volna véletlen a szótévesztés: *Debrecen* nem falakba, erődítményekbe építette biztonságát, hanem polgári műveltségbe. Mai költségvetésekhez szokott arányérzékünknek hihetetlen összegeket költöttek a parasztfiúk iskolázására is; gyakorlatilag a külföldön továbbtanuló fiatalok minden költségét a város állta, s pusztán egyet kért érte cserébe: hogy a hazatérő diák - mert hogy az Edinburghban, Leidenben, Wittenbergában tanuló debreceni diák hazatér a sárba, az elmaradottságba, a töröktől, osztráktól, hajdúktól fenyegetett létbe, az evidencia-természetességű volt - *hozzon magával egy könyvet*. És a diákok versengtek, ki hoz korszerűbb, értékesebb, izgalmasabb tudományos művet a kollégium könyvtárába. Így történhetett, hogy Newton tételeit egyszerre vitatták Londonban és Debrecenben - Európa többi városa még nem tudott azokról.

„A közösséget nem annyira falakkal, magas tornyokkal, fényes és költséges épületekkel, mint inkább derék, művelt s előrelátó férfiakkal kell fölékesíteni” - írta egy városi iskolamester már 1542-ben. Debrecen egyébként is hiába próbált volna várat építeni magának az Alföld síkságának közepén, maradt tehát a kényszer szülte vállalkozás: a *menekülés a falnélküliségbe*, a minden hódító

előtt való nyitottságba, azzal a biztos tudattal, hogy a hódítóknak rabolni

Apáczai Magyar Enciklopédiájának címlapja

A Ratio Educationis címlapja

való kincsek kellene, és Newton tételei nem tartoznak ezek közé.

Már a református prédikátorok is gyakran vontak párhuzamot a zsidó

nép őszövétségi sorsa és a magyarság hanyattatásai között, s ez a gondolat ettől kezdve végigkíséri a magyar költészetet - elég csak a Himnuszra utalni: „Hajh, de bűneink miatt gyúlt harag kebledben” - írja Kölcsey, s mintha csak egy zsoldárt hallanánk, a babiloni fogság idejéből. Az iskolarendszer értékei szempontjából azonban talán valóban létezik ez a párhuzam. Izrael köztudottan azok közé az országok közé tartozott az ókorban, ahol általános volt a tanítók tisztelete.

A Vespasianus-Titus-féle háború idején, amikor a római légiók megostromolták és lerombolták Jeruzsálemet, Kr. u. 70-ben egy fogoly rabbi azt a kegyet kérte a császártól: jelöljön ki egy várost, ahol a zsidó kultúra továbbélhet, ahol „tanulhatunk és taníthatunk”. Ez a város volt Javne a megújuló judaizmus forrása. (A városnevet egy budapesti gimnázium éppen azért választotta saját nevéül, mert ez a név a kultúrába menekülés jelképe lett.)

Javne: Debrecen? A jogfosztottsággal, a kiszolgáltatottsággal, a veszélyeztetettséggel a tanítást szembezegező önvédelem. De hát *nemcsak önvédelem*. Júdás Makkabeust nem azért ünnepli a mai napig a világ, mert egy etnikai konfliktus katonai vezéralakjaként szembefordult egy görög-szír királlyal, akinek a gimnáziumban már a nevét sem tanítják, hanem mert mindannyiunk számára *megvédte-átmentette az egyistenhitet*.

Talán egy kicsit túlzott büszkeséggel írom ezt - mintha azt akar-nám mondani: igen, van, akit tönkretesz a török pusztítása, és van, aki mint saját hajába kapaszkodó Münchhausen, fogódzkodik kényszerből abba, ami elvehetetlen tőle, és ez várospolitikára lefordítva: *iskolatámogatás* - és ez olyan értékeket szül, mintegy *mellékesen*, mint a magyar iskola hagyományosan toleráns szemlélete, értéktisztelete, valamint az a kiirthatatlan makacssága, amellyel mindig inkább tényeket akart tanítani, mint ideológiákat.

Talán meg kellene említeni a magyar nemesség liberális hagyományait. Meg kellene említeni a

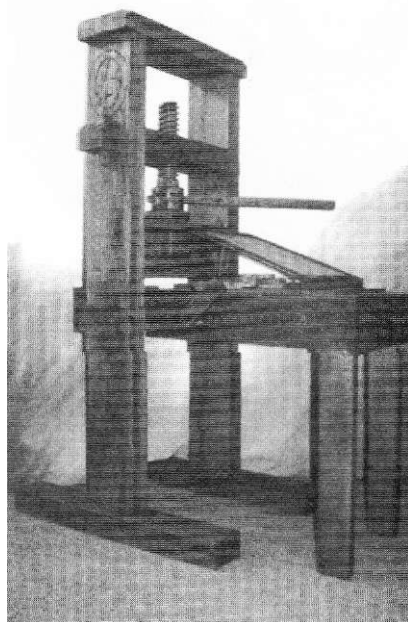
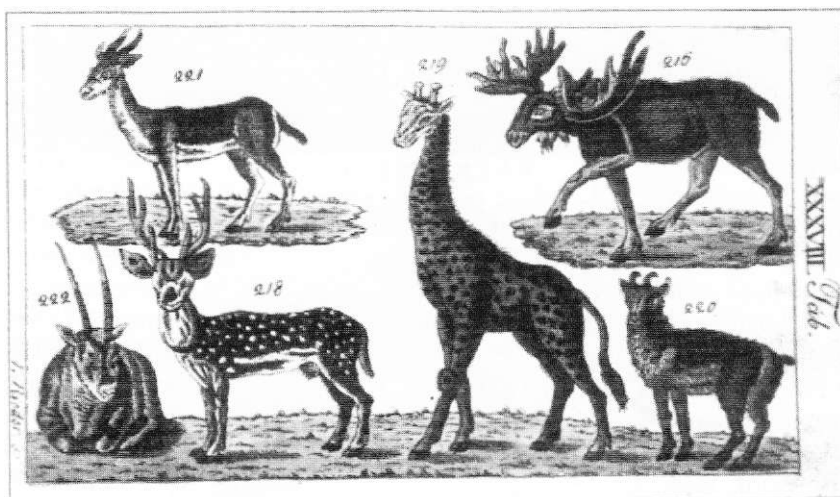
század első évtizedeinek felvilágosult szellemét; Kossuthot és Karinthyt, esetleg néhány világhírű tudóst, a liberális és felvilágosult magyar iskolák egykori diákjait - de ez amilyen fölemelő és reményt keltő, éppen annyira önbecsapó is lenne.

Ezek az iskolák nem léteznek már. Ezeket szétverte a XX. század. Emlékük és példájuk ható erő ugyan, hivatkozunk is rájuk, de a magyar iskola nem a folytatás, hanem az önújraszervezés idejét éli. A demokrácia hazánkban ritkán és rövid ideig érvényes történelmi pillanatainak talán legtartósabbikában.

Fent: a debreceni kollégium épülete

Középen: Illusztráció Pethe Ferenc Természethistória című munkájából

Lent: XVI. századi nyomdaprés rekonstrukciója

Törvény garantálja a tan-szabadságot. Sem kormány, sem iskolafenntartó önkormányzat nem kíván ideológiai célokat tűzni a tanárok elé, hanem a tartalmi-módszertani fejlesztést, az önálló kezdeményeket támogatják - abból a kevés pénzből, ami rendelkezésünkre áll. Mert a magyar oktatásügy ma szegény. Nagyon és helyenként egyre szegényebb. Ilyenkor első reakció az esedezés.

Nem hiszek az esedezésben. A tanítás és tanulás kultúrájában hiszek. A civil (cívis) társadalomban, a magunk erejében hiszek. Javnéban, Debrecenben, Münchhausen báróban. Ezer éven át (körülbelül) ez volt végső menedékünk.

És ki tudja, a mai Javne-Debrecen-küzdelmek: az az önmentő vállalkozás, amellyel a gazdasági bessz idején a magyar társadalom iskoláiba, kulturális intézményeibe kapaszkodik - milyen értéket izzad ki magából.

Ki tudja, mikor, miért leszünk hálások e mai időnek? ■

SZÁZ ÉV UTÁN

„A Nagybánya magyar bánya, ezt is csak a magyar bánja”

(század eleji rigmus)

Nagybátyám - nem Nagybányán, hanem - a József körúton lakott és élt. Így mondom, mert inkább lakott, mint élt, noha élete is teljes vala, mert ha nem is a valóságban, hanem a festészetben, de abban aztán nagy erővel élt. Mint belgyógyász. Olyannyira élt, hogy halálában létrehozott egy „magyaros”, „magyarka” festészetet, Mosonmagyaróvárra hagyván közel százhetven „magyar” képből álló, gyönyörű gyűjteményét, amely a Csetey udvarház-múzeumban európai eleganciával állandó és színes jelenlétével tűntet.

Nagybátyámat Gyurkovics Tibornak hívták, én ott láttam kölyökkoromban a magyar festészetet, mindekelőtt példának okáért Glatz Oszkárnak egy mélyen és magyarul imádkozó, lehajtott háromszögletű fejét, halványkreol áhítatba volt passzírozva, ha nem is nagybányai, de magyar templom padlós hűvösén.

Hosszú ideig ez volt nekem Nagybánya, hogy aztán hamar rádöbbenjek, ez a festőiskola az úgynevezett magyar megmaradás kultúrháza és kultúrája volt ötven éven át. Szép képek voltak ott - Nagybányán és a József körúton, s ezek nyomán most már relikviává nemesedve Mosonmagyaróváron - Hollósy Simontól, Csók Istvántól, nem különben a nagybányai művésztelepet igazi lélekkel és elegáns szervezéssel meghatározó - s nekem a legkülönösebbnek tetsző - Réti Istvántól. Szépek voltak a képek, szép volt a nagybányai táj, a felhőkbe szökkenő templomok s szép volt a mi egész magyarságunk. A millenniumi „fölhajtástól” (például az én „nagybányai” nagybátyám akkor született), kezdve és annakelőtte sem értettem, minek akarunk mi oly elszántan és erőszakosan és főleg kétségbeesve megmaradni? Mármit mi, magyarok. Hát megvagyunk, nem?

Olyannyira, magam is írtam „ady-san” dühös verset megmaradáunk gúnyolása körül, nemtelenül. („A múlt században kezdtük el / a jövőnket siratni / el / Vörösmarty is így fogott / eposzaiba és Vachott... Arany így kezdte költeni / énekeit meg Kölcsey /

olyan Himnuszt kanyarított / hogy sirt az ország meg Vachott...”, és így tovább.)

Igazságtalan, pizok vers. Mert, igenis, nem vagyunk meg. Folyton nem vagyunk meg. Sőt! Nem is tudunk meglenni. Nem képződünk, évszázadosan sem, évtizedesen sem állammá. Nemzetté. Hogy a csudában van ez?

Érdekes, a (huszadik századi) legnagyobb magyar, Németh László édesapja, Németh József történelemföldrajz-, majd erős mellkasú tornatanár is Nagybányán jeleskedett első tanári éveiben - éppen akkor, midőn 1896-tól a nagybányai festőiskola létesült. Falrengető naplójában éppen úgy beszámolt a fél éves kis génuszról („Laci is jól néz ki; [Nagybányán!] zöldet kakil, újabban rekedése van, úgy hogy Vilma állóvetet adott be neki...”), mint a *Nagybánya és Vidékében* írt közleményéről, amelyben a soknemzetiségű városka úriasságának beszámolt „A román nép eredetéről” („...a Traján-féle-származást egyenesen hamis hitnek nyilvánította...”) és mint borfejétsérről, 1/2 9-ig tartó jó ramsliról. Ismerik a ramslit, magyar játék.

Mielőtt a teljes nagybányai igazságtalanságba lovalnám belé magam a magyarságunk megmaradása, a magyar festészet fennhatóságának tekintetében, hamar ideidézem Móricz Zsigmond jellemzését Nagybányáról: „A város azok közül a nagyon ritka kisvárosok közül való, ahol máig megvan a meleg, bizalmas és élénk társadalmi élet.” Na, így. Ez már valami. És még valamibb, igazán valami a nagybányai festők tündöklő magyar szabadegyeteme. Szőnyi ijedt magyar Aktja 1914-ből a piros takarón, Tihanyi Lajos *Utcarészlete*, a móriczi megvilágítású félvidéki emberekkel. Csók István műparaszt, himzéses *Széna-gyűjtői*, Iványi Grünwald hangulati cigányai, vagy a *A Hadúr kardja*, ahol a portugál Bernadette-hez hasonlóan ijedezve fedezi föl a föld felett öt centire lebegő hadúr-kardot egy ősmagyarra emlékeztető úriasság, félmeztelen kisfiú, Ferenczy Károly érinthetetlen

jéghideg *Vörös hátteres női aktja*, vagy a csipkegyerekekkel röpködő *Majálisa*, persze és mindenekfelett Réti István árnyékkal bevont öregasszonyai, cigánylányai meg önarcképei - pedig ezek is magyarok. Még Kossuth Lajos is magyar, kényszerű álltában és melle felé hajló gesztusos, gesztusos kezével. Van itt magyar! Nagybánya egy nagy magyar bánya. (Öt nemzetiséggel.) Nagy magyar festőbánya.

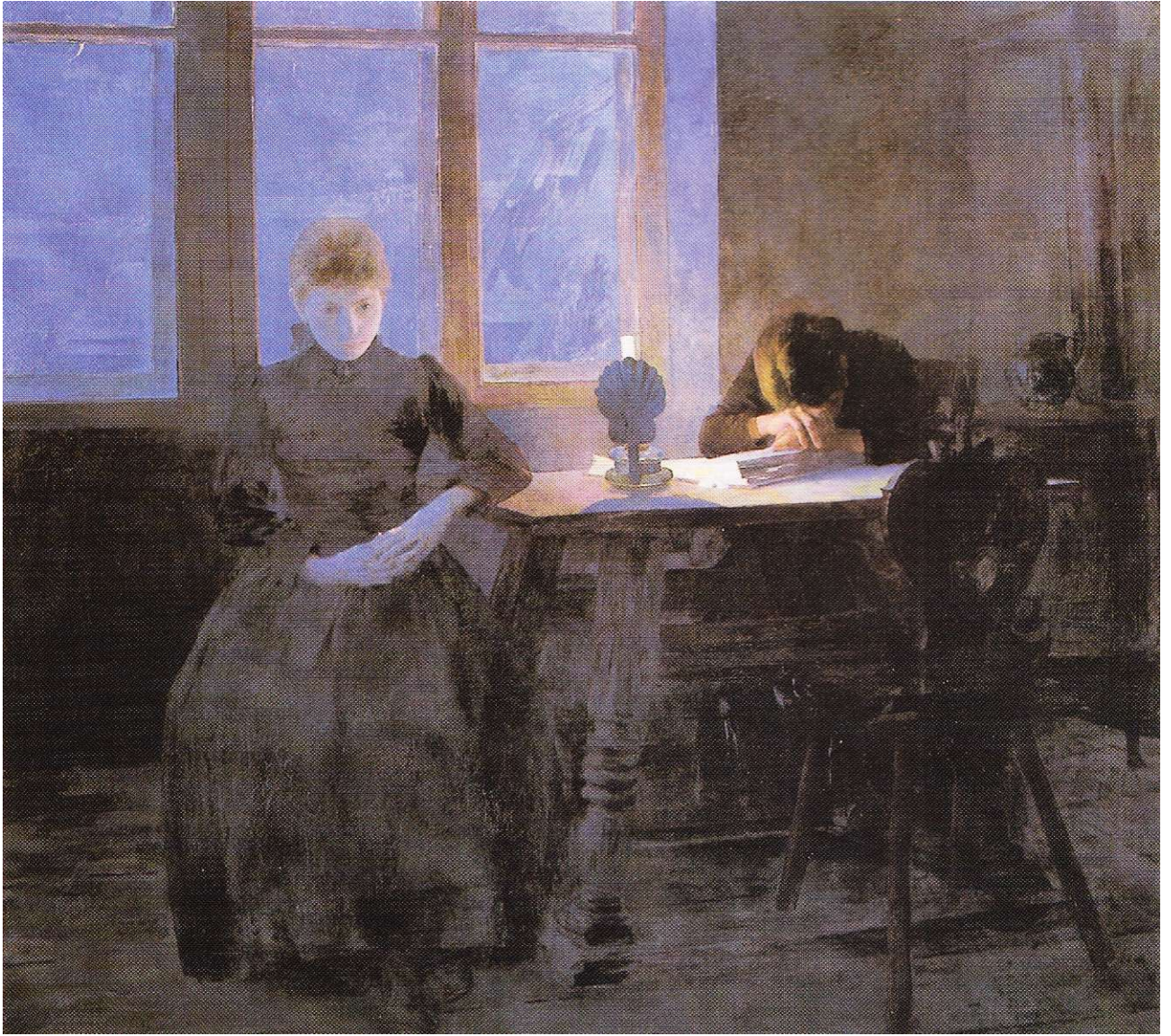
Persze mi nagyon szeretjük őket. Hiszen itt éltek, élnek, és mi is itt élünk. Magyarosan? Hát hogyan éljenek? Hiszen azok, nem?

Ahogy rémülten néztem a nagybátyám Glatz-képű imádkozó leányát annakidején, hírhedt *Birkózó fűk-ját* még rémültebben szemlélem, ahol is egy meztelen fiú és egy félmeztelen fiú birkózik, mint a magyarság a sorásával.

A Magyar Írók Egyesülete szerkesztőségi szobájában - lám, lám, van magyar ízlésünk! - Csók István *Cserénynél* című reprodukciója lóg. Lehet, Önök már e szót sem ismerik, kedves olvasók, pedig már egy 1395-ös latin iratunkban szerepelt, hogy aztán fergeteges életre keljen tserény, esirin, csörény, sirin, sörény, cserén, cséreny, cseriny, csöriny szavak alakjában. Mint vesszőfonadék - tűzhely körüli fal. Nos. Ennél a cserénynél üldögél egy gulyás erősen, két lobogó bő lebernyeg-karral. Második, összehúzott szemű nézésre látom csak meg ezt a gulyást. Elsőre, titokzatos módon mintha két egymás felé suttagó fehér kámzsás apáca volna a lebernyeg. Láttak már ilyet? Hogy hogyan lesz a gulyás ruhájából két apáca, nem tudom. De tény. Tesék megnézni.

Úgy hogy a fenti gunyoros verset magam is így fejeztem bé: „És tudni nem alávalóbbak / vagyunk mint a román a holland / és akkor is megmaradunk / ha magunk nem is akarunk / - Talán kicsit elegánsabban / csak úgy mint magyar a magyarban / s mit ránk kentek a századok / lemoszuk a gyalázatot!”

Ez a mi Nagybányánk, ugvebár.

Csók István: Árvák, 1891

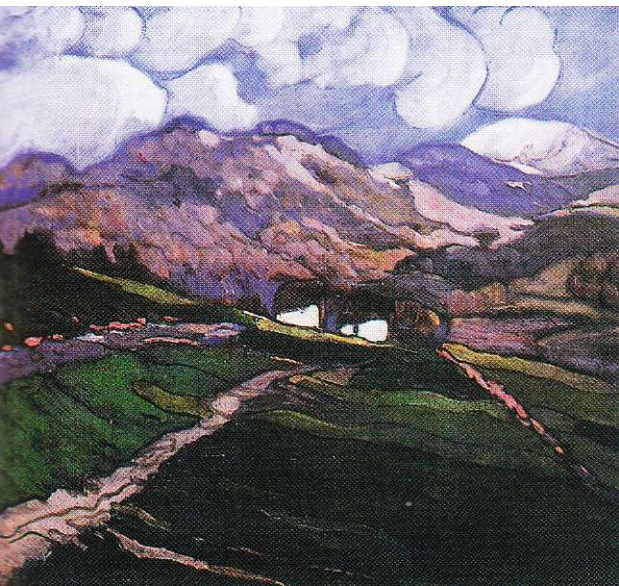
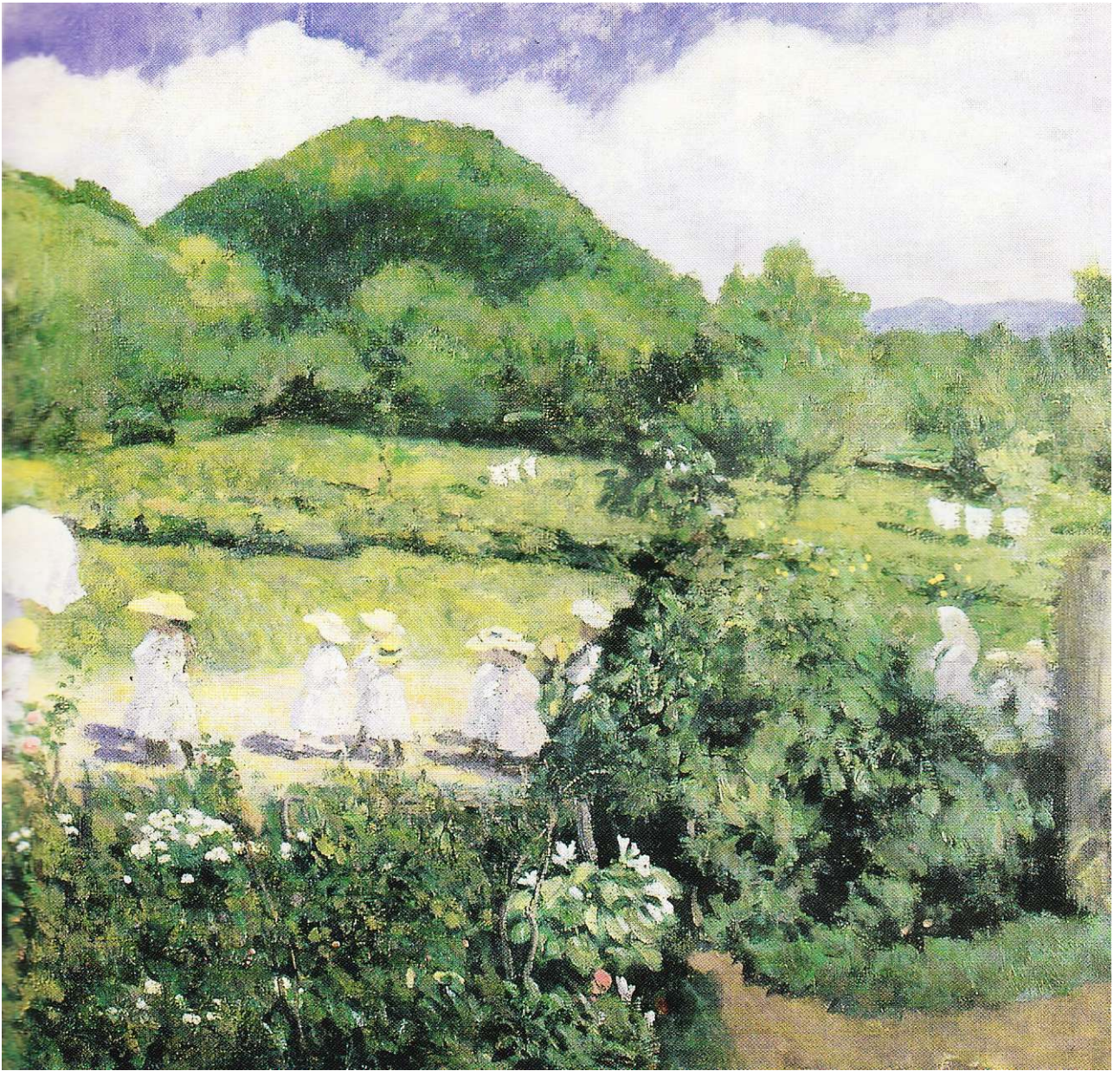

Ferenczy Károly: Nyári nap (Majális), 1906 (jobbra fent)

Iványi Grünwald Béla: Nagybányai táj a Gutinnal, 1900 (mellette)

Ferenczy Károly: Festő és modell erdőben, 1901 (jobbra lent)

Hollósy Simon: Az ország bajai, 1893 (balra lent)

Ferenczy Károly: A művész feleségének arcképe, 1894 körül

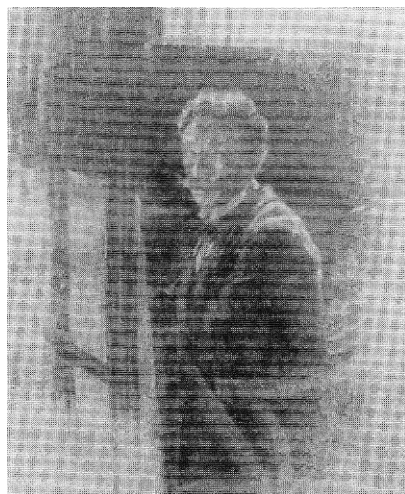
Glatz Oszkár: Önarckép

Csók István: Faragó József arcképe, 1890-es évek

Hollósy Simon: Megy a juhász számaron (Illusztráció Petőfi verséhez), 1902

Iványi Grünwald Béla: Önarckép

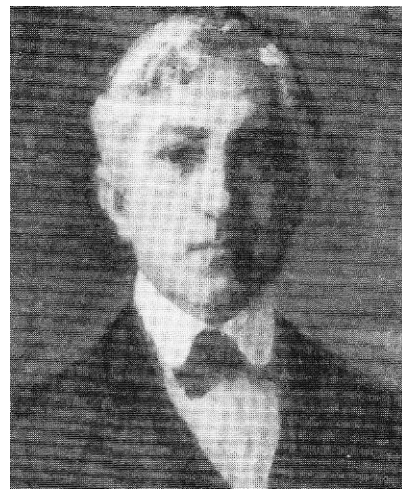
Iványi Grünwald Béla: Nagybányai hetivásár, 1905 körül

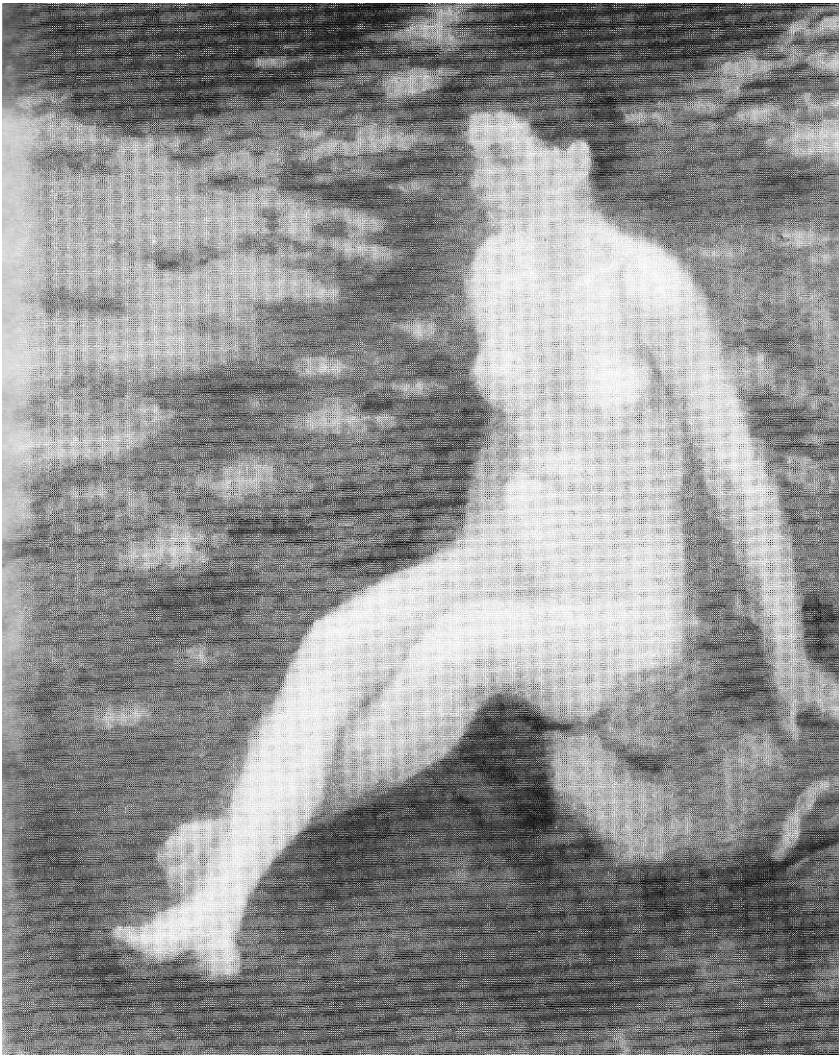
Réti István: Vén Jób (Illusztráció Kiss József verséhez), 1896

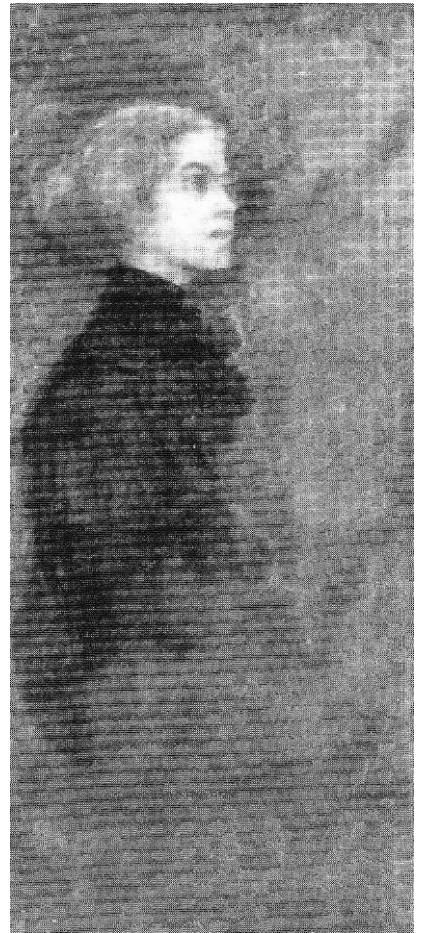
Thorma János: Simon Judit (Illusztráció Kiss József verséhez), 1886

Thorma János: Önarckép, 1910-es évek

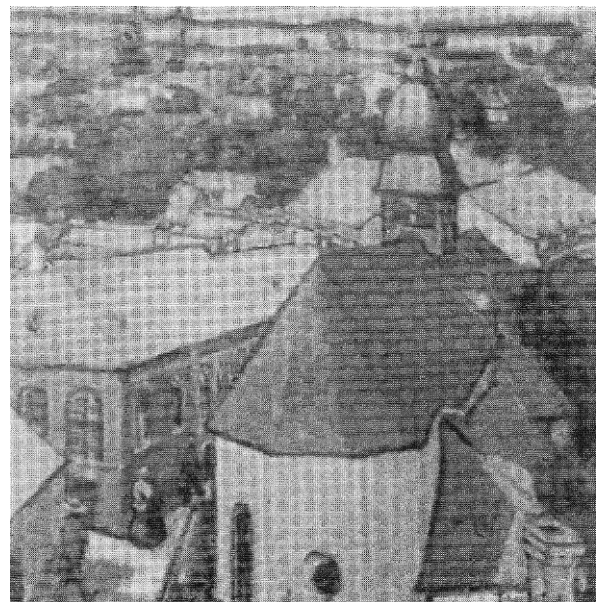
Ferenczy Károly: Ülő nő (Tanulmány A hegyibeszéd II.-höz), 1897

Szőnyi István: Akt kertben, 1914

Tihanyi Lajos: Cigányasszony gyermekével (Cigánymadonna), 1908

Tihanyi Lajos: Nagybányai utcacéresztlet (Tájkép toronyból), 1908

Réti István: Öregasszonyok, 1900

Tihanyi Lajos: Tájkép híddal, 1909 (középen balra)

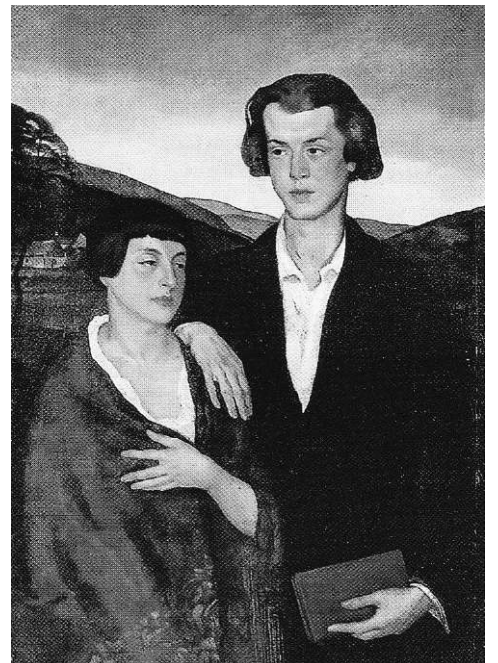
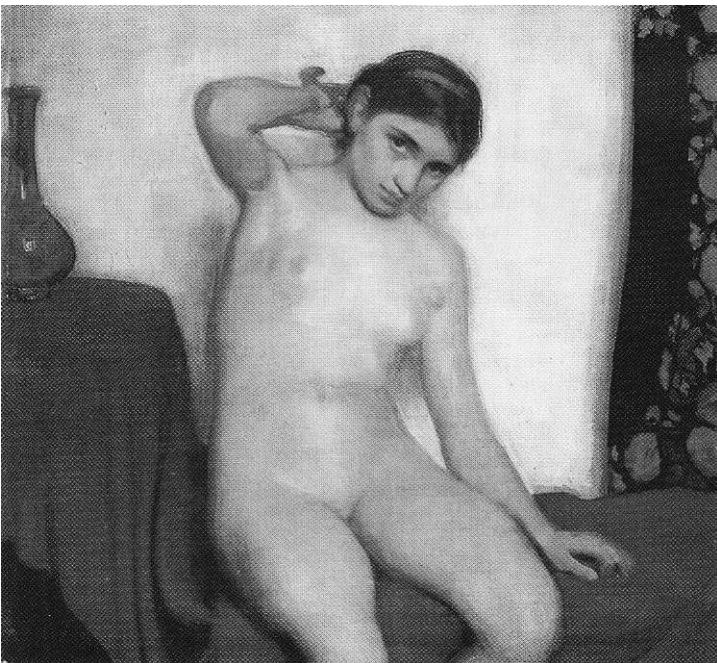
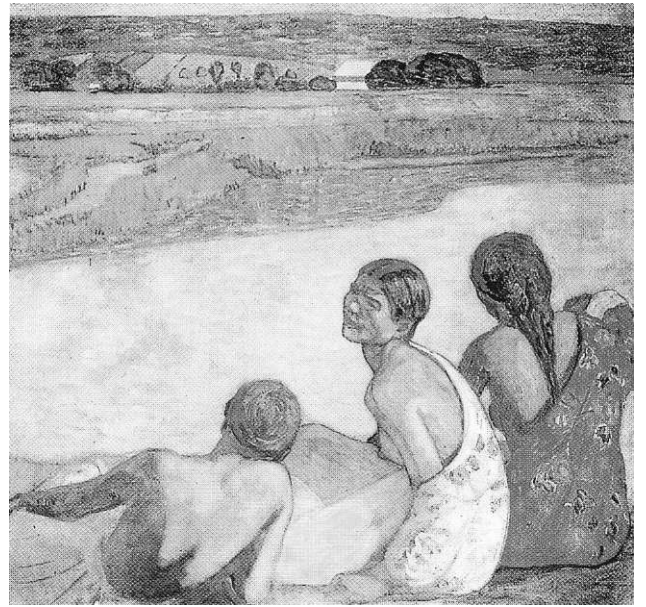
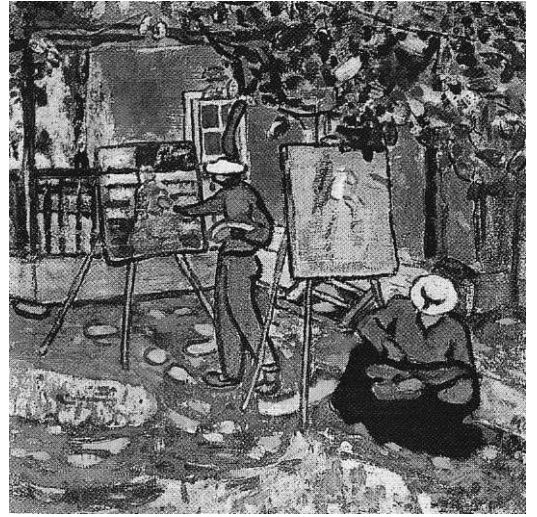
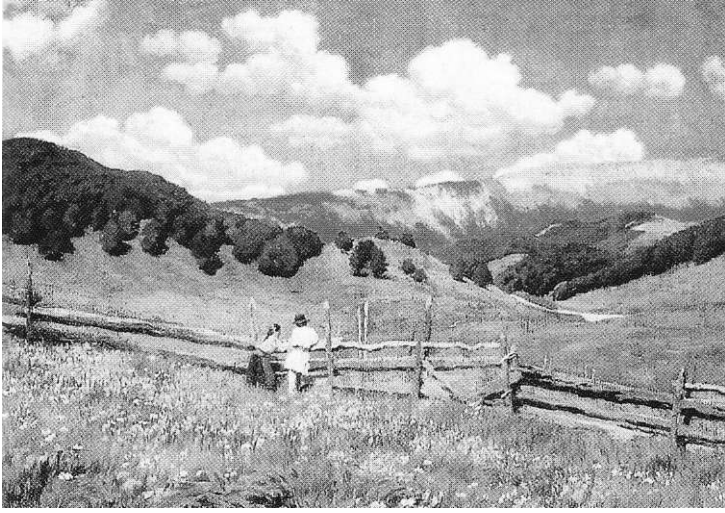
Réti István: Cigánylány, 1912 (lent balra)

A jobb oldalon: Glatz Oszkár: A román határnál, 1900 körül (fent balra)

Czóbel Béla: Festők a szabadban, 1906 (fent jobbra)

Iványi Grünwald Béla: Cigánylányok a Lápos partján, 1909 (középen jobbra)

Szőnyi István: Kettős arckép, 1918 (lent jobbra)

A VÁROS ÉS LAKÓI

A száz éve nagyra nőtt Budapestről

ELEK LÁSZLÓ: *Budapestről fogunk beszélgetni: Budapestről, amelynek a városképét felvették a világörökség listájára, Budapestről, amely a mai arcát száz évvel ezelőtt kapta meg, Budapestről, ahol élünk. Mit örökölhettünk? Mit örököltünk, és mit kezdünk az örökséggel? A városfényes múltjáról, nehéz jelenéről és bizonytalan jövőjéről Demszky Gábor főpolgármester, Cselovszky Zoltán önkormányzati képviselő, a Várostervezési Bizottság vezetője és Gerő András történész beszél.*

GERŐ ANDRÁS: Ennek a városnak alapvetően XIX. századi karaktere van, ez ad arcot a városnak. Ahogy Prágának a XVIII. század, Amszterdammak a XVI-XVII. század, úgy Budapestnek a XIX. század adja meg a jellegét: az Andrásy út, a Nagykörút, tehát a pesti polgárváros. Persze, ott van Buda is, amely középkori városra emlékeztető vonásokat visel, de a nagyvárosi karaktert nem itt kell keresnünk. Azt a XIX. század második fele hozta létre. Három dolgot szeretnék ezzel kapcsolatban kiemelni. Az egyik az az óriási emberi beruházás és energia, amelyet ebbe a munkába beleszivattyúztak. Igaz, a munkaerő olcsó volt, pár év alatt fel lehetett építeni a rakpartokat, olcsó volt a telék is, legalábbis a mai árakhoz képest, de az egészhez kellett az is, amit Széchenyi annak idején így fogalmazott: hogy valami nagyobb szerű akarjanak az emberek. Kevésbé vérelesen így mondanám: volt egy svungja az egésznek. Ennek a lendületnek az egyik forrása az volt, hogy a századvég és a századelő Budapestjén létrejött egy olyan polgári érzet vagy érzület, amely komfortos világot akart, olyan világot, amelyben kényelmesen lehet élni. Hogy

tehát ne az legyen, mint Széchenyi idején, amikor dézsába, vödörrel kellett vizet hozni a Dunából, ha valaki meg akart fürödni. Nagy dolog ez, előtte nem akartak fürödni - gondoljunk csak arra, hogy még az 1850-es években is egy orvost majdnem kirúgtak az állásából, mert azt mondta, mossunk kezet boncolás után, mielőtt egy szülő nőhöz nyúlunk. Szóval új dolog volt ez, fürödni akartak, egyáltalán, kényelmesen akartak élni. Ez a polgári komfortérzet volt szerintem az a második tényező, amely megteremtette ezt a XIX. századi karaktert. A harmadik pedig egy olyanfajta ízléskultúra, amely azt diktálta, hogy a városban olyan funkciókat kell összesűriteni, hogy az emberi élet kényelme és ízlésvilága találkozzék, tehát kávéházakat hozott létre, színházakat. Szóval civilizációt akart teremteni, egy urbánus civilizációt. Még egyet hadd tegyek hozzá: szemben a XX. századdal, a XIX. század végén még mindenki büszke volt erre, tehát a várost nem kritizálták, és nem azt mondták, hogy pfuj, de szörnyű egy város. Mindenki úgy tekintett rá, hogy ez egy nagy vállalkozás, és szorított, hogy sikeres legyen.

ELEK LÁSZLÓ: *Kik éltek, hányan éltek, miféle emberek éltek Budapesten száz évvel ezelőtt?*

GERŐ ANDRÁS: Úgy 800-900 ezer ember élhetett a városban, de ez így magában semmit sem mond a fejlődés lendületéről. A század második felében csak egyetlen európai város volt, amelynek a növekedési üteme megelőzte Budapestet: ez Berlin.

DEMSZKY GÁBOR: Egyébként éppen azért, hogy a komfortigényüket kielégítsék, ekkoriban alapították az összes fővárosi közművállalatot. A Közterületfenntartó éppen tavaly volt százéves, a Vízművek 125 éves, ekkoriban jött létre a Csatorná-

zási Művek, a Gázművek, tehát nemcsak házakat és utakat építettek, hanem abban az időben teremtették meg a modern városi infrastruktúrát. A város vállalkozásokat alapított, adót vetett ki és díjakat szedett: ami épült, az ezekből a bevételekből épült. Az Andrásy út a rakpartok és a hidak bevételeiből, a telkek eladásából, az ingatlanadóból épült, tehát a város maga is egy vállalkozás volt, amelynek a lendülete kiterjedt a kulturális területre is, és nyitottá tette a fővárost az európai kulturális értékekre. Mindentől az élet valóban kényelmessé, berendezetté vált.

ELEK LÁSZLÓ: *Ha beleülneünk egy időgépbe, és visszamennénk száz évet, mi lenne ismerős és mi lenne ismeretlen, mi az, ami ma is úgy áll, ahogy száz évvel ezelőtt építették meg?*

DEMSZKY GÁBOR: A Vigszínház, a Vásárcsarnok, a Nagykörút, az Andrásy út, a Városliget épületegyüttese, a rakpartok, a Lánchíd, tulajdonképpen az egész mai városkép. Ezt a XIX. század végén megszületett városképet védi egyébként az UNESCO, amikor azt a világörökség részévé nyilvánította.

ELEK LÁSZLÓ: *Mennyire volt modern száz évvel ezelőtt az akkor megteremtett városstruktúra? Cselovszky Zoltánt kérdezem, úgy is mint várostervezőt.*

CSELOVSZKY ZOLTÁN: Budapesten tényleg rajta volt a világ szeme, és az akkori legmodernebb technikát használták nagyon sok mindenben. Én úgy fogalmaznék, hogy ez igazi boom volt, lakó- és közfunkciókban egyaránt. A város egyesítésének az volt az alapüzenete, hogy egy európai nemzet fővárosát kell megépíteni. A mai posztmodern világból nézve talán furcsának hat egy ilyen küldetésudat, sajnos, ma már nem gondolkodunk sem

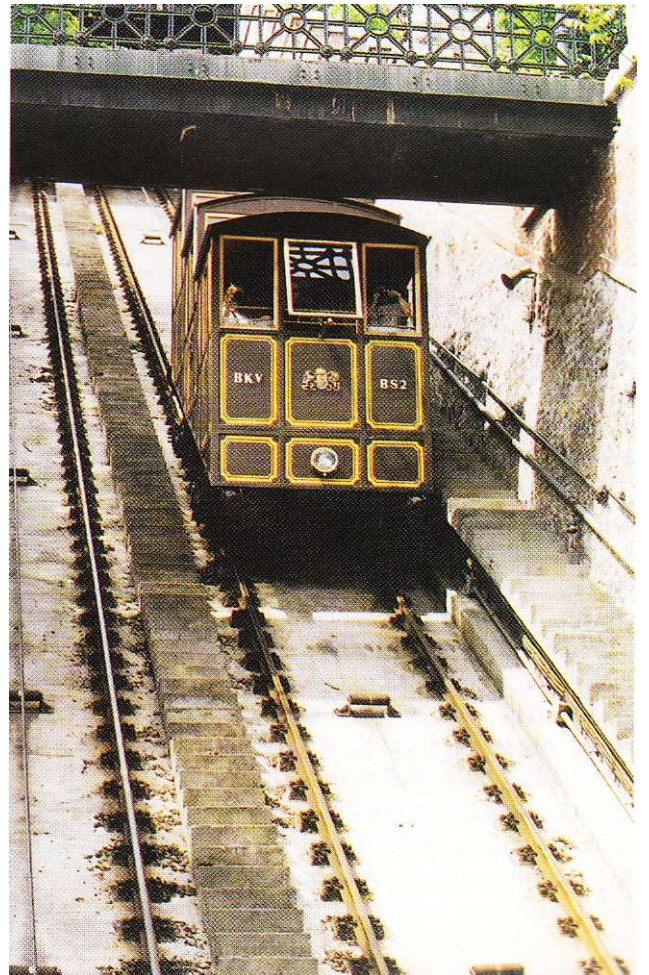

A Lánc-híd átépítése,
bontási munkák

Gépgyári munkások
1872-ben Pesten

A Duna-parti főgyűjtőcsatorna építése az Akadémia utcában

Középen: A Centrál kávéház az 1910-es években

Lent: Női utcaseprő Budapesten az első világháború előtt

nemzet-, sem városideákban. A város identitását jelentő nagyjából hat-ezer épület, a tág értelemben vett belváros ma szinte megmenthetetlen állapotban van. Úgy tudom, hogy az előző ciklusban 300 millió dollárt építettek be a Nagykörúton belüli területre, és ezt a belváros úgy nyelte le, mintha mi sem történt volna. Igen, a város próbálkozik ezzel-azzal, komoly közműfelújításokkal, a milleniumi földalatti helyreállításával, de mindaz, amit ez a hatalmas nagy boom egykor létrehozott, sajnos túlnő a léptékén...

DEMSZKY GÁBOR: Egy időzített bomba ketyeg alattunk, állandóan ezt érezzük, és emiatt állandó versenyfutásban vagyunk az idővel. Hihetetlen, mennyi igény jelentkezik szinte egy időben, felújítási igény, nemcsak az épületeké, hanem az egész infrastruktúráé. Amikor ez robban, akkor ez olyan, mint amikor a Körúton a vízcső robban, és ugyanilyen helyzetet okozhat a vágányok lepusztulása, fenyegetett a milleniumi földalatti használhatatlanná válása a beázások és egyéb okok miatt. Mert az, hogy mindez száz évvel ezelőtt, rövid idő alatt jött létre, ma azt jelenti, hogy leromlása is szinte egy időben jelentkezik, mégpedig egy kevésbé gazdag korszakban, amikor a város lényegesen kevesebb forráshoz jut adókból és egyéb bevételekből. Nagyon keményen kell dolgoznunk ezen, felkutatni a bevételi lehetőségeket, behajtani őket. Ki kell találnunk, hogyan is működhet ez jól ma, amikor egy korábbi korszak összes terhe a nyakunkba szakad. Mert természetesen ez nagy vagyon, és mint a vagyon gazdái felelősek vagyunk azért, hogy ezzel a hatalmas értékkel mi történik.

ELEK LÁSZLÓ: *Miért volt száz évvel ezelőtt gazdagabb Budapest?*

GERŐ ANDRÁS: Nem lehet összevetni az akkori és a mostani helyzetet. Magyarország akkor először is háromszor akkora területű volt, mint most, az akkori országnak körülbelül húszmillió lakosa volt, és ráadásul egy nagy európai birodalomnak volt a része, mégpedig egy egészében véve prosperáló birodalomé. A mai Magyarország egy 93 ezer négyzetkilométeres ország, tíz és fél millió lakossal, és több mint negyven év kollektív gazdálkodás után áll. A száz évvel

akkor még nem is éltek, mit csináljon azzal, hogy elmúlt az Osztrák-Magyar Monarchia? Ezen sajnos, nem lehet változtatni, ez egy kész helyzet.

ELEK LÁSZLÓ: *Jó, kész helyzet van, örökség is van, minden kinjával és büszkeségével együtt; van egy város, amelyet fölvesznek a világörökségbe, mert azt mondják, hogy ezt a városképet érdemes megőrizni. Ugyanakkor itt vannak a száz év alatt lepusztult közművek, falak, tartógerendák, amelyeket most már nagyon gyorsan ki kellene cserélni. Én úgy gondolom, hogy két lehetősé-*

géség és teher, és ezt a víziót megpróbálja megvalósítani egy sokéves programban.

CSELOVSZKY ZOLTÁN: Szerintem egyszerre kell mindkét utat járni. Amire tehát telik a bukszánk-ból, azt meg kell csinálni - ez sokszor tényleg csak a tűzoltásra elég, de ha a csekély közpénzeket sikerül katalizátorként használni, sok mindent be lehet indítani, főleg a rehabilitáció terén. Ami a víziókat illeti, a posztmodern világban inkább pesszimista víziókkal találkozunk, amelyek szerintem néha egy kicsit eltúlzottak. A város egy élő organizmus, amely nagyon sok mindent kibír. Nem mi tartjuk életben, legfeljebb segíteni tudjuk - és remélem, hogy tudjuk -, hogy regenerálja magát.

ELEK LÁSZLÓ: *Nekem, a városlakónak, vagy nekem, az újságírónak lehet negatív vízióm, félhetek, hogy rám omlik a város, hogy egyszer csak működésképtelenné válik, hogy majd rossz lesz benne élni, de annak, aki elvállalja, hogy vezeti ezt a várost, nem szabad hogy negatív víziója legyen.*

DEMSZKY GÁBOR: Én azt gondolom, hogy nem vízió, inkább stratégia szükséges. Tehát meg kell jelölni az eszközöket, amelyekből megvalósíthatóak bizonyos célok, a célokat pedig reálisan kell kitűzni. Vagyis amikor városban gondolkodom, akkor nem valamilyen kész modell van előttem, hanem adott-ságnak kell tekintenem azt, ami van, és bizonyos döntéseket föl kell vállalni, akár kemény konfliktusok árán vagy azok ellenére is. Amikor mi ezzel az örökséggel szembesülünk, akkor ehhez az is hozzátartozik, hogy a lakosság jelentős része szegény, miközben óriási adó- és egyéb terhek vannak rajta. Mégis, ha meg akarjuk védeni és lakhatóvá akarjuk tenni ezt a várost, akkor ki kell vetni az adókat, emelni kell a díjakat, emelni kell a labbéreket, és mindezt vissza kell forgatni ebbe a városba. Amikor mi azzal büszkélkedünk, hogy évről évre többet fejlesztünk, és többet fordítunk beruházásokra a főváros költségvetéséből, akkor ezzel a konfliktust - pes-

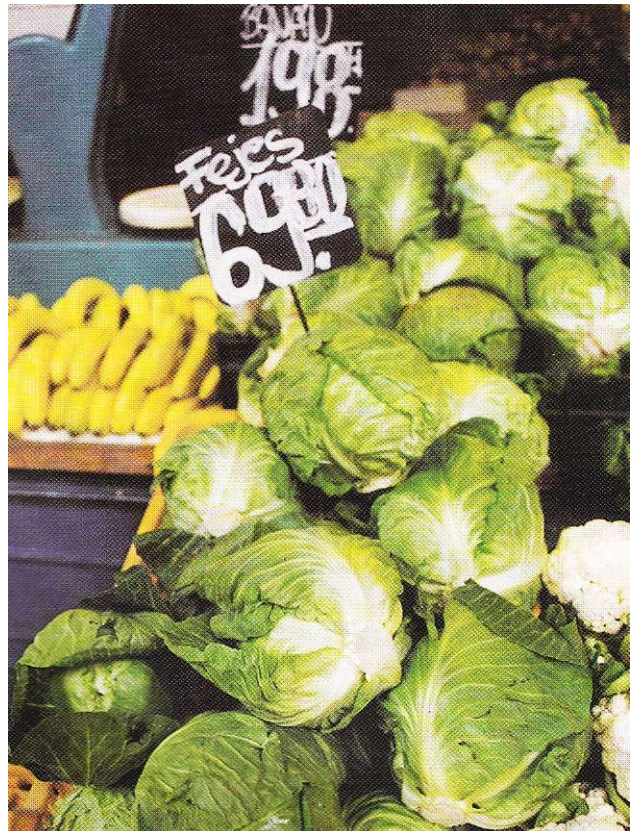
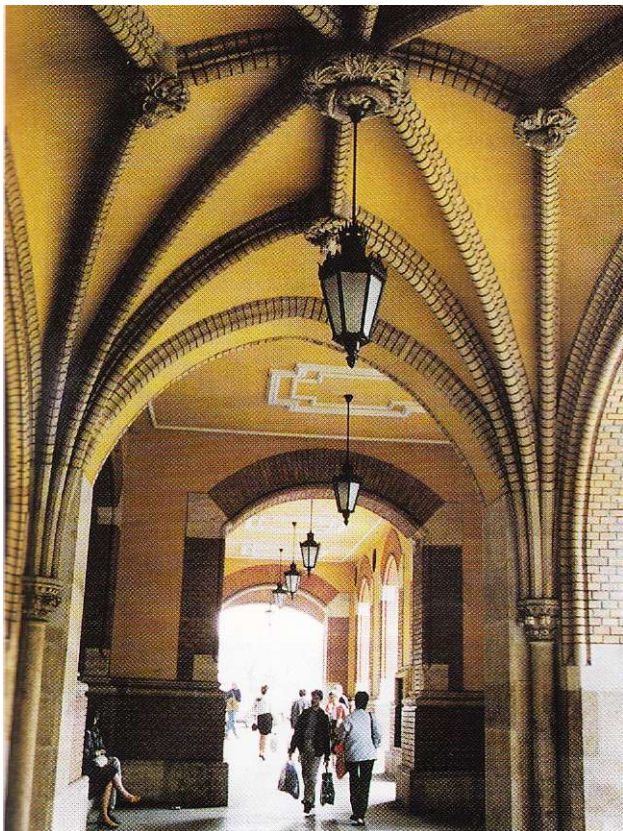

**Wilhelm Egge festménye:
Családi arckép, 1824**

ezelőtti egy tökefelhalmozó korszak volt, méreteiben más, szinte egyetlen paraméter sem összevethető. Igen, úgy van, ahogy a főpolgármester úr és Cselovszky képviselő úr mondja. Itt állunk egy gazdag korszakból ránk maradt örökséggel, amelynek megőrzése súlyos terhet ró ránk, és mit csináljon a főpolgármester, a mai városvezetés azzal, hogy ez az ország kisebb lett,

*sége van ilyenkor egy városvezetésnek. Az egyik az, hogy mindig oda-
kap, ahol a legnagyobb a baj. Ahol már harmadszor robban fel a főnyomócső, ott egy útszakaszon kicseréli az egész gerincvezetékét; ha már életveszélyes a kifestőfalatti sinje, akkor leállítja az egészet, és felújítja. Szóval mindig a kényszer szabja meg, hogy mi legyen a következő lépés a nagyon kevés pénzből. A másik út, hogy létezik valamiféle vízió a jövőről, arról, hogy mit akar a főváros vezetése kezdeni azzal az örökséggel, amely egyszerre büsz-*

ti zsargonban: a balhét - is vállaljuk, mert nagyon-nagyon népszerűtlen intézkedés a tömegközlekedésért többet kérni. De ezek nélkül nem tudjuk sem működtetni, sem befejezni azt, amit az elődeink elkezdtek. Amikor én a városról gondolkodom, akkor a szemem előtt ott van ez a múlt századi városkép, amely nincs kész, amelynek tehát nagyon sok hiányzó eleme van. Például a Hungária körutat elkezdték, de nem fejezték be, nemcsak a híd hiányzott hozzá, hanem maga az út sem volt kiépítve egy jó hosszú szakaszon, a Lágymányosi híd és az Üllői út között. Vagy itt van a Városháza, amelyet 280 éve nem fejeztek be. Nem kell radikálisan hozzányúlni, nagyon egyetérték Cselovszky Zoltánnal, hanem puhan kell hozzányúlni: ez így szép harmonikus egész, ahogy van. Bele lehet tenni elemeket, amelyek beleillenek, de nem szabad Défense-negyedet csinálni Budapesten. Nem szabad irodanegyedet kijelölni valahol a városon kívül, szerintem kormányzati negyed sem szabad csinálni a Várban, hiszen van egy kormányzati negyed a Parlament közvetlen környezetében. Viszont be kell fejezni a Várat és a Vár rekonstrukcióját, mert azon valóban sebhelyként éktelenkedik az Ybl-bazár és a Honvédelmi Minisztérium volt épülete.

ELEK LÁSZLÓ: *Ez a város száz évvel ezelőtt, az akkori igényeknek megfelelően épült. Ez ma részben öröm, mert meg tudjuk mutatni, hogy milyen gyönyörűek ezek az épületek, részben pedig kínlás, hiszen az utak szélessége, az épületek méretezése, a közlekedés, a csatornázás nem nagyon felel meg a mai igényeknek. Mennyire lehet megőrizni a régit, miközben más-képpen élünk?*

CSELOVSZKY ZOLTÁN: Itt áll a harc, az értékvédők, a műemlékvédők, a városatyák és a polgárok harca. Nem skanzenben akarunk élni, élő városban akarunk lakni. Erre minden lehetőség megvan, mert eleink nagyon bőven és nagyon, máig nagyon korszerűen alkották meg a közműrendszereket, az épületek sta-

Gróf Andrássy Gyula, Benczúr Gyula festménye

tikáját és az egész városszerkezetet. Másrészt pedig nagyon kell vigyázni, hogy ne uralkodjék el a múltba néző sznobéria, hanem hogy úgy mondjam, a jelen tudjon lenni a jelen, tehát a városbútorokban, az építészetben, reakciókban megjelenjen a ma, mert ez köti össze a jövővel a múltat.

DEMSZKY GÁBOR: Hogy mennyi konfliktussal jár ez a gyakorlatban, arra hadd említsek egy példát, a Nagyvásárcsarnok felújítását. A vásárcsarnok tényleg egy csoda, egy százéves épület, amelyet

Az Andrássy út az Oktogonnál 1896 körül

A fővárosi mozgókonyha ételosztása

azonban hihetetlenül rossz állapotban vettünk át, és a városnak, tehát az adófizetőknek négymilliárd forintjukba került a felújítása. Ma ilyen vásárcsarnokot nem építenénk, mert nem a legkorszerűbb, nem felel meg a mai vásárlási szokásoknak. Hiába is próbáltuk a felújításba mindenféle módon bevonni a magántőkét, mert ez a négymilliárd forint nem térül meg, annyi pénzből ennél korszerűbb bevásár-

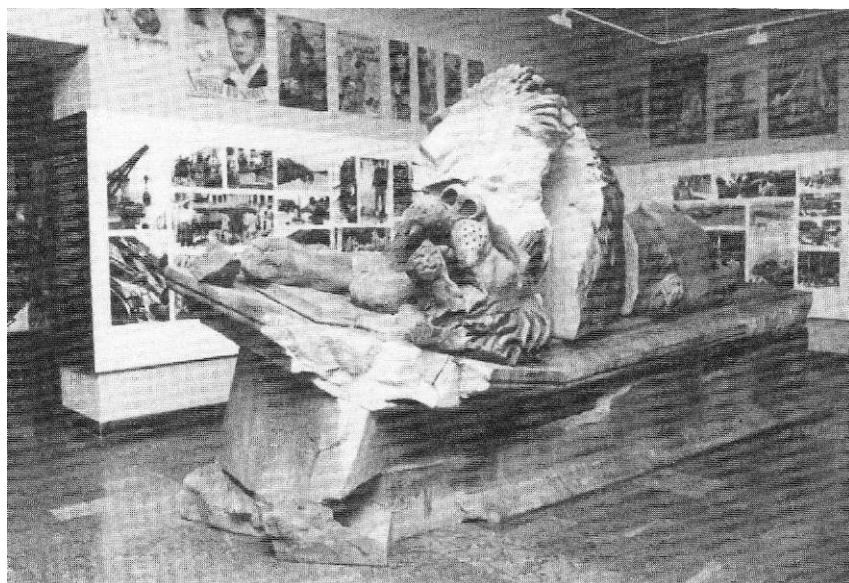
lőközpontot lehet építeni, sokkal rövidebb megtérülési idővel. Mégis megcsináltuk, mert értéket mentettünk. Az ilyenfajta konfliktusok is rendszeresen előjönnek. Itt azért hadd említsem meg, hogy nagyon örülök annak, amikor nemcsak a város védi a várost, hanem a kormányzat is. Most például elkezdődött a Keleti pályaudvar felújítása, az Akadémiát, a Mücsarnokot, a Víg-színházat állami pénzből újítottuk föl, és ez így van rendjén, mert ez nem csak az itt lakók ügye. De persze az állami pénzforrások is igen-csak végesek, és elkerülhetetlenek a komoly ütközések, amikor arról van szó, hogy mire fordítsuk a közpénzeket.

felaprózott pénzeket pedig az intézményhálózat úgy felszívja, mint a szivacs. A másik lehetőség, hogy tudomásul véve szűkös helyzetünket megpróbáljuk racionalizálni az intézményi struktúrát, ami borzasztó népszerűtlen, mert sokak érdekét sértő intézkedésekkel jár. De csak így jutunk hozzá, hogy megpróbáljuk helyrehozni és továbbépíteni ezt a várost valamennyiünknek, a kétmillió budapestinek és az országnak. Ez kemény, havonta ismétlődő konfliktus: működésre költeni és osztani, vagy beruházásokat elfogadni és építeni. Szerencsére a közgyűlésen kialakítható a konszenzus, a többpárti konszenzus az építés mellett is.

hely Európában délre, keletre, illetve északra, mint Budapest. Ezért is lehet tőkét idehozni, mert ez ilyen város.

ELEK LÁSZLÓ: *Gerő András kezdte ezt a beszélgetést azzal, hogy miért, hogyan épült föl száz évvel ezelőtt az a polgári Budapest, amelyben itt mi élünk. A történész szemével milyen ez a mai Budapest?*

GERŐ ANDRÁS: Én nagyon optimista vagyok. Amikor itt a főpolgármester úr is meg a képviselő úr is beszéltek arról, hogy itt jövőképek lehetségesek, az jutott eszembe, hogy egy 1850-es évek-ből való magyar újságban olvastam egy víziót Londonról. Arról volt szó, hogy Londonban egyre több a ló, és egyre több a lótrágya is, és kiszámolták, hogy mivel az emberek egyre jobban fognak élni, egyre több ló lesz, és 1980 vagy 2000 körül a lógané olyan fél méter magasságban el fogja lepni a várost. Minden számítás stimmel, csak egyet nem kalkuláltak bele, azt, hogy az emberek feltalálják az autót. Ennyit a pesszimista víziókról. Én erősen kötődöm ehhez a városhoz, Budapesthez, és nekem pozitív vízióm van róla. Engem lenyűgöz, ahogy az utóbbi pár évben elkezdtek hozzájárulni ezekhez az értékekhez, hiszen ma jobb a földalattin végigmenni, jobb a Körúton autóval végigmenni, egy csomó minden jobb. Kezd visszajönni az a bizonyos komfortérzet. Ugyanakkor tudom azt, hogy a VI. kerületben az átlagéletkor annyi, mint Szíriában, és a Rózsadombon annyi, mint Svédországban, tehát borzasztó feszültségek vannak, de megint érzem azt a kicsit múlt századi ihletettséggű lendületet, hogy az itt lakó emberek, ha nem is abban a léptékben, mint száz éve, de kezdik megcsinálni maguknak a várost. Szóval az ember néha már azt érzi, hogy jobb nem autóval menni, hanem gyalog, mert mindig észrevesz valamit, egy kis drinkbárt, egy kis boltot, az emberek megint kezdik önmagukkal arányossá tenni ezt a várost, és ettől megint élő az egész. ■

A Budapesti Történelmi Múzeum várostörténelmi kiállításának részlete

Többféle városstratégia kerül ilyenkor egymással szembe. Itt van ez a sok száz intézmény, iskola, kórház, szociális otthon, alacsonyak a bérek, a szolgáltatások sincsenek a csúcson, tehát volna mit fejleszteni ezen a téren. Én a mai önkormányzati szerkezetet többek között azért nem szeretem, mert nagyon kevésbé hatékony, mert Budapesten huszonnégy önkormányzat működik, és az amúgy is kis pénzeket ugyanennyi még kisebb részre kell felosztani, ezeket a

GERŐ ANDRÁS: Még hozzáfűznék valamit ahhoz, amit a főpolgármester úr mondott. Ha van túlvilág, és Andrassy Gyula ott van, akkor mint az a miniszterelnök, aki a fővárosi közműtanácsot és magát Budapest létrehozta, elégedetten lóbálhatja ott a lábát, mert a koncepciója bejött. Andrassy arra gondolt, hogy Budapestnek olyan helynek kell lennie, amelynek nincs versenytársa hogy valóban: sem délen, sem északon, sem keleten, és nem akarok senkit megbántani, de ha ma körülnézünk, megállapíthatjuk, Kijev nem versenytárs, Belgrád sem, Bukarest sem az, mi több, Varsó sem az. Nem nőtt fel még egy ilyen civilizatorikus mértékben kiépült

Antal László

A TRANZITBAN

Kelet-Európától Európa felé

1.

A gazdaságot általában háromféle erő koordinálja (kevésbé elegánsan fogalmazva: tartja rendben). Ez lehet a tradíció, a szokásjog, lehet a hierarchikus és bürokratikus (nem egyenrangú felek közötti alkudozáson alapuló) koordináció és végül, harmadszor lehet a legismertebb összehangoló erő, a láthatatlan kéz, vagyis a piac. A különböző történelmi korokban más-más volt az uralkodó szervező erő, amely végül is a gazdaság - ha nem is mindig zavartalan, de - elfogadható működéséről gondoskodott. Az archaikus társadalmakban a szokásjog, a vallás által is szentesített tradíciók voltak a gazdaság működését végső soron meghatározó szervező erők (eközben persze működött az állam és működött - részlegesen - a piac is). A szocialistának nevezett társadalmi-gazdasági formációban a hierarchikus alku, az állam által uralt gazdaság volt a jellemző, Magyarországon negyven évig, a Szovjetunió mai utódállamaiban több mint háromnegyed századon keresztül. A világ fejlettebb részén, Nyugat-Európában, Észak-Amerikában vagy éppenséggel Ausztráliában és Új-Zélandon már jó ideje a piac a meghatározó játékszabály, építve a profitmotívumokon alapuló érdekek mozgatóereje.

Az elméleti szakemberek - polit-

ökonómusok, gazdaságszociológusok vagy egyszerűen csak a „mezei” közgazdászok - már régen elvették az étvágyát a „nem közgazdász” értelmiségnek bármelyik eddig kipróbált és működőképesnek bizonyult modellettől.

Az archaikus társadalmak nagy ismerője, Polányi Károly például pusztán egy rövid intermezzónak tekintette a gazdaságtörténetben a piacgazdaság, az ezzel együttjáró magántulajdon létrejöttét és azokat a kíméletlen érdekeket, amelyek a profitmotívumon alapulnak, hol szolidabban, hol durván törtetve. Akire ma nemigen illik hivatkozni, Marx számos szellemi rokonával együtt a piacgazdaság *személytelenségét* és *embertelenségét* kritizálta nagy meggyőző erővel. Az állami újraelosztás és az állam mint hatalom dominanciáján alapuló szocialisztikus eszme alaposan megtépázódott a kelet-európai országok, valamint a Szovjetunió és Kína történelmi tapasztalatait felmérve. (Lehetséges persze, hogy a szocialisztikus eszmének elgondolható egy másik, emberarcúbb, nem a korlátlan és kontrolltalan hatalom koncentrációra épülő modellje is, de ez egyelőre inkább intellektuális játéknak tűnik, mint kézzelfogható realitásnak.)

A modern világ bürokratikus szisztémájának legszakavatottabb kritikusai és ismerője Komái János,

aki a *Hiány és A szocialista rendszer* című átfogó tanulmányaiban nagy meggyőző erővel bizonyítja, hogy miért törvényszerű a létező (tehát nem a megálmodott) szocializmusban a tömeges áruhiány jelentkezése, a pazarlás, és ami talán a legfontosabb, az emberek elkényelmessége. (Ide sorolandó a kapun belüli munkanélküliség tömegessé válása is a maga demoralizáló hatásával együtt, annak az attitűdnek a ma már csak keservesen visszafordítható elterjedése, hogy az állam felelős értem és nem én magamért. Így nem kell takarékoskodni - nem is reális, de nincs is igazán értelme -. hogy nincs gond az alternatívák közötti választással, hiszen nincsenek is választható lehetőségek.) Ráadásul az sem bizonyult cáfolhatatlan igazságnak, hogy a szocialista gazdasági rendszer képes hatékonyan csillapítani a társadalmi egyenlőtlenségeket. (Ezt először Szelényi Iván, szociológus mutatta ki a lakáselosztással kapcsolatban - egyszerűen a hatalmi hierarchiában feljebb állók részesültek a jobb minőségű lakásokból.) Ezzel a szocialista rendszer legsajátabbnak vélt fölénye kérdőjeleződött meg.

Egyetemista koromban az a vicc járta, hogy mi lenne, ha a Szaharában bevezetnék a szocializmust. A válasz: egy ideig nem történne semmi, később homokhiány. A kritika

persze túlzó, de sajnos nem egészen alaptalan.

A piaci koordinációs mechanizmus legfőbb hívei F. Hayek vagy M. Friedman (mindketten egyébként Nobel-díjasok) előszeretettel hivatkoznak arra a példára, hogy a lakosait tekintve (elővárosaival együtt) másfél magyarországnyi New York város ellátását sem egy jól szervezett központi bürokrácia, sem egy igazán szigorú katonai logisztikai központ nem tudná elfogadhatóan megoldani. A piac viszont a maga spontán, profitérdekekre, liberalizmusra és individualizmusra épülő rendszerének ez bizonyosan sikerült, ahogy ezt a napi tapasztalatok is többé-kevésbé alátámasztják. Mi több, a modern informatika fejlődésével, a számítógépek tömegével a piac egyre tökéletesebbé, önkorrekcióra képesebbé válik.

Nem valószínű, hogy azt az ősi vitát, hogy ki miért szereti vagy épenséggel utálja a piacot, illetve ellenlábását, rövid úton el lehetne dönteni. A vita résztvevőiben nem annyira érvek, sokkal inkább érzelmekek, sőt indulatok munkálnak. De tény az, hogy *modern* gazdaság piac nélkül nem működhet, s a szocialista gazdaságok is ezért fulladtak ki, némelyik hamarabb, némelyik hosszabb agónia után, felélve a számunkra hosszú ideig tartó, történelmi léptékekkel mérve azonban igen csak szerény tartalékaikat.

De nem is az a lényeg, hogy ki milyen elosztási rendszerre vagy gazdasági koordinációs mechanizmusra esküszik. Tudomásul kell venni azonban, hogy

- növekedésre orientált (tehát nem pusztán reprodukálódó) gazdaságban a tradicionális elosztási rendszerek még sohasem működtek,

- hosszú távon csak a piac és hajtóereje, a kezdeményezőkézség volt képes (legalábbis eddig) sikerrel szolgálni a gazdaság fejlődését, miközben

- az állam szerepe - a piac dominanciáját nem megkérdőjelezve - még azokban a fejlett országokban is kérlelhetetlenül bővül, amelyek kényesen ügyelnek arra, hogy ideológiájuk a piacgazdaság és a vállalkozási szabadság korlátlanágának eszméjét hirdesse (lásd: Németország vagy az Egyesült Államok).

Úgy tűnik, hogy a modern gaz-

daságnak velejárója az állam egyre kiszélesülő szerepe, főleg a szociális ellátások területén, de állami megrendelésekkel a kutatás finanszírozásában is. (Ezt többek között P. Samuelson Nobel-díjas közgazdász dokumentálja, jóllehet a szerző egyáltalán nem rajong az állam növekvő szerepvállalásáért.) Az állam egyre terebélyesedő szerepe a szociálpolitikában olyan állampolgári mentalitás kialakulásához vezet, amely egyre több és több dologról tételezi, hogy az nem is a magánszemély, hanem voltaképpen az állam feladata. Ez még a gazdag, jóléti államokban is (lásd például Svédország) látványos kudarcokhoz vezet, számos országot ismerünk, ahol összeomlóban van a nyugdíjrendszer, holott az ország jövedelem-szintje meglehetősen magas.

2.

A kelet-európai *gazdasági* rendszerek összeomlásának, ellentétben a közkeletű hiedelmekkel, alapvetően nem politikai okai voltak. A hierarchikus rendszer egyszerűen életképtelenné vált. Az összeomlás bekövetkezhetett volna egy-két évvel később (vagy korábban) is, de *okai mindenképp szigorúan gazdasági természetűek voltak*, ennél fogva előreláthatóak is. A baj nem egyszerűen az volt, hogy a mindenható állam nem mindenható. A királyról már rég tudni lehetett, hogy hiányosan öltözött. Már korábban sem volt realitás a *parancsgazdaság* (command economy) Nyugaton annyira elterjedt fogalma. A gazdaságot voltaképpen alkufolyamatok és nem utasítások működtették, csakhogyan - ellentétben a piacelvű építkezéssel - nem egyenrangú, hanem alá- és fölrendelt partnerek közötti alkudozások teremtették meg azt az állapotot, amely végül is a gazdaság működésének inkább rossz, mint jó alapját képezte. A szükségleteket a magát mindenhatónak képzelő központ másképp nem tudta felmérni, mint a termelővállalatok megkérdőzése - modernebbül: igényeinek felmérése - útján. Lényegében ez is történt. A kormány, a minisztériumok rendelkeztek a hatalom, azaz az erőforrás-elosztás (beruházások, nyersanyagok stb.) monopóliumával, miközben a vállalatok - és *csak* ők - rendelkeztek az információk, a kereslet ismeretével.

Ahogy bonyolultabbá, sokszínűbbé vált a kooperáció és halványult el a háborús veszély, úgy vesztette létjogosultságát a kemény központi elosztási rendszer, és adta át a helyét - legalábbis Magyarországon - a puha diktatúrának. Ez utóbbi képes volt számos dolgot megoldani. Így például a fogyasztói piacon természetessé, megszokottá vált a kelet-európai összehasonlításban feltűnő árubeség, de a kisvállalkozások fellemás formáinak - háztáji, VGMK, küsszövetkezet stb. - elterjedése, később a pénzügyi rendszer részleges liberalizálása, a második gazdaság széles körű elterjedése, és sor került sok más, a rendszer alaplogikájával aligha összeegyeztethető reformjellegű - értsd a rendszer kereteit feszegető - változásra, ha tetszik, éppen ez volt Magyarországnak a többi kelet-európai országtól megkülönböztető sajátossága. (Ezektől az eredményektől azután a továbbiakban már nem lehetett visszalépni.)

3.

A szocialista rendszer összeomlására már jó ideje számítottak a szakértők, sőt a politikusok is, mégis az időpont és a Szovjetunió szétesése mindenkit váratlanul ért. (Az igazság kedvéért azért meg kell mondanunk, hogy már korábban deklarálták a kelet-európai országokkal való dollár elszámolású kereskedelem bevezetését, s ezzel együtt azt, hogy megszűnt a szovjet érdekeltség a KGST egyben tartásában. Tudni lehetett tehát, hogy a kétféle gazdaság - egyfelől a politikai motívumok által fenntartott keleti együttműködés, másfelől a kemény világpiac - már nem fog sokáig párhuzamosan egymás mellett működni.)

A fordulat nyomán szinte pillanatok alatt alakult ki a régió valamennyi országában a politikai pluralizmus jogi és intézményrendszere, és számos (de korántsem mindegyik) országban rövid idő alatt megteremtődött a piacgazdaság intézményrendszere, széles körű liberalizációra került sor. (A jólismert formula szerint eddig minden tilos volt, ami nincs kifejezetten megengedve, ma viszont minden szabad, ami a törvény által nem kifejezetten tiltott.) Így vagy úgy, de az úgynevezett piacorientált kelet-európai országokban (ide sorolhatók a visegrá-

di országok, Szlovénia és persze a volt NDK is) erőltetett ütemű privatizációra került (és) kerül sor.

A piacgazdaságra való áttérés eddigi tapasztalatai és eredményei - mint erről szó lesz - meglehetősen ellentmondásosak. Az azonban bizonyos, hogy a rendszerváltó országokban *egycsapásra* megszűnt az áruhiány, nemcsak Magyarországon, amely e tekintetben jó helyzetben volt már korábban is, deVarsóban vagy Moszkvában is, ahol az üres pultok látványa ez ideig megszokott volt. Ezt feltétlenül a piacgazdaság vitathatatlan előnyének kell betudni, még akkor is, ha a vevő megnövekedett választási lehetősége természetesen csak annak számára realitás, akinek pénze van. Az is egyértelmű, hogy a piacgazdaság, létrejöttének már első fázisában *szabadságot* képes nyújtani az állampolgárnak (a vállalkozás szabadságát, az utazás szabadságát, a külföldi munkavállalás szabadságát és mindenekelőtt a fogyasztó kizárt választási lehetőségét). Mindezeket az értékeket a rendszerváltás nem hosszabb történelmi periódusban, hanem *azonnal* képes felmutatni.

Az is tény, hogy radikálisan leépült a nem üzleti racionalitás alapján szerveződött keleti kereskedelem, a gazdasági kapcsolatok átrendeződtek a fejlett ipari országok javára. (Magyarország például 1985-ben kereskedelmének 55 százalékát bonyolította az akkori KGST országokkal, s mára ez az arány 20 százalék alá süllyedt.) Ez hihetetlenül gyors változás, amelynek tempójához még az olyan gazdaságok is csak nagy veszteségekkel tudnak alkalmazkodni, ahol természetes, hogy a kínálat igazodik a kereslethez és nem fordítva. (A szocialista monopóliumok tudvalevően nem tartoztak ebbe a kategóriába - működésük a vevő kiszolgáltatottságán alapult.)

4.

Az átmeneti gazdasággal könyvtárnyi szakirodalom foglalkozik, de igazában nem sokat tudunk róla. Arra, ami Kelet-Európában most történik, sincs történelmi modell, nem hasonlítható sem a latin-amerikai országok helyzetéhez, nincs rá precedens sem az ázsiai tigrisek történelmi múltjában, sem pedig a kapitalizmus klasszikus útját bejáró or-

szágok régebbi tapasztalataiban.

Végül is ami történt, azt senki sem látta előre. Mindenki számított arra, hogy az áttérés kisebb-nagyobb megrázkódtatásokkal, egyensúlyzavarokkal, gazdasági vesztesé-

gekkel, másfelől eddig nem tapasztalt jövedelemkülönbséggel jár. A mértékek, a folyamat radikalizmusa azonban meghaladta a legpesszimistább feltételezéseket is.

Az 1990-95 közötti időszakban

A gazdasági fejlődés néhány kelet-európai országban 1990-1995 között (Változás százalékban, összehasonlító áron; az előző év=100)

	1991	1992	1993	1994	1995
Oroszország	-5,0	-14,5	-8,7	-13,0	-4,0
Csehország	-14,2	-7,1	-0,9	2,7	4,8
Szlovákia	-14,5	-7,0	-4,7	4,8	7,4
Lengyelország	-7,6	2,6	3,8	5,0	7,0
Románia	-13,5	-15,4	-4,0	3,4	6,9
Szlovénia	-9,3	-6,5	1,3	5,3	4,8
Magyarország	-11,9	-3,0	-0,8	2,9	1,5

Lengyelország és Szlovénia kivételével súlyos visszaesést látunk. (Lengyelországban azonban a korábbi években került sor drámai mértékű visszaesésre és viharos inflációra.) Nem szeretném untatni adathalmazokkal az olvasókat, ezért csupán megemlítem, hogy 1995-ben Csehországban és Szlovákiában volt alig valamivel alacsonyabb az inflációs ráta a bővös 10 százaléknál, jól áll még Szlovénia is (21,6 százalék), Lengyelország, Románia, Bulgária és Magyarország a 30 százalékos inflációs sávban tanyázik, míg Oroszországban tavaly 2,3-szorosra nőttek az árak. A 11 százalék körüli magyar munkanélküliségi ráta kelet-európai összehasonlításban átlagosnak tekinthető. (Mindehhez hozzá kell tenni, hogy ugyanezek az adatok a fejlett ipari országokkal való összehasonlításban kifejezetten drámaiak. Az EU tagállamokban például 1995-ben infláció átlagosan 3 százalék volt.) Ráadásul Lengyelország, Magyarország, Oroszország és Bulgária (ebben a sorrendben) jelentős külső adósságokkal küszködik, így nem jöhet szóba az a megoldás, hogy a külső eladósodás átmeneti növelésével enyhítsük a kétségkívül súlyos szociális feszültségeket.

Visszatérve most Magyarországra, esetére, vitathatatlan, hogy a kilencvenes évtized első fele *válságfolyamat*. A jövedelmek csökkenése (lásd a táblázatot) és az egyensúlyhiány itt nem részletezett valamennyi összetevője - fizetési mérleghiány, államadósság alakulása, infláció,

munkanélküliség stb. - egyértelműen erre utal. Mértékét tekintve számos vonatkozásban az 1929-33-as válságra emlékeztet, bár a gazdaság zsugorodása korántsem okozott olyan anarchiát és pusztítást, mint a nagy válság. Magyarország helyzetét a tekintetben tekinthetjük különösen kedvezőtlennek, hogy számos kelet-európai országgal ellentétben a fellendülés nem kezdődött meg, holott nyilvánvaló, hogy a gazdaságfejlesztéshez szükséges akkumulációs forrásokat és a szociális gondok kezelését egyaránt csak egy fejlődő gazdaság oldhatja meg, legalábbis hosszú távon.

5.

Meggyőződésem szerint a gazdasági teljesítmények zsugorodása és az egyensúly megbomlása alapvetően nem konjunkturális okokra vezethető vissza.

Ennek a válságnak lényege az, hogy a korábban állami eszközökkel mesterségesen fenntartott partnerkapcsolatok szétszakadnak (ilyen volt a KGST-ben folytatott úgynevezett állami kereskedelem is), a liberalizálással lényegében megszűnik a hazai termelés mesterséges védettsége, és az olcsó keleti energia-hordozók és nyersanyagok hiányában számos korábban nyugatra exportáló ágazat (például kohászat) versenyképessége egycsapásra megrendült. A korábban szinte teljesen kihasznált kapacitások egy része végérvényesen hasznosíthatatlanná válik, vagy legalábbis erősen leértéke-

lődik. és jelentős tőkeinjekció szükséges ahhoz, hogy részleges használhatóságukat visszanyerjék. Így súlyos vagyonszűkülés következik be. Úgy tűnik, még jó néhány év szükséges ahhoz, hogy ezt a nemcsak a jövedelmeket, de a vagyont, azaz a tartós jövedelemtermelő-képességet is érzékenyen befolyásoló veszteséget a kelet-európai gazdaságok kiheverjék.

A vagyonszűkülésnek (tőkeleértékelődésnek) számos következménye van. A vállalati tőkék leértékelődése a kapacitások részleges (60-70 százalékos körüli) kihasználásához vezet. Később likviditási zavarokat, tömeges csődöket idézhet elő (ez meg is történt). Ennek nyomán nő a bukott hitelek részaránya a bankoknál, és hirtelen emelkedik a hitelezési kockázat. Így a válság előbb-utóbb eléri a pénzügyi közvetítő szektort is. (Ezért vált elkerülhetetlenné a bankkonszolidáció is.)

6.

A súlyos visszaesés másik meghatározó tényezője az államháztartás túlméretezett szerepe. Magyarországon az állami kiadások 1993-ban az összes jövedelmek (GDP) 59,9 százalékát tették ki, míg a Cseh Köztársaságban és Lengyelországban csak 49,5 százalékot, Szlovéniában 47,3 százalékot tettek ki, miközben a fejlett ipari országokban ez az arány átlagosan 41,3 százalék volt ugyanebben az évben. Magyarországon az állami alkalmazottak aránya 26 százalék volt, a Cseh Köztársaságban mindössze 15,5 százalék. A különbségek hatalmasak, de egyúttal megmutatkozik az is, hogy a kelet-európai országok között is nagyok az eltérések. (Az igazság kedvéért azért meg kell jegyezni, hogy Magyarországon 1993-96 között legalább 5 százalékkal csökkent az állami újraelosztás szerepe, de ebből talán érezhető, hogy ez az 5 százalékos arányváltozás milyen társadalmi konfliktusokat kelt.)

Az állami kötelezettségvállalásokból visszalépni azonban rendkívül nehéz, különösen egy olyan periódusban, amikor a *fogyasztói-állampolgári biztonság* korábban megszokott elemei:

- a teljes foglalkoztatottság,
- a fogyasztói árszint minimális emelkedése,

● az alapvető javak és szolgáltatások masszív dotációja vagy ingyenessége és

● a deficitese vállalatok minden körülmények közötti fenntartása egycsapásra megszűnik, s az állampolgár mindezekért cserébe - mint már szó volt róla - a szabadságot kapja. Ezek az előnyök azonban elsősorban a magas jövedelmű és tőkeerős, valamint igen magas kvalifikáltságú csoportoknak kedveznek (és persze azoknak, akik a hatalmi hierarchiában jó kapcsolatokkal rendelkeznek). Különösen nehéz ez akkor, ha a bekövetkezett tőkevesztés következtében a GDP zsugorodik, míg a társadalmi feszültségek nőnek. Eközben a privatizáció, a kisvállalkozások szaporodása, a „második gazdaság” térnyerése széles lehetőséget kínál az adókedvezmények legális lehetőségeinek kihasználására éppúgy, mint az adómegkerülésre, sőt a korrupcióra is.

7.

A transzformációs visszaesésben az egzakt, mérhető tényezők mellett negyedikként szociológiai motívumok is szerepet játszanak. Jelentőségük talán nem is kisebb, mint a visszaesést okozó jól dokumentálható elemeké. A gazdaság működését meghatározó szabályok - részben jogilag rögzített előírások, részben viselkedési normák - ugyanis a már nem hierarchikusan szervezett, de egyelőre még nem is piaci viselkedési szabályok szerint működő kelet-európai gazdaságokban átalakulnak, helyesebben: jó ideig változóban vannak, és egyidejűleg többféle viselkedési norma érvényesül párhuzamosan - változik továbbá a tulajdonosi szerkezet a privatizáció folyamán.

Növekszik a *bizonytalanság*. Privatizáció előtt, szinte napról napra módosuló gazdasági törvények közepette, bizonytalan inflációs várakozások mellett a vállalatvezetés - érthetően - nem stratégiai módon gondolkodik, nem kíván beruházni, hiányzik a stabilitás, nem mérhető fel a partnerek várható viselkedése, a piac szegmentált, működésének szabályosságairól nem sokat lehet tudni, ráadásul az információs rendszer is hézagos.

Így azután a bizonytalan munka-

vállalók és a még mindig inkább az államigazgatás akcióitól, mint a piactól függő vállalkozók mellett az irányítóapparátusok is homályban tapogatóznak. A piaci szereplők viselkedését nemigen lehet kiszámítani, de ma már az állami szándékok sem minősülnek önbeteljesítő profécianak. Így aztán a gazdaságirányító apparátusok igyekeznek kiterjeszteni saját hatáskörüket, és a hályogkóvácsok sérülékeny önbizalmával igyekeznek nem szabályozni, inkább menedzselni a gazdaságot. Mindez bénítóan hat, akkor is, ha a változások - akár a gazdaság szabályozásában, akár a tulajdonviszonyokban - később ésszerűbb, hatékonyabb viselkedési normákat juttatnak majd érvényre.

A rendszerváltás után hatalomra jutott, általában gyenge támogatottságot élvező koalíciós kormányok kénytelenek is élni a hatalmuk megszilárdítását segítő állami beavatkozások kiterjesztésével. A válság nem növeli népszerűségüket, sőt időről időre kénytelenek olyan intézkedéseket hozni, amelyek gyengítik társadalmi támogatottságukat. Mindez erősíti az állam (államigazgatás) szerepének növelésére, személyi hatalmi kapcsolatrendszerek kiépítésére és kiterjesztésére irányuló törekvéseket.

8.

Összegezve, a korszerű piacgazdaság, a vele járó korrektség (például a pénzügyi fegyelem) és a stratégiai gondolkodásmód, a piac kultúrája csak hosszabb távon fog kifejlődni, miközben a piac legfontosabb intézményei már léteznek, korszerűeknek mondhatók nyugat-európai összehasonlításban, de az adott közegben valahogy másképp működnek, mint ahogyan ez a tankönyvekben meg van írva. Addig is a piac működéséről sajnos ma még a gyakran zavaros adóügyekből, fantomcégek formájában, privatizációs huzavonák oknyomozásaként, esetleg gyanús csődökről szóló információkból értesültünk. A helyzet azonban, szerencsére, ha „lassan is, javul. ■

TISZTELGES WACLAW FELCZAK EMLÉKE ELŐTT

(1916-1993)

Elżbieta Orman felvétele

Waclaw Felczak 1916. május 29-én született a közép-lengyelországi Golbicében kismemesi család nyolcadik gyermekeként. A Poznani Egyetem hallgatójaként ébred fel érdeklődése a magyar történelem iránt. Az 1938/39-es tanévben állami ösztöndíjjal az Eötvös Collegium diákja. 1940 májusa és 1944 júliusa között a budapesti lengyel futárközpont parancsnoka. 1944 júliusában a nyilasok letartóztatják, de a rozsnyói fogházból sikerül megszöknie, s eljutnia Pozsonyba. 1944 után is részt vesz az ellenállási mozgalomban, amely ettől kezdve a kommunista uralom és szovjet megszállás ellen irányul. 1948 végén Ostrava Moravskában letartóztatják. A csehszlovák államvédelmi hatóságok kiszolgáltatják a lengyel belbiztonsági szerveknek. 1951-ben életfogytiglani börtönre ítélik. 1956 októberében egészségi állapotára tekintettel ideiglenesen szabadlábra helyezik. 1958. január 1-jétől tanársegéd a Jagelló Egyetem újkori történelmi intézetében. Doktori címet a horvát-magyar kiegyezésről írott munkájával szerez, nagydoktori titulust a több kiadást megért *Magyarország történeté-ve* 1. Politikai okok miatt csak a rendszerváltozás után, már nyugdíjasan nevezik ki professzorrá.

1993. október 23-án, a magyar forradalom emléknapján hunyt el egy varsói kórházban.

AZ ÖRÖKKÉVALÓSÁG TÖRTÉNELMI PÉLDAKÉPE

Van, akiről megismerése után úgy érezzük, a bemutatkozás kézfogásos rítusa felesleges volt, mert hiszen időtlen időktől fogva ismerősünk. Ilyen, a valóságban soha nem látott, de életemben mindig jelenvaló ismerősként élt bennem Waclaw Felczak - első találkozásunk előtt is. Tudtam róla, vázlatosan ismertem életrajzát, teteteinek legendáriumát, recenzáltam *Magyarország története* című munkáját, féltőlomszerűen nemegyszer láttam a börtönudvar szegletében felállítható bitófát, amelynek árnyéka lelkébe égett a halálos ítélettel fenyegetett Felczaknak is...

A történelem összes általam tisztelt hazai és külhoni hőseit az ő személye jelenítette meg számomra. Azt az ismeretlen honvédtisztet is, aki azóta kísért, amióta a jelizavetgrádi ulánuszrezred tisztjének, Gorjacsevnek a visszaemlékezését olvastam az 1849. július 16-án vívott szeretfalvi csatáról, annak legdrámaibb epizódjáról: *„Amikor a század már közvetlen közélről szinte teljesen körülfogta a gyalogosokat, azok abbahagyták a tüzelést s csak álltak némán, kezükben puskával. Csupán egy fiatal tiszt kapta ki a melléte álló katona kezéből a puskát s lötte tovább a századot, amely leengedett pikóval szintén tétlenül állt. Ez a dermedtség azonban csak néhány pillanatig tartott. A tusát egy közlegény kezdte meg, akinek lovát a roham közben agyonlőtték, ő pedig kezében pikával áttört a sorok között, hurrázva rohant az ellenségre, és ütni kezdte a leeresztett puskákat. Ekkor egy tisztünk közvetlen közélről pisztolyából két lövést adott le az előttünk álló ellenségre. Leírhatatlan öldöklés vette kezdetét. A magyarok nem kértek kegyelmet, szuronyaikkal némán, szinte gépiesen védekeztek ulánusaink csapásai ellen. A mieink súlyos pikáikkal teljesen keresztüldfűték kiszemelt áldozataikat. Az említett tüzelő magyar tisztet bal mellén találták el, s ő kezével megragadta a pikát, hüvelyéből kirántott kardjával a pika mellett vagdalkozva próbált csapást mérni a pikát tartó lovas kezére. Mikor azonban a pikát a sebből kirántotta, az ifjú magyar, mint egy darab fa, élettelenül zuhant a földre.”*

Az érdeklődésével a magyar szá-

badágharc történetét diákkorától kitüntető Waclaw Felczak is ugyanilyen konok, halálra szánt hűséggel őrizte azt a posztot, ahová 1940 tavaszán a németek és szovjetek által felosztott Lengyelország föld alatt szerveződő fegyveres erejének tett esküje állította. A Gestapo és az NKVD által 1940 márciusában kötött zakopanei megállapodás értelmében a német és a szovjet fél kötelezettséget vállalt arra vonatkozóan, hogy kölcsönösen támogatják egymást a lengyel ellenállási mozgalom felszámolásában. A huszonnégy éves lengyel fiatalember, a szépreményű történészhallgató pontosan tisztában volt vele, hogy a világ két legnagyobb hatalma és legembertelenebb - mert egyként a kultúra, a személyiség elpusztítását célzó - rendszere ellen veszi fel a küzdelmet. Az Európa térképén nem létező XIX. századi Lengyelország históriája az ilyen reménytelen, önfeláldozó egyéni és közösségi vállalkozások láncolata. A reménytelenség a beletörődés, a nem cselekvés melegágya Magyarországon, a lengyelek számára azonban legendás szervező erő, a szolidaritás-vállalás kovása, óraműszerű összmunka mozgatórúgója, a halál tetemrehívása, a győzelembe vetett hit bizonyosságáa.

Nyelv- és terepismerete miatt Waclaw Felczakot 1940 májusában Magyarországra küldték felettesei, hogy a Varsó-Párizs közötti futárszolgálatot megszervezze. Mire megbízásának eleget tehetett, Franciaország összeomlott - egyébként gyorsabban, mint kilenc hónappal azelőtt Lengyelország -, s London, a Sikorski-kormány székhelye lett a módosult célállomás. Magyarország német megszállásáig - a lengyelellesen Bárdossytól eltekintve - a magyar kormányok befolyásos összekötőik révén maximálisan támogatták Felczak küldetését. Olyannyira, hogy 1943 folyamán a varsói futárpostákat - a legbizalmasabb iratok kivételével - magyar diplomata vitte a semleges Lisszabonba, ahol a budapesti lengyel futárközpontba továbbítandó londoni küldeményeket is átvette. Waclaw Felczak háború alatti tevékenységének egyes részleteiről élete végéig hallgatott.

Három hónappal azután, hogy Eu-

rópában véget ért a háború, 1945. augusztus 10-én Felczak elhagyta Krakókot, hogy a nyugati Lengyel Fegyveres Erők majna-frankfurti központjába jusson. Augusztus második felében - pár napos voltam akkor! - az 1. lengyel páncélos hadosztály hadapród-szakaszvezetői egyenruhájában Párizson keresztül Londonba tartott, hogy Władysław Raczkiewicz köztársasági elnöknek és Tomasz Arciszewski miniszterelnöknek beszámoljon a szovjet érdekerületté lett, nyugat felé eltolta, a történelem egyik legnagyobb népmozgásának színterévé tett Lengyelország belső helyzetéről és a további teendőkről... Újra és újra megjelenik előttem ez a meggyötörttségében is finom arcvonásokat hordozó, átható tekintetű fiatalember, amint a szétbombázott Európa romjai között többször megteszi ide-oda azt az utat, amelynek 1945-ben, 46-ban - látszólag - már semmi értelme nem volt, s amely 1948-ban az életfogytiglan bezáródó börtöncellába vezetett. Azt a honvédtisztet, aki az ulánusok halált rajzó körgyűrűjében nem adja meg magát, ma már arcvonásaiban és tekintetében olyannak látom, mint amilyen Waclaw Felczak volt.

A szocialista táborban csakis Lengyelországra volt jellemző az, hogy nem kommunistaként a börtöncellából egyenesen az egyetemi katedrára léphetett az ember - anélkül hogy politikai elveiből bármit is kénytelen lett volna feladni. Erre Waclaw Felczak 1956 utáni pályafutása a legbeszédesebb példa.

Kiváló előadói képessége - egyik példaképe Kossuth volt - s nagy tárgyismerete mellett legendás jelleme vonzotta a diákok tömegeit az általa meghirdetett előadásokra. A jellemet, a becsületet tartotta a legnagyobb egyéni, emberi értéknek, s értékrendjét kíméletlen közvetlenséggel másokkal is el tudta fogadtatni. Közép-európai polgárnak, érzékeny lengyel hazafinak s igényes magyarbarátnak tartotta magát. A mai Magyarországon ő lenne a korszerűtlenség mintaképe.

Kovács István

PÉLDA AZ EGYENES TARTÁSRÓL

Krakkó, 1986. június 5. A Jagelló Egyetem nevezetes Collegium Maiusába igyekszünk, kis magyar „delegáció”, pontosabban: inkább baráti csapat. Vittük magunkkal az alkalomra éppenhogy elkészült két példány *Hungaro-Polonica* kötetet Waclaw Felczak hetvenedik születésnapjára.

Mintha egy korszak választana el

bennünket attól a naptól. Krakkóban lépten-nyomon érezni lehetett a kommunista kor lengyel nyomorúságait, az ellátás gondjait, a lelkek fáradtságát, de a hamu alatt parázsló reményt is. Olyan pillanat üzenetét érzem belőle ma a legfontosabbnak, amelyik szinte népmesei fordulattal, azért kissé hihetetlen is borzalmas századunkban. Meghajoltunk, magyarok és lengyelek egy barátunk, kollégánk előtt - fejet hajtván a tisztesség és a hűség példája előtt. Azt érezhettük ott, a történelmi falak között: létezik méltányosság, győzhet az igazság.

Kit köszöntöttünk? A tudóst, akinek igazából csak negyven esztendőskorában adatott meg újra szakmáját művelnie? A tanárt, akit emberségéért, lelkiismeretességéért, erkölcsi tartásáért méltán szerettek tanítványai a krakkói alma materben? A magyar-lengyel kapcsolatok,

a közép-európai nemzeti mozgalmak kutatóját, aki e témakörök-ből megkerülhetetlen könyveket jelentetett meg? Egy szerény és kedves embert, akit sokat becsültek a Kárpátokon innen és túl közvetlenségéért? A legendás tátrai futárok egykori budapesti irányítóját, aki maga is hatvan-hetvenszer megtette a veszélyes utat megszállt hazája és Magyarország között?

Azt a férfit, aki ifjúkorának legszebb éveit hazájának áldozta, s ezért közel nyolc esztendő börtön-

büntetését és embertelen kínzásait viselte el?

Talán arra szolgált ez a krakkói főhajtás, hogy mindezt elismerjük, s törlesszünk valamit adósságunkból vek szemben. Így köszöntötte Gierowski professzor úr, a Jagelló Egyetem akkori rektora: ahogy mondta, némi zavartsággal, hiszen igen régen nem fordult elő, hogy külföldiek tisztelik meg egy alkalmi kötetel lengyel kollégájukat. Waclaw Felczak szakmai és oktatói érdemei ellenére sem lehetett professzor, hiába terjesztette föl erre a címre az egyetem.

És mi volt a mi adósságunk, magyaroké - vele szemben? Hiszen annak idején az Eötvös Collegium jó szívvel fogadta diákjának, és menekülteként is segítőkre, jó barátokra talált. Mindig emlegette, addig nem lehet tisztességesen megírni a magyarországi lengyel menekültek történetét, amíg ki nem mondják, milyen érdemei voltak emberséges befogadásukban és segítségükben Horthy Miklósnak és Teleki Pálnak. Úgy tetszik, ő azok közé a lengyelek közé tartozott, akik hálások lehettek Magyarországnak. Ezt nemhogy nem tagadta, de minden alkalommal fontosnak tartotta elmondani.

Mégis szeretünk volna megkö-

szönni neki erkölcsi példáját, örököké bizakodó, optimista szavait. Bizott bennünk, egy másik Magyarország képviselőit látta nemzedékünk tagjaiban. Amikor 1945 után először visszajöhetett, megdöbbenve tapasztalta, hogy ez az ország, az értelmiség jelentős része belülről elfogadta a Kádár-rendszert. Mintha a történelem végleg elfújta volna az emlékezetében élő Magyarországot, azt a hagyományt, melyet annyira tisztelt, a reformkorét és 1848-ét. Egy megtört gerincű országgal találkozott.

A bizalmát nem lehetett egykönnyen megszerezni. Barátként azután mindig őszinte szót kaptunk tőle és tántoríthatatlan hitet abban, hogy Lengyelország és Magyarország visszanyeri a szabadságát. Talán 1983 szilveszterén mondott kis ünnepelő baráti társaságunkban újévi köszöntőt, amelyben felelősségünkre figyelmeztetett: „Készülőtök kell arra, hogy Magyarország ismét szabad lesz.” Felkiáltójelként éltek emlékezetemben a szavai, de ha őszintén akarom földézni akkori gondolataimat, inkább töretlen bizalmát irigyeltem, s nem tudatosítottam, nemcsak az ünnepi pillanat pátoszáról van szó, hanem történelmi jóslatról.

Szemünkben Waclaw Felczak Lengyelországot képviselte, s ezzel a Lengyelországgal szemben adósnak érezzük magunkat. Az 56-os forradalommal szolidáris lengyelekre gondolunk, a kádári propaganda módszeresen terjesztett, lengyelel- lenes hazugságözonére. A Szolidaritás Lengyelországra. Amely helyettünk is vállalta a küzdelmet a zsarnoksággal szemben.

Köszöntöttünk egy olyan lengyelt, aki katonai esküjét mindvégig megtartotta, s reménytelen körülmények között is vállalta a harcot. Nyolcvan évvel ezelőtt született. Földözve alakját a mai reménytelen időkben arra gondolok, ő most is azt üzenné a másik Magyarországnak: nem szabad föladni.

Kiss Gy Csaba

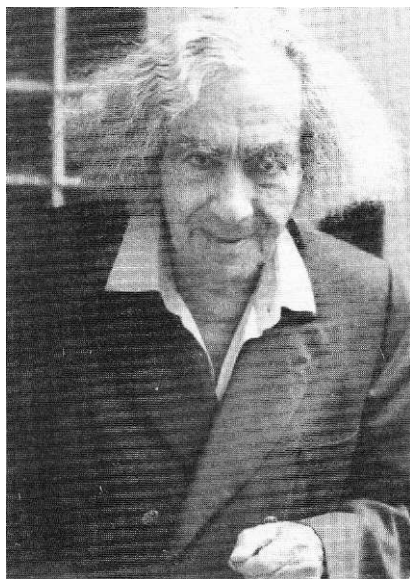
AZ ISKOLAPADTÓL THOMAS MANNIG

Azt hiszem, mielőtt Thomas Mannal és Franz Werfellel való, igazán szerény találkozásaimra rátérnék, vissza kell mennem az iskolapadhoz, jó hetven évvel ezelőttre. Elsősorban azért, hogy olvasóim megértsenek, miután régebben az irodalom és viszonyunk az irodalomhoz lényegesen különbözött a maitól.

Azoknak, akik jó irodalmat, színvonalas irodalmat olvastak, érdeklődésük központjában a regények, novellák és versek álltak. Ez az érdeklődés ma lényegesen eltolódott a történelmi tárgyú, tudományos vagy technikai jellegű írások felé. E folyamat nyugaton lassan, évtizedek alatt játszódott le, míg nálunk az elmúlt néhány év során, hirtelenében következett be, azaz jóval feltűnőbb volt.

Ugyanez a folyamat lehet az egyik oka - vagy következménye - a költők és írók - nagyon jó költők és kiváló írók - fogyatkozásának, ami világvizsgonylatban azonnal nyilvánvaló. Hetven évvel ezelőtt köztünk élt és működött William Butler Yeats, Rainer Maria Rilke, Konsztantinosz Kavafisz, Federico García Lorca, Tudor Arghezi, Thomas Hardy, Boris Paszternak, Robert Frost, Oszip Mandelstam, Wystan Hugh Auden - hogy csak tízet említsek. Ki tud ma nyolc vagy akár négy világhíres költőt felsorolni? Ugyanez áll írókra, ha 1926-ban Mannra, Hessére, Hauptmannra, vagy Joyce-ra, Shawra, Wellsre gondolunk. Ki jött helyükre?

Emellett megszűnt az irodalmi érdeklődés és az értékítélet, hogy úgy mondjam, központi irányítása. A múlt század közepétől mintegy a második világháborúig Európában-Amerikában közismert irodalomkritikusok mondták ki, egymástól külön és mégis egyhangúan, világméretben és nemzeti elfogultság nélkül (mint Sainte-Beuve, Taine, Brandes és még sokan), ki a nagy író a világban. (Nálunk, valamivel később, Babits és Szerb Antal.) Így lett közismert Balzac, Stendhal, Flaubert, Maupassant, Gogol, Dosztojevszkij, Tolsztoj, Csehov, Dickens, Thackeray mindenütt. Azóta

hiányoznak a nemzetközi ítélőszék nagymesterei és segítők. Mi marad és mi bukik meg az utolsó félszázad irodalmából? Andrićtól *A híd a Drinán?* *A Paradicsom kapuja* Andrzejewskitől? Lampedusától *A párdúc?* Orwell *1984-t?* Nabokov *Pnin-je?* Marquez *Száz év magány-a?* Tennessee Williams drámái? Nincs, aki válaszolni merne.

A baj fő oka azonban, úgy hiszem, az óriási technikai változásban keresendő. Hírlapok, telefon, rádió és televízió nélkül az ókorban és a középkorban hírek és ismeretek majdnem kizárólag beszédben, azaz auditív formában terjedtek. Mi sem jellemzőbb erre, mint az, hogy aki magában olvasott könyvet, azt hangosan olvasta - a szerzetest, aki éjjel tanult vagy olvasott, a háló üres sarkába vagy a folyosóra küldték, hogy a többi aludni tudjon. Hírekről - a háború kitöréséről, az uralkodó haláláról - az emberek hallomásból értesültek.

Az első nagy változás a könyvnyomtatás gyors elterjedésével következett be. Ugyanez a közkönyvtárakat alapítottak (az elsőt V. Miklós pápa), és néhány évvel korábban magánkönyvtárak kezdtek létesülni. Eseményekről, a történelemtől, irodalomról az emberek olvasásból, azaz vizuálisan szereztek tudomást. (Így például a

mohácsi csata lefolyásáról az alig két héttel utána Ottingenben németül kiadott „újságlapból”.) Tanáraik előadásainak jegyzetelése helyett a diákok tankönyveket kezdtek használni. Amíg addig egész Európában, nagyrészt egyházi kézben, alig néhány száz Biblia létezett, addig Erasmus latin Új testamentuma tizenkilenc év alatt (1517-36) félmillió példányban kelt el.

A második nagy változás életemben következett be. Érdekes módon a rádió hatása - mely visszaállította a vizuálisból az auditív közlés törvényét - aránylag gyenge hatást keltett. Az egyszerre auditív és vizuális televízió viszont döntő változást hozott, és a hírközlést, a kommentárt, az irodalmi információt és minden más értesülést és megítélést magának követelt. A zsarnokságokban ez teljes szellemi monopóliumot jelentett, míg a „teljesen szabad” államokban is a színvonal hanyatlásával járt, hiszen az egymással versengő és hallgatókra éhes televíziós állomások nagyrészt leszállították a színvonalat, hogy több hallgatót nyerjenek.

A folyamat elejét már észrevehettem magam is. Anyai nagyapám. MÁV főmérnök (1852-1944) 1861 és 1969 közt a pesti piaristák gimnáziumában tanult. Valamennyiünket évente többször elvitt az Operaházba, a Nemzeti Színházba és éjjeliszekerényén gyakran láttam a *Bovaryné-t*, a *Háború és béke-X*, a *Karamazov testvérek-st* vagy Balzac és Stendhal valamelyik művét. Miután azonban az operában, színházban kevés figyelmet tanúsított, és az olvasott műve hónapok múltán újra meg újra ott heverték éjjeliszekerényén, megkérdeztem ebbeli véleményét.

Elmondta, hogy a piarista gimnáziumban megtanították arra, hogy a „művelt polgárember” évente néhányszor elviszi családját az Operába és a Nemzetibe, továbbá hogy este az ágyban legalább harminc percig értékes könyvet olvas. Őt sem az opera, sem a színház, sem a könyv igazán nem érdekli, de ennek ellenére szigorúan be-

A

CSAPAT

Tagjai egytől egyig tudják
a dolgukat.

Gyorsak,
összeszokottak,
céltudatosak, minden-
hova időben odaérnek.

Az EMS csapat nem ismer
lehetetlent.

Küldeményéért
kívánságra házhoz megy,

és a lehető legrövidebb idő
alatt eljuttatja a kívánt
helyre. Belföldön vagy a
világ 72 országában.

EMS Belföldi és Nemzetközi
Gyorsposta Szolgálat.

A csapat, amely gyors,
megbízható és megfizethető.

Amely mindent megtesz az
Ön sikeréért.

Mert Önnek nemcsak a
részvétel, hanem
a győzelem is
fontos.

EMS Belföldi és Nemzetközi

Gyorsposta Szolgálat.

telefon:

222-7777

EMS GYORSPOSTA

EGÉSZSÉGES FEJLŐDÉS

Van a betegsadalomnak egy kiszolgáltatottságában szinte egyedülálló csoportja. Ráadásul ez a csoport meglehetősen nagy. A vesebetegekről van szó, akiknek életrendjét megköti, életritmusát hosszú évekre, akár évtizedekre meghatározza betegségük. Nekik ugyanis heti három alkalommal négyórás kezeléssel kell résztvenniük. Az utazás és a várakozás idejét is beszámítva, hetente három teljes napot „vesz el” tőlük betegségük.

A nyolcvanas évek elején készített statisztikai felmérések nem rajzoltak túl jól képet hazánkról. A nemzetközi összehasonlításban huszonhat európai állam rangsorában Magyarország alulról a negyedik helyezést érte el. Az évtized végén azonban komoly, nagyszabású változások kezdődtek, melyek eredményeként ma már vannak olyan állomások, amelyek semmiben nem különböznek bármely nyugati intézménytől.

Műveseállomás ma az ország 45 pontján működik. A 45 állomásból tízet az EuroCare Részvénytársaság működtet. Lehet, hogy a név talán idegenül cseng, ha azonban hozzátesszük, hogy az EuroCare a Rolicare társaságból alakult tavaly decemberben, a szakmában jártasak már tudják, melyik cégről van szó. A társaság

Egyesült Államokból és az akkori NSZK-ból hozták. Ekkor jelent meg az országban először zárt rendszerű regeneráló berendezés, az állomáson történő koncentrárum előállítás, és valamennyi készülék bikarbonátos opcióval lett ellátva. Az állomás hat hónap alatt készült el, de csak a következő évben kezdhetette meg gyógyító tevékenységét.

- Politikai okai voltak a késleltetésnek?

Fabók József: Forgalmazzunk úgy, hogy az akkori egészségügyi vezetés nem nézte jó szemmel a Rolitron törekvéseit. Nem is „kaptunk” beteget jó ideig. Csak hogy az ország műveseállomásai kapacitás-gondokkal küszködtek, sokáig nem lehetett megengedni, hogy egy évi nyolcezer kezelést lehetővé tevő, nyugati színvonalú új állomás üresen álljon, bárki legyen is a gazdája. A Pest Megyei Tanács „adott” azután beteget...

- És kiderült, hogy a „nem állami” szférában is ugyanolyan jó kezelést kapnak a betegek...

Horn Péter: Az orvosetikai kódex tiltja az effajta minősítést, tehát nem mondhatjuk, hogy jobb vagy rosszabb kezelést kaptak. Megfelelő kezelést kaptak bikarbonátos eljárással. Aki érintett az ügyben, tudja hogyan kell ezt értékelni.

Fabók József: A második év végére a kapacitás évi 8000 kezelés volt, ma ugyanez 12 000. Ez egyébként az állomás kapacitásának felső határa.

- Ezzel a hőskorszak lezárult.

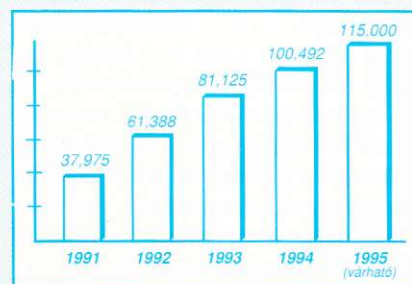
Fabók József: Eredményeink és a cég nemzetközi kapcsolatai felvetették egy műveseállomás-hálózat kiépítésének gondolatát. 1990-ben 10-13 állomásból álló hálózat létesítéséről határozott a cég vezetése. A következő lépésben tárgyalásokat kezdtünk a megvásárlásra kiválasztott állomások fenntartóival.

Horn Péter: 1991-ben már 7 állomás csatlakozott a hálózathoz. Ekkor alakult meg a Rolicare Részvénytársaság. Ennek magyar tulajdonában lévő részvényeit vásárolta meg tavaly decemberben a multinacionális B. Braun konszern, amely korábban a cég 60%-os részvényese volt, és ekkor változott a cég neve EuroCare Magyarország Egészségügyi Szolgáltató Rt.-re.

- És milyen feltételekkel vásárolták meg az állami műveseállomásokat?

Fabók József: Először is kifizették azt az árat, amit a kórház, a megyei önkormányzat megszabott, függetlenül az átvevő készülékek állagától, hogy azokat tudtuk-e használni vagy sem. Azonnal

A dialízis kezelések száma az EuroCare Nephrológiai Hálózatban

hozzákezdünk az állomások orvostechonológiájának lecseréléséhez, állomásonként átlagosan 50-60 millió forint értékben. Ezentúl még kötelezettséget vállaltunk az eszközök ötvenéves cseréjére is - felvállalva 1990-re a gyógyítási kötelezettséget.

Átvettük a személyzetet, s szerződésben vállaltuk, hogy amennyiben a régi állomás kezeléseinek száma indokolja, másik új műveseállomást építtünk. Ezt Nyíregyházán és Veszprémben már meg is tettük.

Horn Péter: A hálózati fejlesztésre eddig 1,8 milliárd forintot költöttünk.

- Maguk állítják elő az állomásra telepített berendezéseket?

Fabók József: A vesegép és a műveseszék magyar fejlesztés, bár magyarországi gyártása ebben az évben leáll. A B. Braun vállalatcsoport és cégünk fejlesztőmérnökei elkészítették az újgenerációs műveseszülékeket, melynek németországi sorozatgyártása már beindult, és ezeket a gépeket hálózatunk alkalmazni fogja. Ugyanakkor az egyszerűhasználatos termékek jelentős részének - kivéve a dializátorokat - a gyártása itt marad Magyarországon, lévén hogy a cég „hőskorában” Gyöngyösön egy három és félezer négyzetméteres tisztatér technológiájú termelő egységet létesített.

A nyíregyházi műveseállomás épülete

két vezetőjével, Fabók József igazgatóval és Horn Péter ágazati menedzserrel műveseállomás-hálózatuk terjeszkedéséről, s többek között a társaság magyarországi terveiről beszélgettünk.

Előjáróban annyit azért még le kell szögeznünk, hogy bár a társaság csupán a hazánkban létrehozott műveseállomások negyedével rendelkezik, az országban elvégzett kezeléseik több mint negyven százalékát ők végzik.

Fabók József: A történet kezdete tizenöt évvel ezelőttre nyúlik vissza. A Rolitron néven ismert vállalat akkor kezdte meg a művesegépek gyártását. A kutatók fő iránya az volt, hogyan lehetne nyugati alkatrészek felhasználásával teljesen új és kizárólag magyar konstrukciójú modern, jó gépet előállítani. A rendszer alapjait Rózsahegy László alkotta meg. A gép sikertermék lett, a szakma érdeklődését külföldön is felkeltette. Magyarországon százhusz darabot adtak el belőle. Ezzel együtt egy új stratégiát dolgoztunk ki. 1988-at írtunk, amikor a cég önerőből egy teljesen új, privát műveseállomást épített Budapesten a Tétényi úton. Az ott beépített orvostechonológiai eszközöket az

A veszprémi műveseállomás kezelőtere

- Hogyan vélekedtek a német szakemberek az önök műveseállomás-hálózatáról?

Fabók József: Azt mondták, eléri a nyugatiak színvonalát. Mielőtt decemberben megvásárolták volna a Rolicare magyar kézben lévő részvényeit négytagú bizottságuk végigjárta az összes állomást. Az ekkor szerzett tapasztalatok alapján döntöttek a magyar részvények felvásárlásáról.

Horn Péter: Állomásaink szolgáltatására egyetlen nyugati vendég sem panaszkodott. A vesebetegeknek ugyanis meghatározott időközönként részt kell venniük a kezelésben, ezt semmiképpen nem halaszthatják el. Aki tehát utazni akar, meg kell szerveznie, hogy heti három alkalommal másik országban is részt vehessen a kezelésben. A Magyarországra érkező nyugati betegek pedig - mi legalábbis úgy tudjuk - az esetek döntő többségében a mi hálózatunkra részesülnek kezelésben. A cég elismerését jelzi, hogy a külföldi betegbiztosító teljes körű szolgáltatásként ismeri el az EuroCare által nyújtott betegellátást, s e szerint téríti is a kezelés költségeit.

Azt hiszem, ezt nem kell kommentálni.

tartja mindazt, amire az iskolában a nálánál hozzáértőbb piaristák megtanították. így tehát - saját belátása ellenére - tanárait követte, és tanárai fölött azokat az általa nem ismert esztétákat, akik Balzac, Gogol, Flaubert, Dosztojevszkij stb. felsőbbrendűségét jogosan megállapították.

Osztálytársaimmal mi már általában három könyvválasztási felsőbbrendűséget ismertünk: szüleinket, a középiskolát és önmagunkat, akik felázadtunk iskolánk ellen. Tízéves koromig lelkesen olvastam a könyveket, melyeket szüleim kiválasztottak: a *Grant kapitány gyermekei-t* Verne Gyulától, *Egy komisz kölyök naplójá-t* Karinthy átköltésében és így tovább. Tízéves koromban aztán szüleim szellemi szempontból átadtak tanárainknak, miután ez volt valahogyan az akkori, iratlan törvény.

Mióta 68 évvel ezelőtt elhagytam, mást, mint dicséretet nem tudok mondani a Fasori Gimnáziumra, de ebbe természetesen a lázadás is bennfoglaltatik. Magyartanárnak, a kitűnő Szigethy Lajos doktor erősen konzervatív ember volt, aki a XX. század első évtizede nagy költőinek egyedül Vargha Gyulát és Kozma Andort tartotta. Amikor 1927 júniusában a Riedl-Pinter-poétika utolsó oldalára lapoztunk, ahol Kozma Andor és Gyóni Géza után Ady Endrének *A föl-földobott kő* című verse volt olvasható, a tanár úr így szólt: „Ezt a szemetet pedig átlapozzuk”.

Eredményként egy óra után mindnyájan szaladtuk a Teréz körüti antikváriumba, hogy Ady verseit megvegyük. Bizonyos mértékben hasonlóan esett meg a német irodalommal: Lessingtől a *Minna von Barnhelm-et* és A bölcs Náhán-t, Schillertől *Az Orléans-i szűz-et* és a *Tell-t*, Goethétől *az Egmont-ot* és a *Faust-ot* kellett olvasnunk, amitől megutáltuk mindet, és a nagyon jó iskolai könyvtárból Shakespeare-t, Shawt és Molière-t vettük kölcsön, majd Voltaire-t, Zolát, Anatole France-ot vásároltuk meg. A németek éppen ezért maradtak ki, köztük Thomas Mann is - mert egyszerűen túlterheltek bennünket velük.

Még nem ismertem magyar író, amikor húszéves koromban egyik rokonom, Einstein asszisztense, bemutatott a Kü-Kában (Künstler Kafé) Bertolt Brechtnek. Berlin akkori levegőjét nem találtam rokonszenvesnek,

Brechtet sem, bár meghívott - más fiatalokkal együtt - Nollendorf téri lakásába, hol az ágyakat kávéházból kölcsönzött biliárdasztalok pótolták, a függönyöket pedig a szemközt lévő kommunista pártházból átkért sarlók-alapácsos zászlók. Brecht harminckét éves és híres. *Koldusopera-ját* már vagy egy éve játszották a Theater am Schiffbauerdamm, sikerek és botrányok közepette.

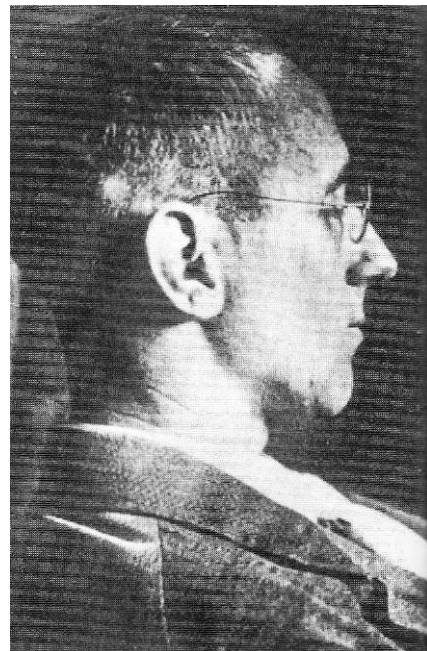
Tízen voltunk meghíva, öt leány és öt fiatalember, valamennyien külföldiek, diákok, Brecht felületes ismerősei. Nem tudom, hogy feleségét. Helene Weigelt, a színésznőt arra az estére hívta. Öt biliárdasztalt összehoztunk a legnagyobb szobába, aztán bennünket fiúkat levetkeztetett mezletlenre, és egy-egy biliárdasztal elé állított. Megmondta nekünk: nem szabad szólnunk, kivitte a lányokat, leoltotta a villanyt, majd meztelenül újra beengedte őket. Felsegítettünk egy-egy lányt a biliárdasztalra és utánuk ugrottunk.

Brecht „kísérlet”-nek nevezte ezt, mint akkoriban kiadott műveit. Fel szólított bennünket, még teljes sötétben, mondjuk meg, kivel feküdtünk. Hárman feleltük, hogy a legszebb szökevel, egy Velta nevű lett lánnyal szeretkeztünk, holott, mint kiderült, a szerencsés a negyedik volt, aki viszont más partnert nevezett meg. Így a győztes díját az ötödik nyerte el, aki felismerte a sötétben a lányt. Azt hiszem, két színházjegy volt a nyermény. (Még a harmincas évek elején, úgy emlékszem, első voltam, aki Bert Brecht három versét - több jó nem akadt - lefordítottam magyarra. Később a *Dreigroschenroman* meg a *Kurázi mama* következett.)

Akkortájt került kezembe először a *Varázshegy*. A nagy vitáknál még nem vettem észre a szerző lebegő szatírját, viszont boldog voltam Settembrini és Naphta antitézisével, bár még nem tudtam, hogy Mann melyik pártján áll. Más sem. A legnagyobb vonzerő ekkoriban a tudóvesszes téma volt. Mindnyájunknak akadt tudóvesszes halottja. Nékem két fiatal barátom pusztult el idehaza, és egy gazdag rokonom fia Davosban. A könyv olvasásakor köhécselni kezdtem. Az egyik magyar napilap, hová három-négyhavonta közlés céljából rossz verseket küldtem, szerkesztői üzenetek rovatában ezt válaszolta: „F.

Gy. Hagyja abba.” Fellélegeztem. Féléven belül köhécselem sírba visz, és akkor nem lesz semmi bajom.

Mannt közel hatvan évvel ezelőtt először csak láttam a Magyar Színházban, amikor születésnapját ünnepeltük, és József Attila verset írt hozzá. Meghatottan mentünk a színházba a Svájcba emigrált, Nobel-díjas nagy német író tiszteletére. A kormány nem engedte meg Mann-nak, hogy beszéljen, nyilatkozzék, csak azt, hogy felolvasson legújabb művéből, a *Lotte Weimarban* címűből. Halkan, de érthetően és tagoltan olvasott, ahogy az asztal mellett ült a színpadon. Ötven-

Bertolt Brecht

hatvan oldalt felolvasni egy regényből azonban nem lehet, és több mint két óra után valamennyien - bár jó könyv, ha korántsem a legjobbja - az unalomtól félájultan tódultunk kifelé.

Franz Werfelnek 1939 májusában vagy inkább áprilisában mutattak be Párizsban, a Flore kávéházban. Mann. Hesse és Hauptmann mellett a többi, rendkívül népszerű német író akkorig nem nagyon állhattam. E véleményem azóta sem változott a locsogóan szentimentális és tudatlan Stefan Zweiggel, a nagyszájú üres Emil Ludwiggal és az ál-Dosztojevszkijjel. Jakob Wassermann-nal szemben. Werfelt sem kedveltem, amíg csak a *Nápolyi testvérek* című könyvét és

verseit ismertem, de a *Musza Dag* olvastán rögtön megszerettem, és még stílári bukfenceit is elnéztem. A sok százezer örmény meggyilkolásáról szinte senki sem tudott; erről az ő könyvéből szereztek tudomást Európában és Amerikában.

A Flore-ban találkoztunk, nagyobb társaságban és kettesben is. Örültem, hogy szinte azonnal megkedvelt. Holott majdnem mindenben ellentétes véleményen voltunk. Ő az emigrációt betegségnek, halálos ragálnak tekintette, és visszavágyott Ausztriába, melyet már sohasem érhet el. Én húsz év-

1940. június közepén a beözönlő németek elől menekültünk feleségemmel, Havas Bandi barátommal, egy szép táncosnővel meg állítólagos édesanyjával. Hajnalban Bayonne pályaudvarára érkeztünk, és átmentünk a főterre, hol a sárga porban néhány ezer ember aludt vagy feküdt. A bezárt kávéház ajtaja előtt Franz Werfel ült görnyedten. Mellette jóval idősebb, még mindig csinos, bár kiélestedt vonású felesége. Alma, akit Gustav Mahler és Walter Gropius után vett el harmadsorban. Nagyon kimerülteknek látszottak, úgyhogy apró hátizsákjainkból erős feketével és fánkkal kínáltuk őket, amit bár tiltakozva, de elfogadtak.

A táncosnő anyjának kivételével húsz-harminc évvel voltunk fiatalabban. Ezért azt az ajánlatot tettem, hogy jöjjenek velünk. Boldogan visszük a körjük halmozott csomagok tömegét - akkor még nem tudtam, hogy Mahler partitúrái is ott voltak egy kis ládában. Megpróbálunk a kikötőben bárkát szerezni, mely átvisz Angliába. Ha nem, úgy francia hajón elmegyünk Marokkóba, ahol Paul Rea-naud és Léon Blum szervez harcok ellenkormányt. Ha egyik sem sikerül, a hegyeken át begyalogunk Spanyolországba. Jobb Franco börtönében tölteni a második világháborút, mint a Gestapo kezében.

Úgy tűnt nékem, mintha Alma elfogadta volna ajánlatomat. Ám Werfel hevesen ellenkezett. Ő - mondta - végleg betelt a földi hatalmasságokkal. Át kíván menni Lourdes-ba, és ott imádkozni akar a Szent Szűzhöz és Lourdes alapítójához, Szent Bernadette-hez, hátha meghallgatják és segítenek rajtuk. Nem válaszoltam, de Bandit felingerelték Werfel szavai. Az istenség tagjai - jelentette ki - soha nem avatkoztak be földi eseményekbe. bármilyen ocsmányok is azok. Ha ezt tennék, úgy Hitler seregei most nem kergetnék megsemmisülésbe az ártatlanok millióit. Vitájuk egyre élesebb lett. úgyhöz gyorsan búcsút vettem Werfeléktől. és magunkkal húztam Bandit.

Tizenhat hónappal később megérkeztem New Yorkba. Holland jóbarátom. Jan Hoowij. a festő és felesége, Dola de Yong író hamarosan meghívtak, de nem magukhoz - még nem volt saját lakásuk -, hanem Epsteinhez, a szobrászhoz. A Washington

Square-i roppant műterem melletti benyílóban sokan ültek. A többi közt, legnagyobb csodálkozásomra, Thomas Mann. Nem értettem miért interjúvolta itt, majdnem nyilvánosan egy kiejtése szerint amerikai, de nem New York-i újságíró. Valamennyien némán hallgatták őket; a társaságban nem akadt senki, aki Mann korlátlan szellemi felsőbbségét el ne ismerte volna.

Már csak a három utolsó kérdést hallottam. Az újságíró vagy ostoba volt, vagy kellemetlenkedni akart, mert azt kérdezte: mi összekötetést tart Mann a német náci vezérekkel, amiért propagandistáik minden emigránst lepiszkolnak, csak őt nem? Mann-nak azt kellett volna felelnie: „Annyira szeretnek és tisztelnek Németországban, hogy még ellenségeim is óvakodnak attól, hogy megtámadjanak.” Ezt persze nem mondhatta, és ügyesen kitért a direkt felelet elől. A másik kérdésre adott válasza hamarost közismert lett. Munkamódszeréről szólva előadta, hogy csak délelőtt dolgozik, és szinte minden nap két oldalt ír. „Nem kevés?” kérdezte a hírlapíró. „Hétszáz oldal egy évben, 28 ezer oldal az utolsó negyven esztendő alatt” - vágott vissza Mann. - „Kevésnek tartja?”

Végül az újságíró Mann egészségi állapota iránt érdeklődött, mire az legalább ötperces előadást tartott lélegzéséről, pulzusáról, vérnyomásáról, étkezéséről, járásáról, alvásáról - nyugodt hangon és félelmesen összefüggően. Mikor a hírlapíró elment, átült hozzánk. Budapesti házigazdája, Hatvany Lajos után érdeklődött nálam, és örült, hogy Londonban van, viszont aggódtunk Fejtő Ferencért és Németh Andorért, akik nem jutottak ki Franciaországból. Azt hiszem, József Attila haláláról tőlem értesült. Közben, furcsa módon, egyre arra gondoltam, hogy Attila 65 évesen, ha egészségi állapotáról kérdezik, ugyanúgy válaszolt volna, mint Thomas Mann, de satirikus hanglejtéssel. Mann azt is elbeszélte mindünneknek, milyen nehézségek árán jutott ki Werfel Lourdes-ból Amerikába.

Két és fél esztendővel később katonai szabadságomból tíz nap maradt, mikor Los Angeleset elértem. A repülőtéren vagy tízezer katona várt kelet felé menő gépre, vonaton pedig az út öt napig tartott oda és öt napig

Thomas Mann

vel fiatalabb voltam nála, és örültem, hogy kijutottam a fasiszta Magyarországból. Ő gazdag volt, én koldusszegény, de míg azon kesergett, hogy a francia rendőrség folyton zaklatja, és a háborúban a szomszédok azzal vádolják, hogy éjjel fényjeleket ad a náci repülőknél, én - akivel ugyanezt tették - boldogan éheztem gyönyörű feleségemmel és csúnya szeretőmmel. Ő bízott a nagy francia hadsereg győzelmében, talán azért, mert Sanary-sur-Merben lakott, és nem látta olyan jól az ország romlását, mint én, de ennek ellenére pesszimista maradt, míg én egy pillanatra sem vesztettem el a buta jókedvemet. Mégis élveztük egymás társaságát.

vissza. Így elhatároztam, hogy nem megyek haza New Yorkba, hanem Katona Pál barátom házában töltöm szabadságomat San Franciscóban. Kora délután volt, maradt még időm. Mit tegyek? Felmegyek Werfelékhez Beverly Hillsbe. Olvastam ugyanis a *Song of Bernadette* című, már 1941-ben megjelent könyvét. Ebben hálát adott Szűz Máriának és Bernadette-nek, amiért kimentették Franciaországból.

Manntól tudtam, hogy Werfelnek Rooseveltnél adott meghívást az Államokba, és e meghívást Cordell Hull, a Secretary of State sürgönyözte meg az amerikai követségnek - pontosan úgy, mint nekem. A végén még a kvéker Vivian Fry vezette a hegyeken át Katalóniába. Így tehát nekem is hálásnak kéne lennem Bernadette-nek és Lourdes-nak. Erről akartam magyarázatot kérni Werfeltől, amire azonban nem került sor. Elegáns villában laktam Beverly Hillsben, a temető felett. Almát hallottam zongorázni a nyitott ablakok mögött, amikor közeledtem.

Tudtam, hogy Werfel szívbjában szenved már régóta, de még így is megijedtem szürkészöld arcától és járásától; csak nagy szeme volt még szép. Szívesen fogadott és rögtön elmondta: könyvet írt az emberiség jövőjéről, a *Meg nem születettek csillaga* címen. Lehet, hogy mindaz, amit eddig szerzett - vers, dráma és regény - nem nagy értékű, ám ezt a művét barátai, akik látták a kéziratot, Dante Komédiájához hasonlítják. Mindez boldoggá tenné, ha nem lenne nagy keserősége is. Vagy három hete kölcsönadta a kéziratot - vagy annak egy részét - Thomas Mann-nak, aki itt lakik a közelben, a temető alatt. Időközben többször látta, de Mann nem is említi a könyvet. Tehát szemétnek tartja. Néki mindig igaza van.

Próbáltam vigasztalni, de siker nélkül. Werfel kiment, és mikor visszatért, elmondta: fél óra múlva Thomas Mannhoz ígérkezett már tegnap, és telefonált néki, hogy engem is elhoz. Mann örömmel lát. Útközben, amíg lassan lefele mentünk, Werfel megkért: próbáljam könyvét szóba hozni. Erre azonban nem nyílt alkalmam. Mann, mint mindig, könnyedén szívélyes egyeduralkodó maradt, aki ugyan hagy mást is beszélni, sőt kérdezzgeti is, de a társalgás témáit maga választ-

Franz Werfel

ja és tartatja be, mint az udvari etikett Ferenc József asztalánál. Szavaiból megtudtam, hogy könyvet ír Németországról (a *Doktor Faustus-t*) és ugyanekkor nem szándékszik hazatérni.

Hazakísértem Werfelt. A setében úgy láttam, mintha könnyeket törölne szeméből. Elbúcsúztam tőle és kiálltam a San Franciscó-i országútra. Katonaruhában csak az első autóra kellett várni. A kellemetlen az volt, hogy a bent ülő öregek mindjárt a baseball csillagairól kezdtek beszélni, és ha az ember, mint én, nem értett hozzájuk,

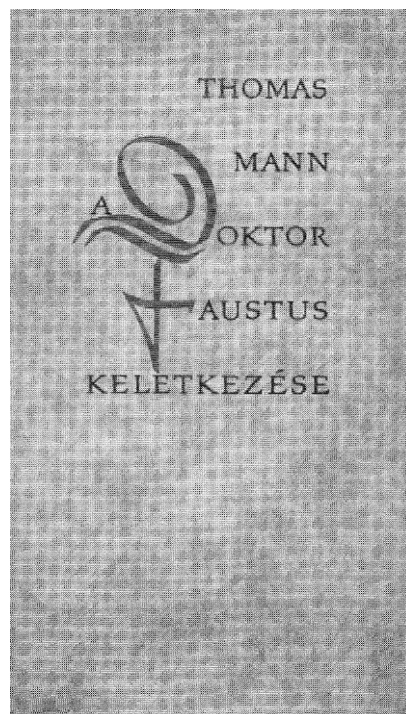
azonnal német kémnek nézték. De azért elvittek a Montgomery Streetre a Telegraph Hillen, San Franciscóba.

1945 augusztusában Werfel szívrohamban elhunyt a lakásán. Alma kétségbeesésében nem tudott mit tenni. Még temetése ügyében sem, mert Werfel - szerinte meg valóban is - zsidó vallásának született, sohasem tért más hitre, de a katolikus egyházhoz tartozott, bár Isten Anyjában hitt, de nem Jézus Krisztusban. Végül világí temetést adott neki, melyen Bruno Walter egyházi zenét játszott. A következő év elején hazatértem Magyarországra. Gáspár Endre barátom éppen akkor fordította magyarra a *Doktor Faustus-t*.

1949-ben vagy inkább 48-ban valaki gyors olvasásra odaadta nekem Mann tanulmányát, a *Wie schrieb ich Doktor Faustus-t* (Mint írtam Doktor Faustust?) A könyvet azóta hiába próbáltam megszerezni, és nem tudom, mennyire helyesen emlékszem. Amennyire vissza tudom idézni. Mann azt írja, hogy Werfeltől kölcsönkapta kéziratban új munkáját, *A meg nem születettek csillaga-t*. Félretette, mert Werfelt ugyan derék embernek tekinti, de irodalmi műveit nem tartja nagyon sokra. Később azonban, már irgalomból is, mégis elolvasta, és elcsodálkozott. Nemhogy Werfel többi művénél külön, hanem egyedülálló, csodálatos remekmű!

Hamarosan Recsk következett számomra, és 1956-ig aligha lett volna módom a könyvet megszerezni, akár angolul, akár németül. 56 november végén emigrációba mentünk Angliába, de akkorra már teljesen elfeledkeztem a könyvről, melyet Mann remekműként ajánlott figyelmünkbe. Torontóban 1975-től kezdve egy felhőkarcoló tizenhatodik emeletén laktam a St. Mary Streeten. Szemközti diszkrét nyitottak, és éjjelente többé nehéz volt aludni, nem is annyira a zenétől, mint az utcán ordibáló és egymással verekedő csúrhétől. Szerencsére a maffia felgyújtotta a diszkrétót, mert a tulajdonos nem fizette a rá kiszabott összeget, és a romok helyére antikvár könyvkereskedés költözött.

Mindjárt lementem nézelődni, azonnal megpillantottam és megvásároltam az emberiség jövőjéről szóló remekművet, a *Star of the Unborn-t*. Rögtön nekiültem olvasni. Unalmas, értéktelen, teljesen hamis maszlag. ■

A TÖRTÉNELEMBEN

A nyolcadik X-hez közeledem. A század elején születtem, és most a vége felé járunk. Elmondhatom, hogy életem átöleli a XX. századot. S mivel ez a század mozgalmas volt, én pedig ifjúkoromtól aktív résztvevője voltam a közéletnek, sorsom elválaszthatatlan a történelemtől. A történelemben éltem. Így talán nem tűnik szerénytelenségnek, ha a történelemről saját életem egyes mozzanatait felidézve szólok. Összegezve: sokat reménykedtem, s ezért sokat csalódtam - sokat cselekedtem, és sokat tévedtem, volt sok szép napom, és sokszor elbuktam. Szembe merek nézni önmagammal. Ha a tükörbe tekintek, két arcképet látok: a egyikén derűs, a másikon kesernyés mosoly. Megnyugvás és beletörődés. Korosztálybeliektől gyakran hallom a magabiztos szentenciát: ha újra kellene kezdenem, ugyanezt tenném. A retorika hangzatos, magas koturnusról szól, de fellengzős és meggondolatlan. Bizony, ha ifjú hevületemet mai, kései megfontoltságom fegyelmezte volna, sok mindent másként tettem volna. S mily biztató volna ma, életem alkonyán akár a húsz évvel ez előtti energiával, tette készen állani! Mindezen azonban felesleges bölcsekedni vagy keseregni. Az ember legfeljebb igyekszik élete csekély tapasztalatát átadni ifjabb sorstársainak, bár tudom, hogy ez hiábavaló. Már az is eredmény, ha elmosolyodnak és azt mondják, milyen javíthatatlanul gyermek maradt a felnőtt.

Valahányszor arra kerül sor, hogy okmányon, kérdőíven vagy akár szállodai bejelentőn kitöltsem a rutinjellegű rovatot: mely országban született, zavarba jövök. Fiumében születtem 1917-ben. A város ekkor az Osztrák-Magyar Monarchia részét alkotó Magyarországhoz tartott. Tehát voltaképpen Magyarországon születtem. Mégis ezt állítani ma képtelenségnek tűnik. Hiszen alig egy év múlva a monarchia összeomlott, és Fiume szabad város lett. De hamarosan önhatalmúan elfoglal-

ták Gabriele D'Annunzio összeverődött szabadcsapatai, a Ronchiból induló légionáriusok. Őket váltotta fel az olasz hadsereg, és Fiume az olasz királyság birtoka lett. 1945-ben Tito partizánjai vonultak be, és a város az isztriai félszigettel együtt Jugoszláviához került. Még a nevét is megváltoztatták: az eredeti, ősi Fiume elnevezést felcserélték a szláv fordításban a folyót jelentő Rijekával. A szövetségi állam felbomlása óta, 1992-től a Horvát Köztársasághoz tartozik. De az is bizonyos, hogy én nem születtem sem Jugoszláviában, sem Horvátországban, hiszen kora ifjúságomat gimnazista koromig az olasz Fiumében éltem. Így ha nem is pontos, de a legvalószínűbbnek az tűnik, ha Itáliát jelölöm meg mint szülőföldemet. Az én tipikusan közép-európai szülővárosi bohózatom arra a karpátjai kortárséra emlékeztet, aki soha életében ki nem mozdult a falujából, mégis eddig megjárta öt országot: Magyarországot, Csehszlovákiát, Szlovákiát, a Szovjetuniót és Ukrajnát.

Édesanyámmal 1918-ban

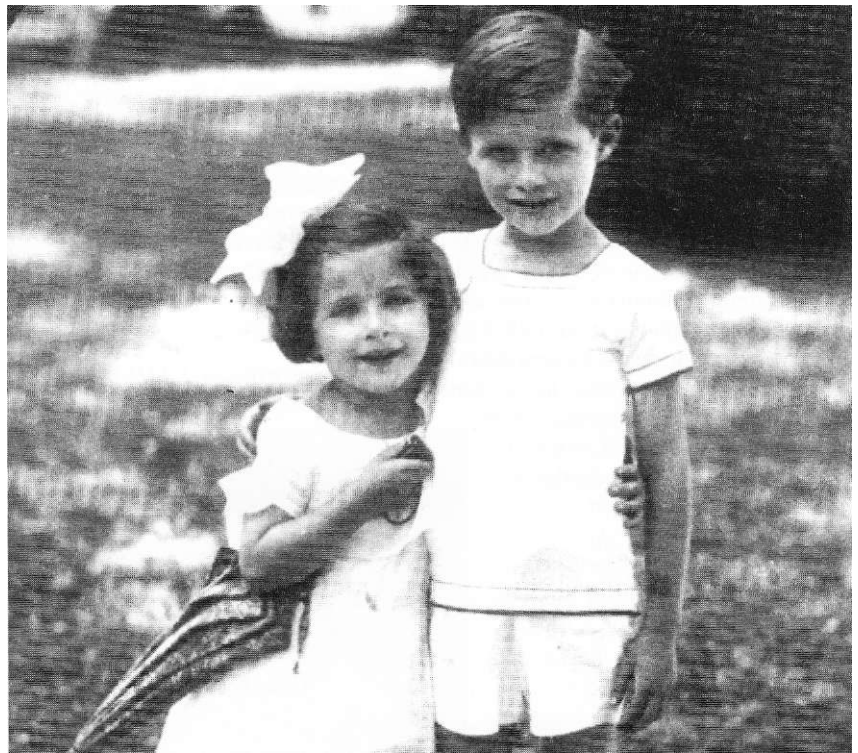
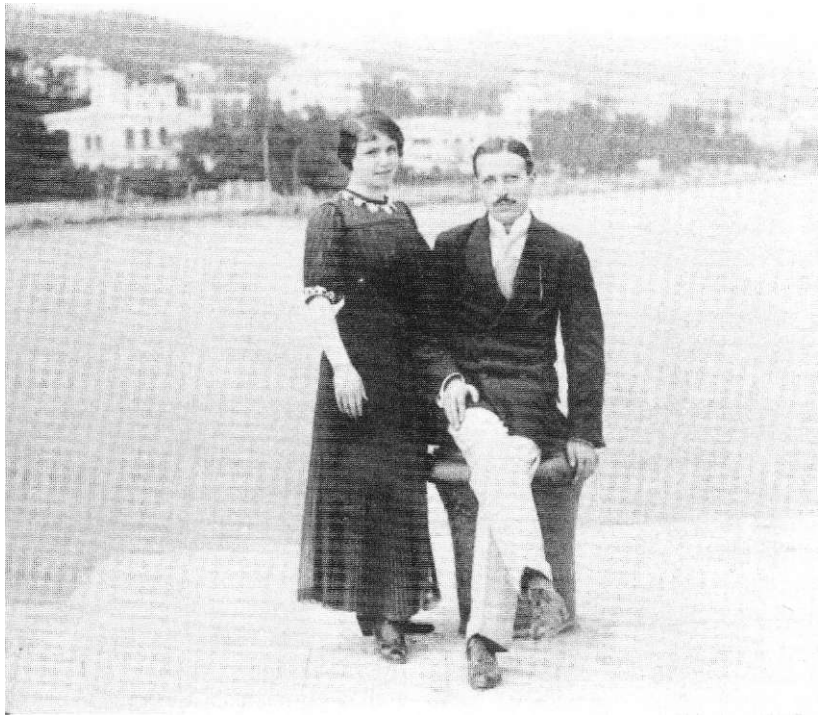

Hosszú volna felsorolni és fászesítő hallgatni hány társadalmi felfordulást politikai fordulatot éltem át. De a közép-európai sorsot én sem kerülhettem meg. Életem java részét autoritárius rendszerekben éltem le. Fasiszta és proletárdiktatúrában, náci rémuralomban, kormányzói-katonai hatalom alatt, egypárti rendszerben. Mindig, olykor tévutakon járva, szabadságra, emberi méltóságra, társadalmi igazságosságra vágytam. Küzdöttem is. Eszményeimért üldöztetést és bebörtönzést szenvedtem. Most első ízben élek tartósan, öt esztendeje demokráciában. Elégedetlen vagyok, csalódot és borulátó. Bántanak a kiáltó társadalmi egyenlőtlenségek, a szociális közöny, a korrupció. S nem vigasztal a tudat, hogy hasonlóak a gondok olyan országokban is, amelyekben évtizedek, sőt évszázadok óta meggyökeresedett a demokratikus intézményrendszer, egy szóval azokban a társadalmi rendszerekben, amelyeket modellnek kell választanunk. Sorsomnak köszönhetem, hogy bizonyos körökkel szemben korai oltásban részesültem. Kisdíák koromban az olasz elemi iskolával kirándultunk az I. világháború színhelyeire, az Alpok nyúlványaira, a Karsztkra és a Po völgyének folyóira. A Piavenái, az Isonzónál, Goriziánál, a Doberdón a tanítóm - derék, tisztességes olasz hazafi - dagadó kebellet regélte, hogyan arattak diadalt a hős olasz katonák. Útközben olasz katonaindulókat, strófákat daloltunk, poémákat szavaltunk. Ennek a katonai győzelemnek világpolitikai, történelmi összefüggéseiről persze nem esett szó. A lelkes szónok ezeket alighanem maga sem ismerte.

Szüleim kétségbeesve hallgatták beszámolómat arról, hogy mi, olaszok győztünk Vittorio Venetónál, a szüleim pedig elszomorodtak, és azt igyekeztek megmagyarázni, hogy ez nekünk, magyaroknak tragédia volt, milyen katasztrófát jelentett a Monarchia összeomlása, hogy a háborús vereség nem kis részben az olaszok

árulásának tudható be, és azt, hogy mindent, amit Fiumében látok, a magyarok létesítettek. Szüleim magyarok voltak, otthon magyarul beszéltünk, de én olasz iskolába jártam, olaszul tanultam meg az ábécét, olasz nevelésben részesültem. (Fiumében egyébként csak olasz iskola működött, pedig a város és környéke lakosságának fele szláv volt.) Az olasz-magyar viszony nem volt feszült. A csekély (2500-3000 fős) magyar kolónia tudomásul vette a változásokat, és igyekezett alkalmazkodni az új helyzethez. Az olaszok minden indulatukat a szlávok ellen fordították, és nem ingerelték a magyarokat. De amikor szüleim azt élték meg, hogy gyermekük a hivatalos olasz változatot szajkózza a háborúról, azt már nem hagyhatták szó nélkül. Én persze megzavarodtam, de amikor megértettem, hogy általam szeretett és tisztelt, hozzám közelálló felnőttek ugyanarról a dologról homlokegyenest az ellenkezőjét mondják, akkor megrendültem. És a nemzeti ellentétek megítélésében reflexszerűen mélységes szkepszissé oldódtak indulataim. Ez a gyermekkori megrázó élmény beásta magát tudatomba.

Kétkedésemet csak fokozta az, amit az olasz-szláv viszonyban tapasztaltam. Fiume városa valóban ősi római olasz település volt. De a történelmi-kulturális központot szláv népeség vette körül. A régió összetétele tehát vegyes volt. Nagyjából fele-fele arányban. Ám ebből kiindulva mindkét nemzetiség szélsőségei maguknak vindikálták az egyeduralmat. Az olaszok és a horvátok, szlovénok hétköznapi békében teltek. Megtanulták egymás nyelvét, tiszteletben tartották egymás szokásait. A szlávok - javarészt földművesek, állattartók, iparosok, munkások - valójában alárendelt helyzetben voltak, a hatalom az olaszok kezében összpontosult. De nem éltek vele kíméletlenül, agresszívan. A szlávok pedig elviselték a részleges jogfosztottságot. Mégis rendszeresek voltak az összeütközések, sokszor véres összeütközések. Az olasz szélsőségesek igényt tartottak az Adria teljes nyugati partjára, Dalmáciára, a szlávok pedig - akik a túlsóparton, egy keskeny csatorna által elválasztott Susákban éltek - maguknak követelték az egész isztriai félszigetet, Fiumét Polával, Trieszttel együtt. De kik voltak a tüntetők, akik

Húgommal, 1922-ben

a kedélyeket felajzották? Kis szervezett csoportok: leszerelt katonatisztek, egyetemi hallgatók, semmirekellők, akik így élték ki agesszivitásukat. A többség pedig közönyösen vagy ellenszenvvel fogadta a botrányokat, de senki sem mert megszó-

lalni, mert féltek, hogy abból bajuk származik. Hangoskodó és garázdálkodó csoportok terrorizálták a többséget, a sajtóban pedig rendszeresen hírek jelentek meg az olasz-szláv erőszakos konfliktusokról. A külvilág valóban azt hihette, hogy a két

együttelő nemzetiség békétlenségre van kárhozthatva, ami máig tartó tragikus következményekkel jár. A különböző nemzetiségű, vallású, szociális helyzetű emberek megférnének egymás mellett, és esetleges ellentéteket rendezhetnék, ha „felsőbb érdekek” ürügyén nem ugrasztanák őket egymásnak. A gyűlölet nem veszületett tulajdonsága az embernek, bele kell oltani. A többség gyűlölködése hasonló reakciót vált ki a kisebbségből. A rasszista türelmetlenség pedig olyan fertőző betegség, amelynek minden érintett fél áldozatul esik. Így hát egész életemben kritikusan és szkeptikusan ítélt meg a nemzeti ellentéteket. Nem hiszek sem örök barátságban, sem az örökös ellenségeskedésben. Nincs intézmény, törvény, elriasztó büntetés, amely erre gyógyírt hozna. Csak a józan, tisztességes emberek, az általános kultúra bátor, közös, szervezett fellépése vethet gátat a mesterségesen szított gyűlölködésnek. Ennek a biztosítéknak kellene megszületnie a civil társadalomban.

Elutasítom a fundamentalizmust, de megismertem keletkezésének és működésének mechanizmusát. Saját káromon. Eltévelyedésem indítéka a

Nyolc unokám van

jogos felháborodás volt a fennálló társadalmi rend igazságtalanságaival, embertelenségével, szociális érzéketlenségével szemben. Olaszországból 1929-ben repatriáltunk Magyarországra. Debrecenben éltünk. Koncsolidált polgári jólétben. Tizenöt-tizenhat éves koromban olvasmányokon keresztül, szociográfiák, regények révén döbbsentem rá, hogy olyan országban élek, ahol a lakosság egynegyede koldusbotra jutott. Eleinte csak a hibákat, visszaéléseket bíráltam, később a rendszernek és minden fajta polgári rendnek esküdt ellensége lettem. 1939-ben csatlakoztam az illegális Magyar Kommunista Párthoz. Az emberiség boldogságának és jólétének zálogát csak a Marx Károly által meghirdetett osztály nélküli társadalomban láttam, amelyben nincs kizsákmányolás, elnyomás, anyagi egyenlőtlenség. Minden baj forrását a tőkés és a tőkés társadalmi-gazdasági rendszerben véltem felfedezni. Ennek megsemmisítése a feltétele egy emberséges világnak.

Fiatalon az ember hajlamos szélsőségekre, a radikalizmusra. A szellemi eltévelyedés kiindulópontja az intellektuális önhittség és agresszivitás, amelynek nyomán az ember saját véleményét, meggyőződését, saját vélt igazát az abszolút, meg nem kérdőjelezhető igazság, a hit szintjére emeli. Ahol nincs jog a kételkedésre, ott a gondolkodás önmagát sterilizálja.

Közel három évtizedig tartott, amíg kigyógyultam a farkasvakságból. Drága árat fizettem érte. Ráment férfikorom java. 1956-ban egyik előkészítője és cselekvő résztvevője voltam a magyar forradalomnak, amely a kommunista rendszer megdöntésére és a szovjet megszállók kiűzésére irányult. A forradalom elbukott. Ötévi börtönrre ítélték, családomat két évre külföldre deportálták. Kiszabadulásom után még tíz évig nem térhettem vissza eredeti foglalkozásomhoz, és kirekesztettek a szellemi életből. Sohasem szabadulok meg az önvádtól és a lelki sérüléstől.

Az irracionális kagylóreflexre készíti az embert. Évtizedeken át hasztalan bizonyították barátok, bölcsek, tapasztaltak, hogy a kommu-

nista mozgalom elfajzott, a proletárdiktatúra semmivel sem különb a többi diktatúránál, a Szovjetunióban nem új igazságos társadalom épül, hanem véres önkény és elmaradottság uralkodik. Magamban sokat tépelődtem, gyötrődtem, de a hitem csak akkor rendült meg, amikor Sztálin halála után maga a kommunista mozgalom kezdte feltárni vétkeiket, tévedéseit, szörnyűségeit. A hit kártyavára, amelyet évtizedekig építettem és védelmeztem, pillanatok alatt omlott össze. S az életem azóta vezeklés, hogy jóvá tegyem a vétkeket, amelyeket mint a vakhit megszállottja követtem el.

Historia est magister vitae. Valóban ez lehet, ha van diák, aki meghallgatja a tanítást. Ma mintha süket fülekre találna az okos szó. Nem fogadják be sem a kormányok, sem az állampolgárok. Naponta vagyunk tanúi csüggesztő eseményeknek. Az iszonyú szovjet birodalom összeomlása után, az elnyomás erői felett aratott győzelem után sokkal kritikusatban szemléljük azt, amit annak idején ellenpólusként „szabad világnak” neveztünk. Ez a rendszer működőképes, és intézményesen biztosítja az

Családommal a fiumei szülőház előtt, 1993

állampolgárok jogait. Mégis riasztó a nyomor, a kiszolgáltatottság, a kilátástalanság. A polgári demokráciák képtelenek megoldani a munkanélküliséget, az elszegényedést, a kiáltó társadalmi, gazdasági egyenlőtlenségeket, a bűnözést, a korrupciót, az emberi lealacsonyodás problémáit. Nem képesek megfékezni az agressziót, a holocaust méretű tömegmészárlásokat. Akárcsak az első és a második világháború előtt, közönyösen és tétlenül szemlélik a tűzvészt, amíg az nem veszélyezteti közvetlenül saját otthonukat.

Valóban elkerülhetetlen lenne tehát egy harmadik világégés, amely az emberi faj kipusztulásának veszélyével fenyeget? Több ezer éves történelme folyamán az emberiség mindig megfelelt a kihívásoknak, megtalálta a választ problémáira. A lényeg annak felismerése, hogy a társadalom, amelyben élünk, szerves fejlődés eredménye, de nem az elképzelt rendszerek legjobbjai. Unokáink

alighanem ugyanolyan elnéző mosollyal fognak ránk emlékezni, mint mi a XIX. század idealistáira, akik meggyőződéssel vallották, hogy a szabadság és az egyenlőség csodálatosan hangzó jelszavában rejlik dichotómiát fel tudják oldani, és meg tudják valósítani a szabad és egyenlő polgárok társadalmát. Ez az illúzió szertefoszlott a polgári rendszer válságaiban, és kompromittálódott a szocialista kísérlet bukásával. Ám a fáradás és útkeresés nem volt hiábavaló. Keserves tapasztalatok árán megtanultuk, hogy van realitása egy olyan társadalom kialakításának, amelyben a szabadság és a társadalmi méltányosság nem zárja ki egymást. Belátom, ez a látomás nem lelkésítő, nem költői, de az ember idős korára arra a belátásra jut, hogy tartós eredmények csak kompromisszumok árán valósíthatók meg.

Számadásomat szubjektív hangon kezdtem, hadd fejezzem be személyes vallomással. Életem legnagyobb értéke a családom és néhány barátom hűsége. Három gyermekem és nyolc unokám van. És állíthatom, valamennyi tisztességes, becsületes ember. Talán mégsem éltem hiába. ■

HA MINDEN EMBER MEGTESZI

Andorka Rudolfal beszélget Vathy Zsuzsa

Doktor Andorka Rudolf a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem rektora, korábban, 1984-től az egyetem Szociológiai Tanszékének professzora. Levelező tagja a Magyar Tudományos Akadémiának. Eredeti végzettsége szerint jogász. A jogi tanulmányokat 1949-ben kezdte el, 1951-ben a család kitelepítése, majd a katonaság a tanulást megszakította, és csak 1956-59 között tudta folytatni. Diplomáját - mert 1957-ben öt hónap börtönbüntetésre ítélték - csak 1963-ban kapta meg. Legfontosabb munkáinak a Free Press kiadónál 1978-ban megjelent *Determinants of Fertility in Advanced Societies* című könyvét tartja (hazai változatban: Gyerekszám a fejlett országokban), *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon* című könyvét (1982) és az *időmérlegvizsgálatokat*. Felesége, Kiss Judit gyermekpszichológus. Első és második házasságából négy felnőtt gyermeke van, s mire ez az írás megjelenik - minden bizonnyal - megszületik nyolcadik unokája. Beszélgetésünk május első napjaiban zajlik, az ablak előtt egy gesztenyefa most bontja a leveleit, május ellenére kora tavaszias az idő. Andorka Rudolf jelenleg be-

teg, s a betegség bizonyos életmód-változásokat kényszerített rá. Arra kér, beszélgetésünk a megállapodott két óránál ne tartson tovább. Megígérem. Sietünk.

- *Édesapjának* A madridi követ-ségtől Mauthausenig címmel megjelent egy naplókötete. Ebből tudom, hogy idősebb Andorka Rudolf Horthy katonai vezérkarának magas rangú tisztje volt, majd Franco mellett az első spanyolországi magyar nagykövet. Németellenes érzelmei miatt Magyarország második világháborúba lépésekor tisztségéről lemondott. Ezt *Telekí nem*, Bárdossy viszont örömmel el-

Édesapám Mauthausen, Kistarcsa és a váci börtön után

fogadta. s 1941-ben családjuk már újra itthon volt. Édesapja a nyugdíjaztatását kérte, s több más mellett újságírással foglalkozott. Háborúellenes publicisztikái jelentek meg például a *Magyar Nemzetben*.

- Apám Sopronban született, német iparos családból, anyám Verebély Judit, Verebély Tibor sebészprofesszor lánya volt. A Fleischhackerek iparos világából elsőként apám nagyapja emelkedett ki, evangélikus lelkész lett, s az ő fia, Fleischhacker Fridolin - az én nagyapám - középiskolai tanár. Amikor ő meghal, apám még csak nyolcéves, s mint árvának felajánlanak neki egy ingyenes helyet a hadapródiskolában. 1927-ben nevet változtat, felveszi a nagyanyja nevét, az Andorkát.

- *Apja nemcsak ambíciózus, hanem*

Nandine húgommal

Mellette: anyai nagypámmal,
dr. Verebély Tiborral

kitűnő képességű ember is lehetett. A Ludovika után - szintén a Naplóból tudom -, elvégezte a jogi egyetemet, és spanyol nagykövet is feltehetően azért lett, mert több nyelvet beszélt, és széles látókörrel, a ludovikás tiszteknél jóval nagyobb műveltséggel rendelkezett.

- Az ő tiszti pályája lényegében 1927-től emelkedik erősen, ezredes, majd katonai attasé lesz Varsóban, innét kerül a vezérkarhoz. 1938-ban, amikor a vezérkar állományában erőteljes változtatásokat hajtanak végre, felkészültsége és nyelvtudása miatt átirányítják a diplomáciai pályára. Magyarország háborúba lépését apám - is - kezdettől fogva ellenezte, Teleki Pálnak azzal a kifejezett kérésével ment Spanyolországba, hogy Angliával, Franciaországgal és az USA nagykövetségével ápolják a jó kapcsolatot, ezzel is megpróbálják távol tartani Magyarországot a háborútól. Apám az erdélyi revíziót már nagy fenntartásokkal fogadta, tudta, ha Németország oldalán belesodródunk a háborúba, katasztrófabá sodródunk bele. A fasizmust mélységesen elítélte, Hitlert - Berlinben egyszer személyesen is találkozott vele - veszedelmes örültnek tartotta.

- Még spanyolországi útjuk előtt, 1939 januárjából találtam ilyen naplójegyzést: „Nagyon aggaszt a politikai fejlődés. Bethlenek már nem tudják megakadályozni ezt a rohanást a katasztrófa felé.”

- Első pillanattól Németország vesreségére számított.

- Volt olyan az életében, hogy „idilli” gyerekkor?

- Volt. A Várban laktunk - apám, anyám, húgom és én -, nem luxus körülmények között, de jól éltünk. Amikor Spanyolországba kimentünk, előbb San Sebastianban, a tenger mellett kaptunk helyet, néhány hét múlva költöztünk föl Madridba. Szörnyű nyomor volt, a polgárháború nyomát viselte az egész ország. A magyar követség spanyol sofőrje például egyik nap eltűnt, sose tudtuk meg miért, politikai okokból letartóztatták. A harmadik-negyedik osztályt magántanulónként végeztem Spanyolországban, a spanyol nyelvet olyan szinten ismerem meg, hogy később, húszéves ko-

romban folytathattam a tanulást, és szótárral ugyan, de folyamatosan tudok ma is olvasni.

1941-ben hazajöttünk. Anyám családjának, a Verebély családnak volt egy bérháza a Régiposta utcában, ebben kaptunk lakást, itt éltünk. Apám különböző intézményeknél igazgatótanács tagot vállalt, náciellenes, nyugatbarát politikussal próbált kapcsolatot tartani. Tildy, Szakasits, Rassay, Vázsonyi és mások tartoztak ehhez a körhöz - erőfeszítéseik kimenetelét ismerjük valamennyien.

A Gestapo 1944. április 21-én le tartóztatta - ez annyit jelentett, hogy rajta volt a legelső listán -, és Mauthausenbe vitte. Hosszú ideig semmit nem tudtunk róla, 1945-ben, lefogyva, súlyos szívbetegeggel került haza. Tehát volt idilli gyerekkor, úgy tízéves koromig tartott.

- Szüleinek milyen várakozásai, reményei voltak az új rendszerrel kapcsolatban?

- Apám, aki még ágyban fekvő beteg volt Mauthausen miatt, maga mellé ültetett, és azt mondta: „Fiam, én nem olyan rendszerért harcoltam amilyen itt létre fog jönni.” 50-ben tartóztatták le, ezúttal az ÁVH, kilenc hónapig semmit sem tudtunk róla. Lényegében abba a hullámba került bele - megtalálták egy levelét Szakasits Árpádnál, ez volt a formális érv -, amikor az egész náciellenes, nem kommunista ellenzék besöpörték. Nagyon sokáig volt az Andrássy út 60-ban - erről hadd ne beszéljek -, innét Kistarcsára vitték. Közel négy évig tartották benn. Az internáló tábor megszüntetésekor konstruáltak egy pert, melyben négy évre ítélték, s mert

ez néhány hónap múlva „pont letelt”, szabadon engedték. Szívbetege mellé Kistarcsán reumát és tbc-t szerzett, 54-ben került haza. Budakeszin laktunk, majd a Röck Szilárd utcában, társbérletben. Itt halt meg, hetvenéves korában. Délelőtt még elment a Fővárosi Könyvtárba, elolvasni a nyugati lapokat, azután lefeküdt, és első unokája mellett elaludt.

- A család hol és hogyan élt ez alatt az idő alatt?

- Én iskolába jártam, a piarista gimnáziumba, melyet az államosítás után Ady Endre Gimnáziumnak hívtak. A piaristák jellemzője az egzakt tudás nagy fokú tisztelete és a magas teljesítménykövetelés volt. Itt ismerkedtem meg a falukutató mozgalommal is, és 1949-ben, amikor leérettségiztem, meglehetősen határozott elképzelésekkel, értékrendszerrel rendelkeztem. Tudtam például, hogy nem vagyok alkalmas a politikai pályára - nemcsak a rendszer feltételei miatt, hanem alkattilag sem -, viszont elkötelezetten érdekelnek a politikához közel álló társadalomtudományok. Persze meg is kellett élnünk - apám nyugdíját elvették -, húgom tizennégy évesen dolgozni ment, én segédmunkás lettem, közben a jogi egyetemhez is hozzákezdtem, kettőnk keresete úgy-ahogy fenntartotta a családot.

51-ben kitelepítettek bennünket. Ez úgy történt, hogy egyik nap megjöttek, közölték, mit vihetünk magunkkal, másnap néhány bútorral együtt vagonba raktak bennünket, és elvittek a Szolnok megyei Besenyszögre. Lényegesen jobb dolgunk volt, mint a Hortobágyra kitelepítetteknek, jómódú parasztcsaládnál lak-

tunk, viszonylag emberi körülmények között. Mít mondjak? Húszéves voltam, egészséges, életvidám, egy kis túlzással: a kitelepítés nagy kaland volt számomra. Persze, nem mindenki számára. Édesanyám rettenetesen megszenvedte ezt is és apám

Diplomám átvételekor

Középen: 1956-osok találkozásán

Lent: együtt az egyetem utolsó öt rektora

Az inaktív kereső és eltartott csoportok napi időbeosztása percben, nemek szerint

Évi átlagos nap

TEVÉKENYSÉGEK	Inaktív kereső				Eltartott							
	nyugdíjas			GYES- en lévő nő	középfokú iskolában tanuló			felsőfokú intézményben tanuló			háztartás beli nő	egyéb eltartott
	férfi	nő	együtt		férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt		
KERESŐ- ÉS TERMELŐTEVÉKENYSÉG EGYÜTT, EBBŐL:	169	83	127	102	100	73	84	74	34	55	105	122
1. Főfogalkozásként végzett munka	59	31	46	70	76	63	69	59	23	42	17	80
2. Megbeszélés, értekezlet, konferencia					1		1		7	3		
3. Jövedelemkiegészítő szellemi munka							1		7	1	4	
4. Jövedelemkiegészítő nem mezőgazdasági fizikai munka	4	1	2	1	3		1	4	1	3		2
Háztáji, kiegészítő gazdaságban végzett munka együtt	104	50	78	30	18	8	12	4	2	3	87	36
5. - állattenyésztési munka	46	24	35	16	6	3	4				50	13
6. - növénytermesztési munka	54	25	40	14	11	5	8	4		2	35	23
7. - egyéb munka, vásárlás, értékesítés	4	1	3		1				2	1	2	
8. Alkalmi mezőgazdasági munka	2	1	1	1	2	1	1				1	4
HÁZTARTÁSI ÉS KARBANTARTÁSI MUNKÁK EGYÜTT, EBBŐL:	114	268	189	287	42	83	65	29	91	58	328	166
9. főzés, tálalás, terítés	17	106	60	112	3	24	15	2	26	14	130	53
10. Mosogatás, törölgetés	4	26	15	26	1	10	6	1	8	4	32	16
11. Ételek tartósítása, befőzés	1	5	3	1		1					5	3
12. Lakás takarítása, ágyazás	13	61	37	58	7	29	19	3	35	18	63	30
13. Kert, udvar, járda takarítása	9	3	6	2	3		2				4	3
14. Fűtés	17	5	11	3	3	1	2				7	13
15. Vízhordás	2	1	1	1	1						2	5
16. Mosás, vasalás	2	30	15	64	1	11	7		13	6	49	18
17. Ruháncművek javítása, varrása	1	13	7	8		3	2		1	1	15	7
18. Háztartási berendezés, készülék készítése, javítása	1		1					6		3		
19. Jármű tisztítása, javítása	2		1		4		2	7	1	4		4
20. Épület, helyiség karbantartása	8	2	5	3	6	1	3	7		3	4	4
21. Ház, nyaraló építése, bővítése	3		2	1	4		2				1	
22. Egyéb háztartásban végzett munka	34	16	25	8	9	3	5	3	7	5	16	10
VÁSÁRLÁS, SZOLGÁLTATÁSOK IGÉNY- BEVÉTELE EGYÜTT, EBBŐL:	21	30	26	28	8	13	10	7	19	12	28	14
23. Napi fogyasztási cikkek vásárlása	14	22	18	19	5	9	7	4	11	7	20	10
24. Tartós fogyasztási cikkek vásárlása	1	2	2	3	1	1	1	2	2	2		
Szolgáltatások igénybevétele együtt	5	6	5	6	1	2	1	1	6	3	5	3
25. - személyes szolgáltatás	1	2	1	1		1					1	
26. - egyéb lakossági szolgáltatás									3	1		
27. - egészségügyi szolgáltatás	4	4	4	5	1	1	1	1	3	2	4	3
28. Ügyintézés hivatalos helyen	1		1		1	1	1				1	1
29. Egyéb tevékenység												
SEMELYES FIZIOLOGIAI SZÜKSÉGLETEK EGYÜTT, EBBŐL:	791	770	777	660	662	681	675	668	681	675	733	780
30. ALVÁS	572	576	571	513	531	542	539	528	527	528	550	586
31. Testi higiénia, öltözködés	47	44	45	41	48	51	50	50	60	55	41	39
32. Étkezés, evés-ivás, kávézás	89	82	85	82	71	74	73	82	80	81	85	75
33. Passzív pihenés, fekvés éber állapotban	69	55	62	17	9	10	10	8	14	11	44	64
34. Betegség miatt fekvés, öngyógyítás	14	13	14	7	3	4	3				13	16
GYERMEKNEVELÉS, GYERMEKGONDOZÁS EGYÜTT, EBBŐL:	8	14	12	124	4	6	5		4	2	22	12
35. Csecsemőgondozás		1	1	22							3	3
36. Idősebb gyerek gondozása	3	7	5	78	1	1	1				13	5
37. Mesélés, játékok a gyerekekkel	4	5	5	19	2	2	2		4	2	3	2
38. Tanulás a gyerekekkel	1	1	1	4	1	3	2				2	2
39. Részvétel óvodai, iskolai megmozdulásban												
40. Egyéb idetartozó tevékenység					1							1
KÖZLEKEDÉS, VÁRAKOZÁSSAL EGYÜTT, EBBŐL:	49	42	46	47	96	91	93	97	92	95	37	49
41. Gyalog	24	24	24	23	39	37	38	28	23	26	23	27
42. Kerékpár, moped	6	1	4	4	5	2	3	1	1	1	3	4
43. Motorkerékpár	1				4		2	1	3	2		2
44. Személygépkocsi	2	2	2	7	3	4	4	7	1	4	3	
45. Helyi tömegközlekedési eszköz	11	11	11	7	22	24	23	42	41	42	4	5
46. Távolági tömegközlekedési eszköz	4	4	4	5	22	23	22	18	23	20	4	10
47. Egyéb közlekedési mód	1		1	1	1	1	1					1

A napi időbeosztás alakulása percben, gazdasági aktivitás és nemek szerint

Évi átlagos szombat

TEVÉKENYSÉGEK	Aktív kereső	Inaktív kereső	Eltartott	Összesen	Aktív kereső	Inaktív kereső	Eltartott	Összesen	Mind-összesen
	férfiak				nők				
TÁRSAS, KÖZÖSSÉGI TEVÉKENYSÉGEK									
EGYÜTT, EBBŐL:	57	64	87	61	45	55	51	48	53
Beszélgetés, megbeszélés együtt	21	36	24	24	18	22	26	20	22
48. - kizárólag családtagokkal	11	21	8	13	10	11	17	12	12
49. - családtagokkal és másokkal	2	3	1	2	2	1	2	1	2
50. - kizárólag családon kívüli személyekkel	8	12	15	9	6	10	7	7	8
51. Telefonbeszélgetés									
52. Vendégfogadás saját lakásban	21	16	25	20	20	25	18	21	20
53. Vendégfogadás máshol									
54. Táncolás	5	1	16	5	2	1	4	2	3
55. Sakk, kártya, társasjáték	6	8	13	7	1	2	1	1	4
56. Társadalmi munka	2	1	1	2	1	1		1	1
57. Felnőttek ápolása, gondozása					1	1	1	1	1
58. Temetőlátogatás, sírgondozás	1	1		1	1	2	1	1	1
59. Egyéb családi, közösségi tevék.	1	1	8	2	1	1		1	1
TANULÁS. EGYÉB SZELLEMI TEVÉKENYSÉG									
EGYÜTT, EBBŐL:	6		172	14	3	1	47	11	12
60. Iskolai foglalkozás	1		132	7	1		36	8	7
61. Munkahelyi képzés				5	1			1	
62. Egyéni tanulás, felkészülés	4		32	5	2	1	10	3	4
63. Önképzés előadáson, tanfolyamon									
64. Egyéni önképzés, szakirodalom olvasása	1		3	1					1
KULTURÁLIS, SZÓRAKOZTATÓ TEVÉKENYSÉGEK EGYÜTT, EBBŐL:									
	164	204	203	174	147	174	146	152	163
66. Napilap olvasása	15	23	5	16	5	8	5	5	10
67. Hetilap, folyóirat olvasása	2	5	1	3	3	4	2	3	3
68. Könyvolvasás (nem tanulási céllal)	12	20	27	14	10	9	11	10	12
69. Rádióhallgatás (kizárólagos tev.)	4	14	4	6	1	5	4	3	4
70. Televíziózás (kizárólagos tev.)	120	133	137	123	112	125	107	113	118
71. Mozgás, lemezhallgatás	3	1	13	3	1		2	1	2
72. Hobby jellegű barkács tevékenység	1	2	1	1					1
73. Nem használatok, szobanövények gondozása	1	1		1	1	1	1	1	1
74. Amatőr művészeti tevékenység	1		2	1		1			1
75. Hagyományos női kézimunka		1	1		12	19	13	14	7
76. Egyéb kulturális, szórakoztató tev.	5	4	12	6	2	2	1	2	4
KULTURÁLIS, SZÓRAKOZTATÓ INTÉZMÉNYEK									
EGYÜTT, EBBŐL:	6	1	23	6	3		6	3	5
77. Mozi	4	1	20	4	2		4	2	3
78. Kiállítás, múzeum									
79. Színház									
80. Komolyzenei hangverseny			2						
81., Könnyzenei hangverseny, egyéb rendezvény	1			1	1		2	1	1
82. Sportrendezvény	1		1	1					1
SZABAD MOZGÁS, TESTEDZÉS EGYÜTT, EBBŐL:									
	23	26	44	24	14	19	11	15	21
83. Séta	9	18	12	10	8	14	7	9	10
84. Kiraktnézés, városnézés	1		1	1	1			1	1
85. Kirándulás, természetjárás	1	2		1	1	1		1	1
86. Horgászat, halászat	4	1	4	3		1			2
87. Vadászat									
88. Strandolás (fürdőhelyek, uszodák)	5	3	6	5	3	2	3	3	4
89. Sporttevékenység	2		19	3	1			1	2
90. Egyéb szabadban végzett tevékenység	1	2	2	1		1	1		1
EGYÉB TEVÉKENYSÉGEK EGYÜTT, EBBŐL:									
	12	11	9	11	4	7	5	5	8
91. Vallási tevékenység, vallásgyak,		2		1	1	3	1	1	1
92. Szesziesital-fogyasztás, kocsmázás	8	8	7	8	1		1	1	4
93. Útra készülődés, csomagolás	2	1	1	1	1	3	2	2	2
94. Búcsúzkodás, érzelmi tevékenység									
95. Egyéb és ismeretlen tevékenység	2		1	1	1	1	1	1	1
ÖSSZESEN:	144	1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440
A MEGFIGYELÉSEK SZÁMA	1426	292	84	1802	1279	385	425	2089	3891

börtönéveit is, húgom kétszer volt életveszélyesen beteg. Három könyvet vittem magammal Besenyszögre, Keynes *Általános elmélet-ét*, Marshall *A közgazdaságtan alapelvei* című művét és egy angol szótárt. Ezek a közgazdasági alapművek úgy kerültek hozzám, hogy a jogi egyetemen kapcsolatba kerültem Varga István statisztikai tanszékével. Balassa Béla tanársegéd - később Amerikában lett egyetemi tanár - azzal adta a kezembe a két könyvet, jobb ha nálam vannak, mert a tanszék könyvtárából rövidesen bevonják és megsemmisítik őket. A hatvanas évek elején azután én szerkesztettem Keynes munkáinak első magyar kiadását. Varga Istvánról szeretném még elmondani - mert kevesen ismerik a nevét kiváló polgári közgazdász volt, a forint stabilizációját lényegében ő csinálta meg, sokat tanultam tőle.

- *Milyen helyeken dolgozott ezalatt a két év alatt?*

- Először cséplőgép mellett, utána a helyi péknél voltam segéd, majd kubikos, nyáron arattam egy hónapot, végül mint munkaszolgálatost elvittek katonának. Nem győzöm hangsúlyozni: a kitelepítés alatt rengeteg embert megismertem - közülük többel ma is tartom a kapcsolatot -, fiatal voltam, tele kíváncsisággal, és meg sem fordult a fejemben, hogy mindez örökké így marad. Az sem volt közömbös,

Az indiai államelnökkel Új-Delhiben, 1993-ban

hogy végig magunk mellett tudhattuk a falu és a környékbeli rokonszenvét. A munkaszolgálat két és negyed évig tartott. Ha volt rétege a magyar társadalomnak, amelyet addig nem ismertem - a betörőktől az arisztokráciáig -, ott sikerült megismernem őket is.

54 őszén leszereltem, és betanított munkás lettem egy műanyagfeldolgozó üzemben. Pöttyös labdákat csináltunk, két műszakban - a műanyag gőz az egészségre súlyosan ártalmas volt itt voltam 1960-ig, közben visszavettek az egyetemre, estin végeztem a jogi kart.

- *A forradalmat - tekintettel az előzményekre is -, hogy élte át?*

- Először is, senkit nem ismertem. A Petőfi Körbe a két műszak miatt el sem jutottam. Puskát soha el nem sütöttem. November 4-e után részt vettem egy nagyon kevésbé jelentős röpcédula-akcióban - Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című versét és egy orosz nyelvű felhívást terjesztettünk -, egyik társunk lebukott, címünket megtalálták nála, és sorban begyűjtöttek bennünket.

- *56 őszén nem gondolt rá, hogy mint olyan sokan, például Nandine húga is, elmenjen Magyarországról?*

- Apám példája ösztönzött rá, hogy

ne menjek el. Neki Spanyolországban, 1941-ben az angol nagykövet azt ajánlotta, menjen el Londonba, ahol egy esetleges ellenkormány tagja lehet. Nem ment. 56-ban, amikor engem először le akartak tartóztatni, nem találtak otthon. Másnap leültünk apámmal, és megbeszéltük, mit tegyünk. Ő azt mondta, a röpcédula-ügyért nem kaphatok többet egy évnél. Inkább vállalom, mint hogy elmenjek. Így lett. Öt hónapra ítélték, és szerencsére, nincsenek borzasztó emlékeim erről az időről. - Poloskák per sze voltak, tizenketten laktunk egy kétszemélyes cellában, de ezeket kibírja az ember.

A kor abszurditását jellemzi, hogy 56 decemberében mint az egyetemi hallgatók képviselői elmentünk három Menon indiai nagykövethoz, tájékoztatni a kialakult helyzetről, és biztosítani róla, hogy az egyetemisták egyetértének Bibó kibontakozási programjával. Ezért senki nem vont felelősségre, csak a röpcédulákért.

- *Kiszabadult, és utána elkezdődött a kevésbé hányatott, kevésbé kalandos értelmiségi pálya.*

- Egy kicsit azért váratott magára. Először a Műszaki Könyvtárban fölajánlkoztam fordítónak - megnősültem, lakást építettünk, kellett a pénz. Megkérdeztem, milyen nyelvből tudnak a legtöbb munkát adni, mondták, lengyelből. Megtanultam lengyelül, és tényleg elég jól kerestem. Ezután fel-

vettek a Műszaki Fordító Irodába, majd egy év után kidobtak, állás nélkül, de megmaradtam fordítónak. 1962-ben Dányi Dezső, a KSH Könyvtárának igazgatója büntetett előéletem ellenére mert alkalmazni a könyvtárban. Ő volt az, aki Bibó Istvánt is, amint kijött a börtönből, odahívta. Fél évig itt dolgoztam, azután a Népeségtudományi Kutató Intézetbe kerültem tudományos munkatárnak. Ezzel kezdődött el a tudományos pályafutásom. A demográfiai kutatás számomra nagyon vonzó volt, még olyan feltételek mellett is, hogy 1970-ig nem utazhattam külföldre, ösztöndíjat nem kaphattam, és publikálnom is csak engedéllyel szabadott. Érdekelte a népeségszabályozás azért is, mert talán már sokan nem emlékeznek rá - 1963-ban a világon nálunk volt a legalacsonyabb a népszaporulat.

- *Az ön kutatási területe az ismertek és tájékoztatók szerint: a társadalmi rétegződés és mobilitás, a faluszociológia, az időmérleg és életmód, a deviáns viselkedés és a gyermekszám társadalmi tényezői. Miért foglalkozott Andorka Rudolf a KSH tudományos munkatársa „a gyermekszám alakulásával a fejlett országokban”?*

- Egy angol kiadó kért fel rá, én pedig örömmel vállaltam. Megkönnyítette a helyzetemet, hogy ekkor már túl voltam egy jelentős politikai fordulaton, 1963-ban újra büntetlen előéletű lettem, mert az egy év alatti büntetésekre amnesztiát adtak, és utána megkaptam a diplomámat is. Az Angliában megjelent könyv egyébként komoly külföldi elismertséget hozott.

- *Aki az Időmérleg felvételi adatlapjait végigolvassa, egy kicsit meglepődik. Ha jól emlékszem, 95féle tevékenységen keresztül vizsgálják a különböző korú férfiak, nők időbeosztását. Mi az ön felfogása a szociológia egzaktágáról?*

- Mindig azon az állásponton voltam, hogy gondosan, jó módszerekkel, igen nagy egzaktásra kell törekedni. Következtetéseket csak elegendő és megbízható adatokból szabad levonni. Kari Popper álláspontját fogadom el én is: adatokkal kell ellenőrizni a hipotézist, és azt a hipotézist szabad csak elfogadni, amelyeket a valóság nem cáfol meg, s addig a határig, amíg azt a valóság igazolja. Tehát még egyszer hangsúlyozom - adatokkal kell ellenőrizni a hipotéziseket.

A kor jellegzetes képződménye, a

posztmodern tudományfelfogás nincs igazság, nem tudhatok semmit - feltehetően onnét ered, hogy amikor a marxizmus összeomlott, összeomlottak az ellenelméletek, s ez a nagy hiány, ez a bizonytalanság abban tükröződött vissza, hogy „semmit sem tudhatunk biztosan”.

- *Mekkora hiánya a hazai szociológiának a tudósok időnkénti elvándorlása?*

- Szelényi is elment, de „visszajött”. Ott is él, és itt is, rengeteg ismeretanyagot hoz haza, ismeri az itthoni állapotokat, és részt vesz a magyar szociológiában. Kornai ugyanezt teszi. Az ilyen elmenetel nem veszteség, hanem nyereség.

- *1984-től teljes állású tanszékvezető tanár lett, 91-től az egyetem rektora. Milyen szemrehányások érték amiatt, hogy Antall József iskolatársa volt?*

- A rektorválasztás előtt egy újságíró azt kérdezte, „akkor most az MDF helytartója lesz?” Azt válaszoltam, hogy Antall iskolatársam, Tókei Ferenc viszont osztálytársam és barátom. Mégsem gondolja senki, hogy a marxizmus helytartója akarok lenni. Antall Józsefet nagyon becsültem - felkért miniszternek, de ezt én nem vállaltam - ő is tudta, hogy független, tudós értelmiségi vagyok, és eszébe sem jutott volna, hogy utasításokat adjon nekem.

- *Milyen érzés rektornak lenni?*

- A rektori munka nehéz, és sokszor terhes feladat. Nem tudományos. Ugyanakkor jó érzés elmondani, itt senkit nem távolítottak el politikai pártállása miatt, a kereszténydemokráciától a szociáldemokráciáig minden politikai árnyalat és tudományos irányzat képviselve van. Hogy mást ne mondjak, három volt pénzügyminiszter oktat az egyetemen, Hetényi, Kupa, Rabár. Sikertől az egyetemet bizonyos bajoktól megvédeni, az oktatás színvonalát javítani. Ha másért nem, ezért érdemes volt.

- *Családja milyen szerepet játszott az életében és munkájában?*

- Családszerető és gyermekszerető vagyok, habár a családi életemet nem lehet „példaként” említeni. Feleségemnek és nekem két-két házasságunkból összesen hat gyermekünk van és hét unokánk. A kiegyensúlyozott családi élet rengeteget segít, és ugyanannyi áldozatot is követel. Kelenhegyi úti házunkat - az egy családi ház volt -, majdnem sajátkezüleg építettem.

- *Letelt az időm, rektor úr. Már csak egyetlen kérdés. Úgy is, mint tudós, és úgy is mint nagy élettapasztalutú ember, milyennek látja a mai magyarországi állapotokat?*

- Én biztos voltam benne, hogy a szocializmusnak nevezett rendszer összeomlik, de nem reméltem, hogy megérem. 1990 őríási meglepetés volt, eufória - ezt nagy kiábrándulás követte. De ismerjük be, az eufória volt az illúzió. Múltunkat, ami terhes múlt, cipeljük magunkkal, s nem várható, hogy a több évtizedes totalitárius rendszer után egyszerre megtanuljuk a demokráciát, megtanuljuk, hogyan kell a piacgazdaságban tevékenykedni.

A legsúlyosabb probléma szerintem a kiábrándulás, a közösségért való felelősség hiánya, az érték- és erkölcsi válság. A rendszerváltozás megszívlelendő tanulságai: nem láttuk, hogy jön, és nem tudtuk, hogy az egyes emberek cselekedetein, a véletleneken sokkal több múlhat, mint képzeltük. Látni kell, hogy súlyos problémákkal nézünk szembe, de ugyanakkor azt is, hogy az elmúlt kétszáz év óta sose voltak az ország számára ilyen kedvezőek a világpolitikai feltételek.

- *Elnézést, mire gondol?*

- Nincs nagy hatalom, amelyiknek érdeke volna megakadályozni, hogy Magyarország a saját útját járja.

- *De tudjuk, mi a saját utunk? És képesek leszünk végigjárni?*

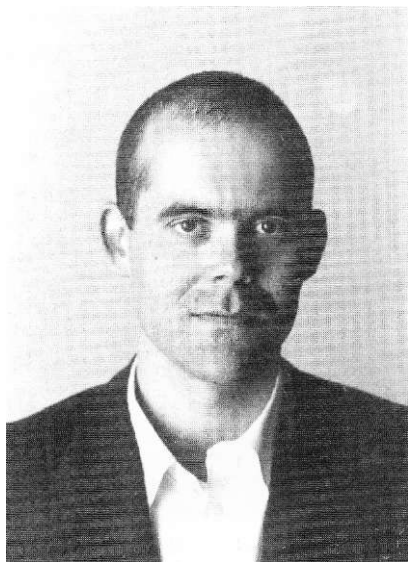
- Nem biztos. Az sem biztos, hogy jó irányban megyünk. De ha kellő erőfeszítést tesz minden egyes ember, nagyon nagy fejlődést tudunk elérni. Gyakran tapasztalom, az emberek nem fogják fel, hogy már nem diktatúrában élünk. Nem érzékelik, hogy a cselekvési lehetőségük sokkal nagyobb, mint volt. Ha a magyar társadalomnak sikerül ebből a rossz lelkiállapotból kikerülni, és minden ember - ismétlem, minden ember - megteszi, amit lehet, nagyon nagy eredményeket fogunk elérni.

Negyedórával túlléptük a megbeszélte időt. Megérkezik Andorka professzor közgazdász-újságíró lánya, a felesége - ő segít a fényképeket kiválogatni -, és egy hat-hét éves kislány is.

Ő éhes, fáradhatatlan és energiával teli.

Elbúcsúzom. Andorka professzoron a kétórás beszélgetés után a fáradság legkisebb jele sem látszik. Vagy csak ennyire fejelemzett? Erre is megtanította az előbb elmondott élet? ■

FEJEZETEK EGY SZOMSZÉDSÁG TÖRTÉNETÉBŐL

Beszélgetés Peter Haslingerrel

A frankfurti székhelyű Peter Lang Kiadó ez év elején jelentette meg a fiatal osztrák történész, Peter Haslinger harmadik könyvét. *Hundert Jahre Nachbarschaft. Die Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn 1895-1994* címmel. A szerző Jászi Oszkár század eleji román kapcsolataival, illetve a burgenlandi kérdés magyar külpolitikában játszott szerepével foglalkozó monográfiái után mostani könyvében a magyar-osztrák kapcsolatok legutóbbi száz évének történelmi alakváltozatairól fejt ki véleményét fölöttébb lényegretörően. A csehül, románul, magyarul kiválóan beszélő és március óta Budapesten dolgozó Peter Haslingerrel könyve megjelenése kapcsán készítettük az alábbi beszélgetést.

- A legújabbkori kapcsolatok történeti kiindulópontját kétségkívül az 1867. évi kiegyezés jelentette. Mennyiben bizonyult a Habsburg-monarchia birodalmi szerkezetét fél évszázadon át meghatározó osztrák-magyar dualizmus működőképes állammodellnek?

- A kiegyezés az osztrák-magyar

viszony két történeti alternatívája közötti kompromisszumnak tekinthető: hiszen az egyik póluson a neoabszolutizmus éveinek Magyarországot is magában foglaló szigorú és osztatlan centralizmusa, Gesamtstaat-elképzelése állott, ezzel szemben a másik végletet - az 1848-1849. évi magyarországi forradalom és szabadságharc idején - a perszónaluniótól egészen a teljes magyar függetlenségig eljutó magyar törekvések jelentették. A kiegyezés azonban nem a Monarchia szövevényes nemzetiségi kérdéskomplexumának megoldását célozta, és valójában arra is alkalmatlannak bizonyult, hogy egy átgondolt államszerkezet alapjává válhassék. Néhány ponton a kiegyezés konstrukcióját' szándékosan nyitva hagyták, mégpedig legfőképpen azért, hogy az összegegyeztetetlennek látszó kérdésekben az egymástól eltérő osztrák, illetve magyar felfogásnak ilyen formán élet vegyék. Véleményem szerint itt a legfőbb különbséget a szövetségi állam osztrák elképzése, illetve az államszövetség magyar felfogása között jelölhetjük meg.

- Azt jelenti-e ez vajon, hogy a dualizmus végső soron éppen azért bizonyult ötven éven keresztül működőképesnek, mert időről időre szükség volt a kompromisszum tartalmának újbóli meghatározására. pontosítására? Gondoljunk csak a tízévenkénti gazdasági kiegyezésekre, az adókvóták körüli vitákra vagy a véderőtörvények végeláthatatlan alkudozásaira!

- Ez véleményem szerint csak részben igaz. Igen fontosnak tartom azoknak az összehasonlító vizsgálatoknak az eredményeit, amelyek a kettős monarchia államszerkezetét az Egyesült Államok vagy éppen Svájc struktúrájával összevetve főleg a különbségeket hangsúlyozzák. Mert vegyük csak példának az említett tízévenkénti gazdasági kiegyezési tárgyalásokat! A korabeli sajtóforrások alapján azt mondhatom, hogy ezek a tárgyalások

olyan mértékben megkérdőjelezték az egységes vám- és kereskedelmi politika alapjait, hogy azzal már-már veszélybe került az 1867. évi kiegyezésben rögzített viszonyrendszer. A birodalom két része közötti viszonyban - jóllehet a „birodalom része" kifejezést inkább csupán a Lajtától nyugatra eső bécsi központú tartományokra tartom alkalmazhatónak, hiszen a Magyar Királyságot 1867 után egyre kevésbé lehetett a birodalom másik felének nevezni - egészen 1915-ig egy egyre inkább meghatározó elkülönülési folyamat figyelhető meg. Különösen a szimbolikus térben egyre több jel mutatott arra, hogy a magyar államiság fokozatosan felerősödött, még ha a tényleges államjogban kevés jelét látjuk is a perszónalunió irányába mutató fejlődésnek.

- Mennyire befolyásolta az osztrák és a magyar nemzeteszmét ez a kiegyezés utáni dualista periódus?

- Abból kell kiindulnunk, hogy az államszövetség kifejezés használata a korabeli Ausztria-Magyarországra annyiban feltétlenül jogosultnak mondható, hogy valójában egyik fél sem volt pontosan meghatározó. A Magyar Királyság esetében, amely saját történeti területi egységet alkotott, és külön törvényhozással rendelkezett, ez a kérdés csupán a korabeli magyar állameszmének a nem magyar nemzetiségekkel szembeni viszonyában jelentett bonyodalmakat, s így a korabeli Magyarország formailag többé-kevésbé egyértelműen körülírható alakulat volt. Az osztrák önmeghatározás kétségkívül tele volt buktatókkal és rejtvényekkel. Az osztrák államiság fogalma az elmúlt évszázadban rendkívüli változásokon ment át, és csupán az első világhábonit követően rögzült az a tartalma, amelyet ma Ausztria jelent. A századforduló éveiben azonban Ausztria fogalma távolról sem volt egyértelmű. Itt csak röviden utaljunk például az úgynevezett Ciszlajtániát, azaz a Bécsből nézve „Lajtán inneni" birodalomrészt alkotó

koronatartományok egymás közötti viszonyára, Ciszlajtánia és Transzlajtánia (azaz a Magyar Királyság) közötti kapcsolatok problémáira, a bécsi udvarnak mint hatalmi központnak a monarchia egyes részeivel szembeni ambivalens kapcsolatrendszerére, a ciszlajtán parlament, a bécsi birodalmi gyűlés munkáját hosszú éveken át bénító nemzetiségi, nyelvi harcokra vagy akár a osztrák-magyar közös minisztertanács működésének belső ellentmondásaira.

- *Miért választotta könyve kiindulási pontjául a száz évvel ezelőtti eseményt, miért fontos az osztrák-magyar kapcsolatok alakulása szempontjából az 1896-os év?*

- Elsősorban Magyarország szempontjából fontos ez az év, hiszen a millenniumi ünnepek egyebek közt azt a célt is szolgálták, hogy Magyarország kilépjen a Habsburg állam árnyékából, s hogy a nagyszabású kiállításal a nemzetközi közvélemény figyelmét felkeltve Magyarország az európai politikában betöltött külön szerepét hangsúlyozza. Ezeket a törekvéseket részben siker koronázta, hiszen az ezredévi ünnepekre Magyarországra látogatott például II. Vilmos német császár és I. Károly román király is, akiket Budapesten hivatalosan, államfői tiszteletadással üdvözöltek. Mindezek a külsőségek természetesen Ciszlajtániában különböző, de főként negatív reakciókat váltottak ki. A leghevesebben Kari Lueger, a későbbi keresztényszocialista bécsi polgármester tiltakozott. Lueger, aki a Habsburg-dinasztiára alapozott osztrák állameszmény felől bírálta a millenniumi magyar magatartást, a magyar különfejlődésben az egész monarchiára nézve komoly veszélyt látott, s már ekkor felvetette annak a beavatkozásnak a lehetőségét, amelylyel a politikai katolicizmus erőire támaszkodva Magyarországnak az egységes Ausztria ideájához való visszatérítését vélte elérhetni. Ez a koncepció pár évvel később a trónörökös, Ferenc Ferdinánd úgynevezett belvederi politikájában meghatározó elképzelésnek számított, amelyet a ciszlajtániai katolikus konzervatív erőknél kívül a magyarországi nemzetiségi politikusok közül is sokan támogattak, igaz főként azért, mert a trónörökös „Műhelyében” az egységes

Ausztria programját részben a Monarchia nemzetiségi föderalizációjával kívánták elérni...

- *Mondhatjuk-e azt, hogy ha az első világháború nem tartott volna négy évnél is tovább, a dualista monarchia*

képes lett volna belső reformokkal, közjogi módosításokkal megakadályozni saját felbomlását? Mi cím ön válasza arra a sokszor felmerülő kérdésre, hogy mennyiben volt a Monarchia az első világháború előtt Európa gyógyíthatatlan beteg embere?

- A kortársak mindenesetre kétségkívül igen borúlátóak voltak, részben annak hatására, ami a századelő másfél évtizedében a török birodalommal szemük láttára történt. Sokan már ekkor úgy gondolták, hogy a nemzeti eszme, a nemzeti mozgalmak ereje annyira erős, hogy a monarchia felbomlása bizonyos idő múltán egyszerűen elkerülhetetlenné válik. Ezzel együtt nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy Ciszlajtániában akadt néhány távolról sem sikertelen kísérlet a nemzetiségi viszonyok monarchián belüli tartós rendezésére. Itt főként a morvaországi kiegyezésre és a bukovinai nemzetiségi megállapodásra gondolok, amelyek a nyelvhasználati kérdésekben jelentős előrelépést jelentettek. Ami az első világháború előtti Magyarországot illeti, itt is megfigyelhető a nemzetiségi politika egyfajta újragondolásának az igénye, mindenekelőtt maga Tisza István miniszterelnök próbált változtatni a nem magyar nemzetiségekkel szemben kö-

vetett addigi asszimilációs nemzetiségi politika gyakorlatán. A nemzetiségi viszonyok fokozatos átalakulása mellett a monarchia belső megújulásának utolsó lehetősége, úgy vélem, az 1915. évi gazdasági kiegyezés volt, amelyet 1867 óta először nem tíz-, hanem húszéves időtartamra kötöttek meg. A nagy és soha meg nem válaszolható kérdést persze a trónörökös, Ferenc Ferdinánd trónralépésének lehetséges következményei jelentették volna, hiszen aligha kétséges, hogy megpróbált volna mélyreható változásokat kezdeményezni mind a két „birodalomrész” viszonyában, mind pedig általában a monarchia területén élő népek egymás közötti kapcsolataiban. Ezzel együtt a szarajevói merénylet meg nem történte esetén lehetséges alternatívákat mérlegelve inkább a dualizmus részben módosított változatának fennmaradása következhetett volna a korabeli erőviszonyokból.

- *Hogyan dolgozták fel a világháborús vereséget az osztrákok? Melyek a különbségek Saint Germain és Trianon következményei között, s mindez miként befolyásolta a két világháború közti osztrák-magyar kapcsolatok alakulását?*

- A közös háborús vereség valójában a két ország kapcsolatában a fokozatos átalakulás kiindulópontja: a korábbi szembenállást, évszázados ellenségeskedést fokozatosan felváltják a történelmi egymásra utaltság és sorsközösség toposzjai. Magyar szemmel nézve az egykori Ausztria, vagyis Ciszlajtánia ugyanolyan sorsra jutott, mint a Magyar Királyság, hiszen területéből még a Magyarországnál is kisebb maradt osztrák fennhatóság alatt. S valóban, a korabeli irodalomban Csonkamagyarországhoz hasonlóan a „Rest-Österreich” („Maradék-Ausztria”) kifejezés is előfordul, ami részben szintén a világháborús vereség révén tudatosított sorsközösséget volt hivatott érzékeltetni.

- *Mennyire igaz az a feltételezés, hogy a történelmi állam felbomlásának feldolgozásában az alapvető különbséget Ausztria és Magyarország között az jelentette, hogy az utóállamokhoz került németek irredentája rövid időn belül Németország irányítása alá került, s ily módon Ausztria mentesült ennek teheréttele alól, míg Ma-*

gyarország határrevíziós igényei a két világháború közötti magyar politikai közgondolkodás meghatározó elemét jelentették?

- Én ezt bonyolultabb kérdésnek látom, ami részben megint összefügg Ausztria változó önmeghatározásával. Osztrák irredentáról valójában csak két konkrét esetben beszélhetünk: az egyik és kétségtelenül a fontosabb osztrák revíziós célterületet az Olaszországhoz került Dél-Tirol jelenti, amely az egész két világháború közötti periódusban nagyon nagy súllyal esett latba az osztrák politikában. A másik revíziós kérdés a népszavazás után Magyarországhoz került Sopron esete. A csehországi és morvaországi német területek elvesztését az osztrák közvélemény képes volt viszonylag gyorsan feldolgozni.

Mindazonáltal a magyar és az osztrák revíziós külpolitikai törekvések között igen lényeges különbség fedezhető fel abban, hogy osztrák részről valójában még Dél-Tirol esetében sem beszélhetünk olyan értelemben irredentáról, mint a magyar külpolitikának a Trianonban elveszített területek visszaszerzésére irányuló vagy erdélyi politikája esetében. Ugyanakkor Bécs és Budapest a két világháború között többé-kevésbé azonos módon ítélte meg a versailles-i békerendszer érvénytelenítésének szükségességét, még ha Ausztriában legtöbbször ennek végső értelmét a Németországgal való egyesülésben, nem pedig Ciszlajtánia, azaz valamiféle Habsburg-Ausztria visszaállításában jelölték is meg. Az osztrák politikusok nagynémet kombinációiban Ausztriának a porosz túlsúllyal szemben a délnémet államszövetség erejét kellett volna növelnie.

- Mivel magyarázható az 1938 márciusában Hitler első hódításaként is értelmezhető Anschluss minden feltétel és lényegi észrevétel nélküli magyar elfogadása?

- Jóllehet a magyar politikai közvélemény egy részében nem csekély aggodalmat keltett az a tény, hogy a hitleri Németország Magyarország közvetlen szomszédja lett, a hivatalos magyar kormánypolitika valóban nem emelt semmilyen óvást az Anschluss ellen. Emögött a magyar külpolitikának az a megfontolása állott, hogy az Anschluss a versailles-i békerendszer

közép-európai államrendjét kezdte ki, mégpedig a nemzeti önrendelkezés elvére hivatkozva. Hiszen a korabeli magyar értelmezés szerint Ausztria éppúgy a győztes nagyhatalmak békediktátumának - maguknak az osztrákoknak a többsége által sem kívánt - eredménye volt, mint a történeti magyar állam részeinek szomszéd államokhoz való csatolása, s éppen ezért Ausztriának egy nagyobb államhoz való csatolása végső soron ezt az úgymond senki által sem kívánt állapotot szüntette csak meg. S ezt Budapesten sokan a trianoni határok megkérdőjelezése szempontjából is fontos precedensnek tekintették. Ilyen értelemben Magyarországon mindig is támogatták azokat az osztrák megnyilatkozásokat, amelyek a Németországhoz való csatlakozás mellett érveltek. A helyzet a harmincas évek elején, illetve Hitler hatalomra kerülése után némileg megváltozott, amikor is a magyar politikai elit - nem utolsó sorban olasz ösztönzésre - megpróbálkozott olyan értelemben befolyást gyakorolni az osztrák politikára, hogy az némileg távol tartsa magát a hitleri Németországtól. Ilyen törekvések nyomaira bukkanunk például a korabeli osztrák-magyar kulturális együttműködésben.

- Miként foglalható össze a két világháború közötti magyarkérdés és osztrákkérdés közötti különbség, miben volt hasonló és miben különbözött a két ország külpolitikai kontextusa?

- Igen komoly különbség volt a két állam külpolitikai helyzetében. Én úgy látom, hogy Magyarország a két világháború között csak igen nehezen szabadult ki abból a külpolitikai elszigeteltségből, amelybe a francia irányítás alatt álló kisantant politika zárta. Ausztria ugyanekkor a későbbi semlegességi politika egyfajta előjátékaként külkapcsolatait megpróbálta a szomszédoktól és az egyes nagyhatalmaktól való egyforma távolságtartás pozíciójából újraépíteni. Ez azt jelentette, hogy Bécs egyformán igyekezett elkerülni a német-magyar revíziós érdekcsoporthoz való közeledést és a franciabarát kisantanttal való szorosabb együttműködést. Ez a magyar revíziós külpolitika szempontjából is fölöttébb fontos tényezőnek számított, hiszen Ausztria kisantanthoz való közeledése Magyarország teljes körülzárásához

és a revíziós remények teljes befagyásához vezethetett volna. Jórészt az ettől való félelemmel magyarázható a korabeli magyar külpolitika Ausztriához fűződő felemás viszonya. Ennek keretében Bethlen István miniszterelnök az olaszok által sugalmazott összeesküvés és puccshoz vezető technikák ausztriai alkalmazásától sem riadt vissza, amivel a belpolitikailag instabil Ausztriát az olasz-magyar érdekeknek megfelelő pályán kívánták volna tartani.

A két ország korabeli kapcsolatrendszerének minden egyes szakaszában megfigyelhető a belpolitikai fejlődés közötti aszinkronitás, illetve az ebből adódó interferencia. A szociáldemokrata Bécszet például Horthyék mindig is a kommunizmus melegágyának tartották, míg Otto Bauerék számára a magyar ellenforradalom kellemetlen szomszédsága jelentett sok gondot. A húszas években viszont az eleve lassabban konszolidált magyar belpolitikai élet számára a végletesen destabilizálódott Ausztria szélsőségei jelentettek komoly kihívást.

- Az elmúlt száz év osztrák-magyar kapcsolataiban a második világháborút követő negyven év tűnik a legszerencsétlenebb periódusnak, hiszen Európa kettéválasztása a belnémet, a cseh-német választóvonal folytatásaként éppen e két állam határa mentén történt meg. Mit jelentett a vasfüggöny, és milyen szerepet játszott az osztrák semlegesség a két ország és két nemzet kapcsolatában?

- A vasfüggöny kialakulása és működése szempontjából az osztrák-magyar kapcsolatokban nem az 1955. májusi osztrák államszerződés és az októberi örök semlegességi nyilatkozat jelenti a vízválást, hanem az 1956. októberi magyar forradalom eseménysora. Ami pedig közvetlenül a második világháború utáni helyzetet illeti, a kereskedelmi statisztikák tanúsága szerint, illetve az igen gyorsan megkötött kereskedelmi szerződés alapján egy rövid ideig tartó fellendülés következett be a két ország kapcsolatában. Ez is azt jelzi, hogy a korábbi pozitív kapcsolatok hagyományaira már akkor is lehetett volna építeni. A Rákosi-rendszer azonban már a kommunista világrend doktrínájának alárendelten kezelte az osztrák vonalat, s véget vetett a háború utáni

ígéretes fejlődésnek. 1955-ig kapcsolataikat egyértelműen takaréklángra állították, s csak a szovjetunióbeli enyhülés hatására próbálkozik a korabeli magyar vezetés Ausztriát mint a Nyugat felé vezető „korridor” ismét felfedezni. Az osztrák semlegesség miatt ezt a kísérletet már nem lehetett olyan szigorúan megítélni, mint más nyugati államokkal való kapcsolatfelvételt. A „különböző társadalmi rendszerek közötti kapcsolatoknak” ez a kezdeti próbálkozása természetesen meglehetősen óvatos és körülhatárolt kísérletnek számított.

- *Miként lehetne jellemezni az osztrák-magyar kölcsönhatásokat 1956 októberében?*

- A magyar forradalom irányítói számára az osztrák különút jelentősége elsősorban a semlegesség státusában öltött testet. Ugyanakkor Ausztria számára éppen az 56-os események jelentették a semlegességi politika első gyakorlati próbáját. Azt már az 1955. évi parlamenti vita során sikerült tisztázni, hogy a semlegességi politika csupán a fegyverkezés és a hadviselés terén jelenti Ausztria neutralitását, de sem a bel-, sem pedig a külpolitikában Ausztria számára a semlegesség vállalása szigorúan nem jelenthet semmiféle önkorlátozást. Mindenestre a forradalom idején, majd a forradalom leverése után az osztrák kormány mindent elkövetett, hogy megfeleljen a semlegességi politika kívánalmainak. Példának okáért a magyar menekülteket ellátó segélyalakulatok irányítóitól megkövetelték, hogy munkájukban ne alkalmazzanak magyar emigránsokat. Ugyanakkor a magyar menekültek élelmezését, ellátását biztosítani hivatott segélyakciókat, pénzgyűjtési akciókat maga az osztrák kormány is támogatta.

Jórészt éppen az akkori osztrák segítőkészség, a magyar menekültek befogadásában, támogatásában megnyilvánuló pozitív magatartás alapozta meg a magyar közvéleményben az 1957 után folyamatosan javuló Ausztria- és osztrákképet, mint ahogy a fokozatosan kialakuló új minőségű osztrák-magyar államközi kapcsolatok magyarországi társadalmi támogatottsága is jórészt erre az időszakra vezető vissza.

- *Milyen motívumokat lehetne felsorolni az 1970-1980-as évek külön-*

leges, sok tekintetben úttörő jelentőségű osztrák-magyar kapcsolatrendszerének kialakulásában?

- Hasonló képlet a vasfüggöny mentén a finn-oroszlomszomszédság, illetve Jugoszlávia keleti szomszédsága, de ezek az analógiák is jelzik a magyar-osztrák kapcsolatok különlegességét, hiszen itt sem finnlandizációról nem lehetett szó, sem pedig a névleg el nem kötelezett, valójában azonban kommunista államnak számító Jugoszlávia példája nem megfelelő párhuzam. Az 1959. évi osztrák-magyar szerződésben stabilizált kapcsolatok különleges jelentősége Magyarországra számára abban rejlett, hogy Ausztria jelentette a tiltott Nyugat felé vezető nem tiltott kijáratot, illetve a lassan legalizált átjárási lehetőséget. Ennek a különleges lehetőségnek a közvetlen gazdasági jelentőségét az úgynevezett új gazdasági mechanizmus magyar közgazdász irányítói, illetve a korabeli magyar gazdasági élet és külkereskedelem meghatározó tényezői is felismerték, hiszen az osztrák-magyar külkereskedelmi kapcsolatok révén a magyar termékek nyugat-európai piacképességét éppúgy lehetett mérni, mint a magyar munkaerőét.

- *Fordítva, mit jelentett Ausztria számára az úgynevezett keleti politika?*

- Gazdaságilag Ausztria számára, különösen az állami kézben lévő nagyvállalatok esetében a hatvanas évek válságjelenségei közepette különösen fontosnak tűnt a keleti gazdasági kapcsolatok élénkítése mint egyfajta válságkezelési eszköz. Emellett igen korán megjelent az osztrák keleti politikában a kulturális közvetítői szerepvállalás motívuma, amely azután más külpolitikai motívumokkal kiegészülve Ausztria Nyugat és Kelet közötti hídszerének ideológiai megalapozását is szolgálta.

Ez a hídszer azután a nagypolitikai változásoktól, ideológiai konjunktúráktól függetlenül működőképesnek bizonyult, s amikor Gorbacsov hatalomra kerülése után az egész európai nemzetközi kapcsolatrendszer vezérmotívumává vált, az osztrák-magyar kapcsolatokban már kipróbált kelet-nyugati együttműködés valóban sokak számára kínálhatott modellértékű

megoldásokat. Ennek a különleges osztrák-magyar kapcsolatnak volt az eredménye a közös Expo ötlete, amelynek szomorú vége legalábbis részben az 1989 után alapvetően megváltozott körülményekkel, a két ország radikálisan átalakuló nemzetközi kapcsolatrendszerével is magyarázható.

- *Milyen funkciója volt a kulturális kapcsolatoknak az elmúlt száz évben?*

- A leglátványosabb együttműködési formák kétségkívül a művészeti kapcsolatokban mutathatók ki. Közülük is elsősorban a zenei élet kapcsolatai tűnnek ki. Elég csupán az operettet említenünk, amelyet végső soron akár osztrák-magyar közös világszabadalomként is felfoghatunk. Az irodalom terén a helyzet már lényegesen bonyolultabb, s ez szorosan összefügg a magyar, illetve a német fordítások mennyiségével, valamint a nyelvismerettel, ami eredendően meghatározza a két ország irodalmának recepcióját és hatását.

- *Mennyiben segíthetnek az együttműködés tradíciói a következő, remélhetőleg rövid és átmeneti időszakban, amikor Ausztria mint az Európai Unió tagállama és Magyarország mint az unió tagjára várakozó állam között ismét egyfajta kemény határvonal húzódik?*

- Óva intenek attól, hogy a hagyományokat összekeverjük a nosztalgikákkal. A jelenlegi gondok megoldását nem lehet ugyanis megspórolni azáltal, hogy az idealizált történelemben igyekszünk menedéket keresni. Az osztrák-magyar kapcsolatok néhány különleges elemének szerepét, súlyát nem felejtve azt szeretném hangsúlyozni, hogy ezt a relációt, illetve ennek múltbeli megoldásait aligha tekinthetjük a többi európai állam számára is követendő példának.

A jószomszédság tradíciója kétségkívül az európai szomszédnemzetek történelmének egyik legpozitívabb fordulataként értékelhető, hiszen az évszázados véres háborúk előzményeit, a szembenállás és a rivalizálás terhes örökségét részben feldolgozva, részben elfeledve sikerült a XX. század igen nehéz körülményei között példamutató úgyszólván minden értelemben példamutató kapcsolattá fejleszteni.

Sz.L.

AZ ÉVENKÉNTI OSZTRÁK-MAGYAR ÉR

Petőfi Irodalmi Múzeum, szeptember 13—14.

Dr. Erhard Busek, volt osztrák alkancellár, a bécsi Institut für den Donauraum und Mitteleuropa elnöke és Dr. Peter Bochskanl, a Wiener Journal főszerkesztője május elején Budapesten egyeztetette az őszi magyar-osztrák, illetve közép-európai értelmiségi találkozó programját, résztvevőinek listáját az Európai Utas szerkesztőségével.

A még 1995-ben eltervezett találkozó - amely a magyar millenniumi, illetve Ausztria ezeréves jubileumának közös akciója - e megbeszélésen újabb témával gazdagodott. Nemzetközi résztvevőkkel - Pozsony, Prága, Kassa, Krakkó, Trieszt, Milánó, Kolozsvár, Marosvá-

sárhely, Bukarest, Ljubljana képviselőivel - eszmecsere-t folytatunk az ezredforduló Közép-Európájának várható szellemi infrastruktúrájáról, a városok, szellemi műhelyek, folyóiratok, intézetek kapcsolatának lehetséges változatairól.

Az alábbiakban közöljük a kétnapos konferencia tervezett programját. Mellékletünkben pedig képeket és szemelvényeket adunk az 1990 óta fejlődő osztrák-magyar kapcsolatok krónikájából. E találkozók szervezője, a kapcsolatok intézményesítője a két szerkesztőség: a Wiener Journal és az Európai Utas.

**EZER ÉV SZOMSZÉDSÁG:
AUSZTRIA-MAGYARORSZÁG
NEMZETKÖZI TANÁCSKOZÁS
BUDAPEST, 1996. SZEPTEMBER 13-14.
PROGRAMTERVEZET**

**TAUSEND JAHRE NACHBARSCHAFT:
ÖSTERREICH-UNGARN
INTERNATIONALE KONFERENZ
BUDAPEST, 13-14. SEPTEMBER 1996.
PROGRAMMENTWURF**

Szeptember 13., péntek

10.30: A művelődési miniszterek megnyitója

13.00 óráig: 1. téma:

Ezer év szomszédság (történeti áttekintés)

14.30-17.30:2. téma:

Közép-Európa integrációja az Európai Unióba

18.00: Az osztrák-magyar kortárs

képzőművészeti kiállítás megnyitója (Kiscelli Múzeum)

Szeptember 14., szombat

9.30-13.30: 3. téma:

Szellemi infrastruktúra az ezredfordulón

- A közép-európai városok együttműködése

- Bécs és Budapest szerepe

Freitag, 13. September

10.30: Eröffnung durch die Unterrichtsminister

bis 13.00:1. Thema:

Tausend Jahre Nachbarschaft (Historischer Aufriss)

14.30-17.30:2. Thema:

Integration Mitteleuropas in die EU

18.00: Ausstellungseröffnung: zeitgenössische Kunst aus Österreich und Ungarn

Samstag, 14. September

9.30-13.30:3. Thema:

Geistige Infrastruktur um die Jahrhundertwende

- Kooperation im mitteleuropäischen Städtetz

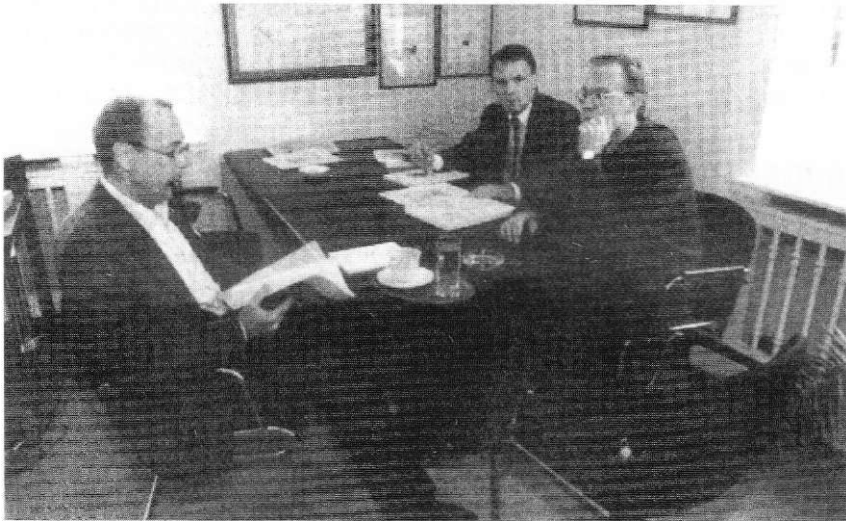
- Die Rolle von Wien und Budapest

A májusi találkozón az Európai Utas képviseletében Módos Márton és a vendégek, dr. Peter Bochskanl, a Wiener Journal főszerkesztője és dr. Erhard Busek, az Institut für Donauraum und Mitteleuropa elnöke

TELMISÉGI TALÁLKOZÓ BUDAPESTEN

Az Európai Utas
a Wiener Journal-nál

A felvételek a Wiener Journal új szerkesztőségében készültek, 1991 októberében, Peter Bochskaul főszerkesztő társaságában Módos Péter és Módos Márton.

Az Európai Utas Bécsben

Erhard Busek alkancellár bevezetőt tart az Európai Utas bécsi bemutatkozásán. A Tudományügyi Minisztériumi dísztermében tartott est elnökségi asztalánál (balról jobbra): Módos Márton, Vásárhelyi Miklós, Kiss Gy. Csaba, Erhard Busek, Módos Péter, Pomogáts Béla

Jobboldali képen: Görgey Gábor felolvasása

BUSEK-GÖNCZ TALÁLKOZÓ AZ EURÓPAI UTAS SZERKESZTŐSEGÉBEN

Immár hagyományosnak tekinthető a magyar-osztrák értelmiségi párbeszéd év végén tartott budapesti találkozója az írószövetségben. Ezúttal 1993. december 8-án találkozott dr. Erhard Busek, osztrák alkancellár és Göncz Árpád az Európai Utas szerkesztőivel és munkatársaival, s kötetlen eszmecserét folytattak a közép-európai kulturális együttműködés lehetőségeiről

TALÁLKOZÁSOK - BUDAPESTEN

Tavaly decemberben immár harmadszor rendezte meg szerkesztőségünk az osztrák és magyar értelmiségi és politikusk tanácskozását Budapesten. Mellékeltlen közöljük a tanácskozás előadóinak nevét, az előadások címét s a képriporton kívül közlünk néhányat a tanulmányokból, amelyeknek publikálását következő számainkban folytatjuk.

HAGYOMÁNYOK. PERSPEKTÍVÁK ÉS KAPCSOLÓDÁSI PONTOK AZ OSZTRÁK-MAGYAR SZOMSZÉDSÁGBAN

A Konferencia helyszíne
A Magyar Írószövetség Székháza, 1062 Budapest. Bajza u. 18.
Időpontja: 1994. december 16.
Program:

Megnyitó
Modor. Péter, főszerkesztő
Dr. Erich Kussbach, nagykövet
Dr. Fodor Gábor, műv. miniszter
9.30-11.30 Az osztrák-magyar történelmi kapcsolatok - Bécs szerepe a magyar kultúrában
Dr. Nemeskürty István, történész
„Szigorúan politikamentes kapcsolatok”
Dr. Kiss Gy. Csaba, a Közép-Európa Intézet igazgatója
„Bécs-Buda, Buda-Bécs”
Dr. Katona Tamás, történész, egy. képviselő
„Az átkos közös ügyek: Hadsereg, honvédség, Landwehr”
Koncsol László író, Pozsony
„Költészeta politika és a kultúra feszültségei között”
Dr. Szarka László, történész, MTA Tört. Tud. Int.
„A Monarchia-kép változásai a XX. sz. végén”
11.00-11.15 kávészünet
11.15-13.00 Dr. Hanák Péter, egyetemi tanár
Dr. Gerő András történész
„Gründerezett - Polgári fejlődés egykor és ma”
Sármány Ilona, történész, Bécs
„Művészeti kapcsolatok a dualizmus korában”
Dr. Sier Miklós, történész, Magyar Köztársaság Nagykövetsége, Bécs

15.00-17.00 „Dunai integráció a XIX. sz. végén - Európai integráció a XXI. sz. elején”
Farkas János László, tud. munkatárs MTA Fii. Int.
„Potányi Károly és Kari Popper”
Szigeti László, író, Dunaszerdahely
„Szellemi értékeink 1990 óta”
Szünet
„A 90-es évek - Értelmiségi kapcsolatok Közép-Európában”
Dr. Vásárhelyi Miklós
„Osztrák-magyar külpolitikai remények az Anschluss előtt”
Alex Koenigsmark színházi renoező, Prága
Dr. Rudolf Chmel, egyetemi tanár Pozsony, volt nagykövet
Magda Vášáryova, a Szlovák Külpolitikai Társaság igazgatója, Pozsony
Dr. Ferdinand Trautmannsdorff, Külügymin. Bécs
17.00-18.30 Új határok - Az együttműködés politikai, kulturális és gazdasági távlatai az Európai Unióba belépő Ausztriával
Dr. Erhard Busek, alkancellár, Bécs
Dr. Szent-Iványi István, külügyi államtitkár
Dr. Martonyi János, a Külügyminisztérium volt közg. államtitkára, egyetemi professor, ELTE AJTK, Partner Baker & McKenzie
Dr. Medgyessy Péter, az MBFB Rt. elnök-vezérigazgatója
18.30 Zárzó: Dr. Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke
19.00 Sajtófogadás

Vásárhelyi Miklós, Ferdinand Trautmannsdorff és Görgey Gábor az elnökségben

Osztrákok egymás közt: dr. Erich Kussbach nagykövet, dr. Erhard Busek alkancellár és a budapesti osztrák gimnázium igazgatója, Alexander Kulman

A tanácskozás utáni fogadáson Göncz Árpád, Maziej Koźmiński lengyel és Hajós Ferenc szlovéniai nagykövettel

Magda Vášáryova a fogadáson Szent-Iványi István külügyi államtitkárral

Két előadó, aki a gazdasági együttműködés lehetőségeiről beszélt: dr. Martonyi János és dr. Medgyessy Péter

Magyar Befektetési és Fejlesztési Bank Rt.

A magyar gazdaság modernizálásához és hosszú távú fejlődéséhez szükség van egy olyan pénzügyintézetre, amelynek tevékenysége hasonló a nyugat-európai gazdaságok második világháború utáni újjáépítésében nagy szerepet játszó pénzügyintézetekéhez.

E felismerés jegyében jött létre 1991-ben a Magyar Befektetési és Fejlesztési Bank Rt., amely 1993. óta rendelkezik pénzügyintézeti jogosítványokkal.

Az MBFB Rt. fejlesztési és befektetési banki tevékenységével segíti a magyar gazdaság szerkezetének átalakítását, a gazdasági növekedés folyamatainak kibontakoztatását. Ennek keretében közép- és hosszú lejáratú fejlesztési hitelt nyújt, vállalatokat javít fel és értékesít, stratégiai céllal befektet, követeléseket kezel, külföldi pénzforrásokat közvetít, projekt-finanszírozást folytat, pénzalapokat kezel, továbbá részt vállal az ország egyes régióinak gazdasági fellendítésében.

Az MBFB Rt. pénzügyintézeti csoportjához tartozó Konzumbank Rt. kereskedelmi banki műveletekkel, az ÁFI Bróker Rt. értékpapír-piaci tevékenységgel, a Rákóczi Regionális Fejlesztési Bank és az ország különböző területein működő fejlesztési társaságok regionális, önkormányzati szolgáltatásokkal, továbbá kis- és középvállalkozások finanszírozásában való részvétellel bővítik a MBFB Rt. üzleti szolgáltatásait.

**Ha fejleszteni akar,
ha egy vállalat újjászervezésében érdekelt,
ha hosszú távon előnyös befektető-társat keres,
ha egy régió vagy önkormányzat gazdasági fellendítését kívánja,**

**KERESSE A MAGYAR BEFEKTETÉSI ÉS FEJLESZTÉSI BANKOT
ÉS PÉNZINTÉZETI CSOPORTJÁNAK INTÉZMÉNYEIT!**

**Cím: Budapest, V., Nádor u. 31.
Telefon: 153-0222
Fax: 153-0909
Levél cím: 1365 Budapest 5. Pf. 678.**

A MARATHONI FUTÓ

Grunwalsky Ferenc futása

- *Meddig fogod bírni?*

- Nem az a kérdés, hogy én meddig bírom, hanem az, hogy a család meddig bírja.

Úgy élünk, hogy a gyerekeknek megvan mindaz, ami ahhoz kell, hogy nyugodtak legyenek. Nem azt mondom, hogy mindenük, de annyi igen, hogy sérülés nélkül létezzenek, hogy ne legyünk kitéve annak, mi lesz holnap. A holnapután már más kérdés, de most úgy érzem, van elég erő a fizikumomban és tartalék az agyamban. Most csak azzal foglalkozom, hogy a gyerekeimmel mi lesz, mi az a pont, ahonnan önzésnek tűnik az, hogy én így csinálom a dolgaimat. Azt én nem tehetem meg, hogy ők szenvedjék meg azt, hogy a papa egy kicsit lökött volt, és szeretett a film-művészettel foglalkozni.

-*De hol a határ, ahol azt mondd, hogy nem?*

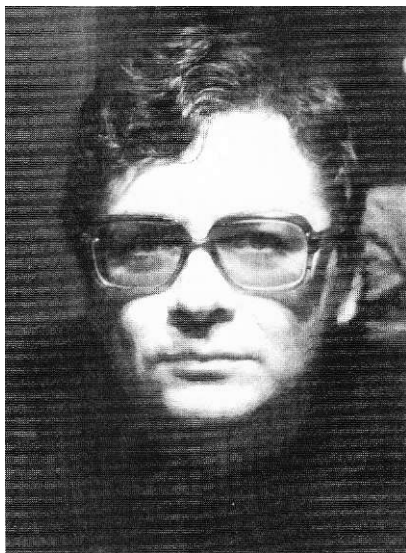
- Nem értem. Mindenki azt kérdezi, hogy miért csinálod.

Azt nem értem, hogy miért kérdezik. Figyelj ide! A XX. században a középosztály azon rétege találta ki, hogy a művész lángoszlop, mely a társadalomnak a legkevésbé kreatív csoportja volt, vagyis a kispolgárság. Ráadásul ez a társadalomnak morálisan leginkább megkérdőjelezhető rétege. Azt is ők állítják, hogy tisztelni vagy gyűlölni kell a tudósokat, művészeket, akiktől egyébként tökéletes hülyeség megkérdézni, hogy miért csinálják.

Ugyanezt kérdezte tőlem egyszer egy pali, aki hatszor váltott pártot, megkergették a Don-kanyarban, kinyalta a seggét mindenkinek, majd letaposott mindenkit a munkahelyén, mindene szanaszét van - s akkor én kérdeztem tőle, hogy miért csinálja. A kérdés tehát fordítva van. Ő tízszer annyi energiát ölt bele az elfuserált életébe, mint Michelangelo a Sixtusi kápolnába.

Aranykor

Grunwalsky Ferencnek átkozott szerencséje volt. Akkor „született” bele a magyar filmbe, mikor az éppen zenitjén állt. Európa szeme volt Jancsó, Makk vagy Sára Sándor. Az ő filmjeiken keresztül érthette meg magát a '68-ban megalázott párizsi polgár vagy a futószalag mellett robotoló FIAT munkás. Arról a korszakról van szó, mikor a lengyel film (Wajda s Kawalerowicz) nemzeti érzésekkel telítődve szellemileg ellenállt a Keleti Barátságának, amikor a francia újhullám egy-egy filmje tüntetésszámba menő teltházat vonzott az Egyetemi Színpadon. Egy intellektuelnek illett ismerni Antonionit s olvasni Sartre-ot eredetiben. Akkoriban határozta el machiavellisztikus ravasz-

sággal Aczél György, hogy létrehozza a Balázs Béla Stúdiót, mint irányítható/irányíthatatlan műhelyt, mely szelep funkciójában a demokratikus gondolkodásmód kelet-európai laboratóriuma volt. Tehát az 1962-78 közötti időszakról van szó. A kádári korszak furcsa reneszánszáról, egy nem engedett, de eltűrt virágzásról. Fontos erről szólni Grunwalsky kapcsán. Innen és „így jöttem” - mondhatná Jancsóval Grunwalsky (már csak azért is, mert ott volt a forgatáson mint asszisztens). S enélkül nehezen lenne megmagyarázható későbbi magányossága, formai radikalizmusa, technicista individualizmusa. 1964-ben kerül a Filmművészeti Főiskolára, rendező-operatőr szakra. A főiskola pedagógiai módszere s attitűdje ekkor a világon a legmodernebbnek számított. S nemcsak azért, mert például e két szakot nem választották szét, hanem sokkal inkább az értelmezési-gondolkodási kerete miatt, amit ma holisztikusnak neveznénk. A társadalmi és politikai jelenségeket megpróbálta a maga egészében megérteni, míg tapasztalati anyagát az induktív természetű szociológiai riportokon keresztül szerezte meg. Szó szerint: Grunwalskyék a főiskola első évében magnetofonnal járták a híradókban letagadott országot, s látleteket vettek: családi tragédiákról, munkahelyi sorsokról, reménytelen egyéni próbálkozásokról. Igazi szamizdatok voltak ezek, auditív formában. S a magnetofon mellett ott lógott a Practica is, a valóság legolcsóbb dokumentátora.

Illés György erőszakosságának volt köszönhető (Grunwalsky esetében mindenképp), hogy a fiatal filmesek a fotográfián keresztül közelítették meg az átpolitizált, de tárgyi mivoltában óhatatlanul árulkodó valóságot. S ez kifejlesztette bennük, a tudományág effektív létezése nélkül, azt a szociológiai látásmódot, mely végső megfogalmazást a Budapesti Iskola Szociológiai Filmscsoport kiáltványában kapott. S ez pontosabb s hitelesebb volt bármely belső kiadványban olvasható hangulatlajentésénél. A magyar film (emiatt is) képtelen volt a hazugságra, hisz mint a legkonkrétabb művészeti ág, nem tudott nem szembenézni saját tematikus anyagával. Kik is voltak ezek a garbót és hosszú hajat viselő, leginkább filosz

érdeklődésű filmek? Gazdag Gyula, Pintér György, Bódy Gábor, Maár Gyula, Magyar Dezső s természetesen Grunwalsky Ferenc. Mára legtöbbjük disszidált, öngyilkos lett, vagy egyszerűen elhallgatott.

Ha képzeletünk mozitermében most újra levetítjük Grunwalsky vizsgafilmjeit (2,3 mx4 m. *Vándorrák*, *Anyaság*, *Vörös Május*) s a BB S-ben történt kísérletezgetéseit, feltűnik különállása. Azonnal szembehelyezkedik a most kikísérletezett dokumentarista módszerrel. Rövidfilmjeinek hősei elfelejtenek szavakban „vallani”. Hallgatnak: tűnődve, zavartan, fájdalmas mosolyba fulladtnak. Arcokat, szemeket, szobabelsőket, elárvult tárgyakat látunk a csendben. Grunwalsky - eszmeileg magasabb szempontok miatt - lemondott a szociografikus film alapsémájáról: a szóbeli közlésről. Az élethelyzet milyensége magából a térből sugárzott ki. S ezt nem lehet sem kikerülni, sem manipulálni. Am ha szükségszerűnek mutatkozott a verbalizmus, akkor azt is fölcsúszlalt. Különböző kameraállásokból „eljátszotta” a valóságot. Csak így látta megmenthetőnek a hitelességet. Módszerével (amiben alkotótársa Ragályi Elemér volt) azonnal vihart szakmai körökben, hisz magának a dokumentarista fölfogásmódnak az alapjait kérdőjelezte meg. Filmtípusát kollégái el is nevezték filmdokumentumnak. Lényege: a (legtöbbször magánokazettán) rögzített sors-tények képezik az alapot egy rendezői fikcióhoz, mely a valóság rekonstrukciójára törekszik. Tulajdonképpen ezt a rendezői elvet soha nem adta fel (*Egy teljes nap*, *Kicsi, de nagyon erős*, *Goldberg-variációk*). Ezt azért fontos kiemelni, mert a későbbi kritika szívesen emlegette Grunwalsky trilógiájával kapcsolatban a személyesség olykor kínos közelségét. Alapvetően tévedésnek vehetjük, mert az alanyi líraiságot jelentene. Grunwalsky pedig a koordinátarendszerben éppen ellentétesen mozog. Játékfilmjeiben a legszürrealisabb jeleneit közelítik meg a valóság abszurditását s konkrétságát. Televíziós filmdokumentumaiban pedig a tárgyi világ (sokszor a fotográfiája) poetizálódik át különös világítási effektusai miatt. Grunwalskyban mindig is megvolt ez a „skizofrénia”: Ha dokumentumot kreált, akkor játékfilmes képességeivel nyúlt az anyaghoz, ha fikcióba menekült, mindig a pusztaság és hideg realitás ajtaján jött ki. Egyszerűbben: a *Goldberg-variációk*-ban a személyes életanyag szolgált a szociológiai mintavétel alapjául, még akkor is, ha féltő volt, az anyag természete magát a mintavétel vevőjét pusztítja el. Grunwalsky egyik kedvenc antonioni-idézete, hogy a filmes filmjének készítése alatt

Eszmélés

Vörös Rekviem, Ragályi Elemér és Hernádi Gyula között

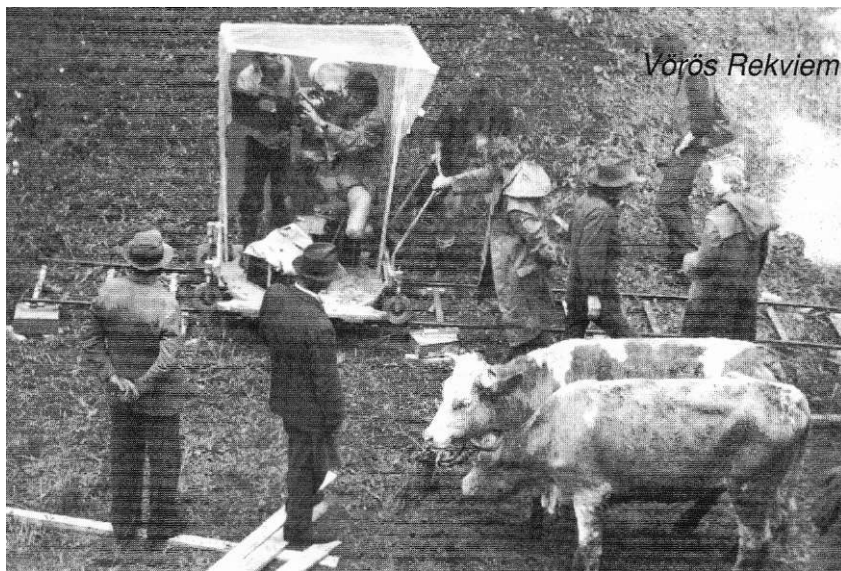
Utrius

Az Ezzmélés stábja

is él. Ezen pontosan azt érti, hogy hiábavalóság dicsekedni témánk tárgyától tartott distinkcióval. Hazugság az ilyen objektivitás, mert a távolságtartásban lepleződik le az elfojtásból fakadó személyes érintettség. Akkor már jobb szembenézni életkörülményeinkkel, melyekből forgatjuk filmünket. Az *Utolsó előtti ítélet* című filmje ezért is csúcspont munkásságában. A néző képtelen eldönteni, hogy amit lát, az álomszerű fikció vagy nyers realitás. Egyszerre tud jelen lenni mindkettőben. Ez lelkiileg rettentő nehéz lehet, mert ilyenkor nincs olyan archimédeszi pont az alkotói indulatban, ahol időlegesen is, de megpihenhet. A néző így végig követi az alkotás emocionális mozgását. A film főhőse egyszerre sikeres, karrierista rádiós akarnok s erkölcsileg széthullott, létezését alig érző, érzelmileg vegetáló szerencsétlen. A személyiség legmélyére hatol, ahol tényleg lényegtelen kérdés, vajon megölte-e a feleségét vagy sem.

„Sokféleleppen meg lehet ölni egy embert. Azt hiszem, a világ egyetlen rendőrsége sem fogja észrevenni. Elég hozzá egy szó, egy mosoly a megfelelő pillanatban. Miért érdekli a legtöbb embert, hogy végre egyszer lövés dörren és vér folyik, vagy meg-

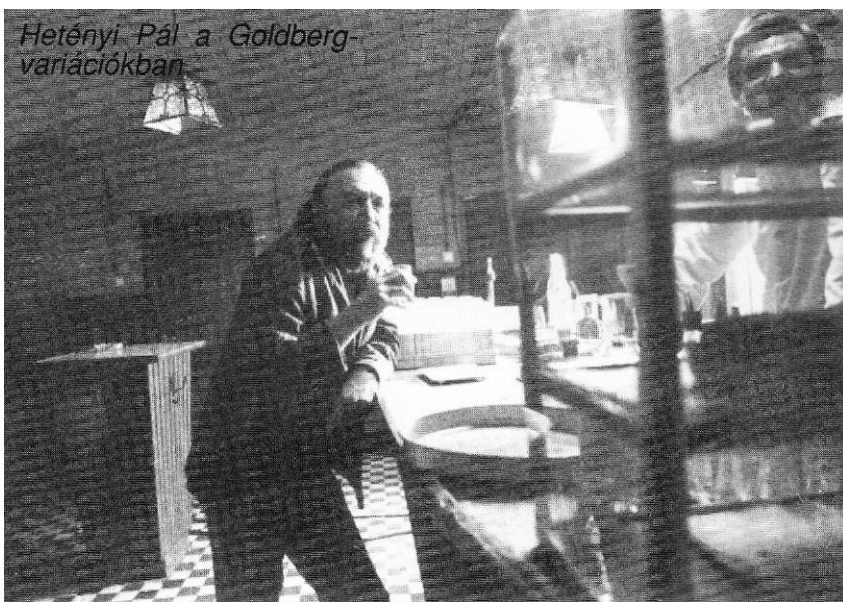
Vörös Rekviem

mérgeznek valakit? S hány ember pusztul el felesége némaságába..." (részlet az *Utolsó előtti ítélet* forgatókönyvéből)

Isten halott

Legalább is Grunwalskynál. Nem a teremtés rendjében, hanem számára. S

ezt vádként vágja a gondviselés szemébe. A hit végső kétségbeesése ez. Azért vagyunk az Utolsó ítélet ELŐTT? ami tisztán emberi megoldásai miatt ezerszer kegyetlenebb a mennyeinél. Gondoljunk csak az öngyilkossági jelenetre. Vattával telítőmött szájába egy kancsó vizet önt, így fullad meg. Szörnyű. Grunwalsky

Hetényi Pál a Goldberg-variációkban

egyébként is a „halál mestere”. Őlései semmihez és senkihez a stílusához nem hasonlítható. Nála a halál nem transzfigurációt jelent, hanem a dolgok legvégét. Miután csak a sötétség morajlik, Isten nélkül. Furcsamód, pont ez egész művészetének legerősebb s egyben leggyengébb pontja. Attitűdje a megváltatlanság vonatkozásában kíméletlenül koherens, ugyanakkor a műélvezet vonatkozásában sokszor elviselhetetlen. Nem igaz, hogy az ember ennyire dekoncentrált saját boldogulásának vonatkozásában, de akkor honnan ez a *déjà vu* érzésünk? Olyasmit kell magunknak bevallani, ami roppant kellemetlen. S ráadásul ez

a vallomás igazából nem is válik a hasznunkra. Ebben az értelemben Fassbinderhez tudnám csak hasonlítani. Egyébként nem hasonlít művésze senkihez. Formailag próbálták Godardhoz kötni, de Godard-t például soha nem érdekelte a történelem s az abban hányódó emberi sors, amely egyszerre alakítója és elszennvedője annak.

Ha Isten halott, akkor az időben átívelő *sors* lesz a legátfogóbb fogalom, amibe kapaszkodni lehet. Munkásságának másik csúcspontjánál, az *Eszmélés*-nél érhető ez tetten.

Grunwalsky lengyel származású magyar. Tehát pont annak a két népek ösztöneit hordja magában, mely-

nek mindig is problémája volt a történelmi létezés. Himnuszunkat nyugodtan énekelhetnék a lengyel hazafiak. E kettősség különös lehetőséget ad Grunwalskynak. Számára nem tiszta evidencia magyarsága, ami alkalmat ad a mélyebb átélésre. Az *Eszmélés*-ben emlékezetes az a jelenet, mikor Újlaki Dénes elmeséli Jan Nowickinek - mint volt negyvennyolcas tiszt -, miként mutatta be Pulszky Kossuthnak a magyar küldöttséget.

„Érted, megáll Pulszky Kossuth előtt, rámutat a küldöttségre s azt mondja: Kormányzó Úr! A magyarok! (Tesz egy fél fordulatot) Kossuth Lajos”. Történelmi fontosságú munkáiban (s ide tartozik a *Vörös Rekviem* is) a cselekményen messze túllép az emóció. A sors indulati megokolása. Ehhez a legmegfelelőbb terep a háború, még inkább a forradalom. Határhelyzetekben karakteresebb a cselekvés belső indoka. Őt inkább ez izgatja, mint a történelem szép bonyolultsága.

- *Miért gyűjtöd a televízióból a háborús felvételeket?*

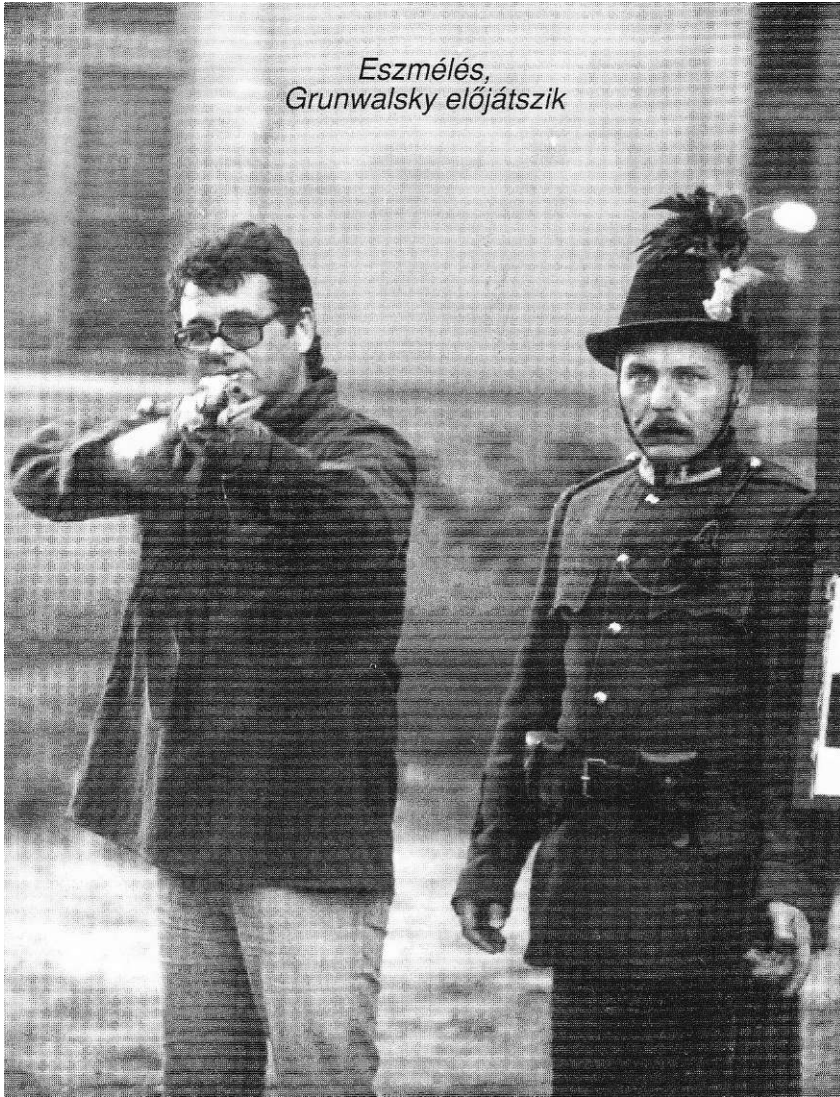
- Két alapvető oka van. Egy idő után szűknek éreztem a jelenidőben való történelem elbeszélését. Ahhoz szuperzseninek kell lenned, mert egyébként zavarossá növeled elbeszéléseidet avval, hogy belezsúfolsz fűt, fát, virágot. Végül is a világ elmondhatatlan. Inkább az történik, amit Hemingway jéghegyeffektusnak nevez. Elkezdesz annyit fölhalmozni, amennyi a végén indukál valami olyat, amitől bonyolultan kezdesz el érzeni. Nézd meg ezen a háborús dokumentumfeltételen hátul azt a picike pasast. Épp hanyattesik. s micsoda téboly, hogy az előtte álló milyen pofát vág közben. Az érdekel engem, hogy egy képen belül miként zajlik két egymásnak indifferens dráma. A filmforgatáson soha nem tud így elmenni egymás mellett két tébolyult sors. A teremtett világban ez képtelenség. Ezek az élet véletlen, villámcsapásszerű kisablakai, ahol megpillantasz sűrítve egy sorstragédiát. Ezeket nem dokumentumfilmeknek nevezném, hanem eredeti képeknek.

És akkor kezdtem el gondolkodni, hogy mi van, ha megpróbálom használni mint emléket az ilyen képeket, Így gazdagítom hőseim múltját vagy környezetünknek a múltját. Az eredeti képekkel meg lehet mutatni, a hasadt kárpit mögött mi rejtezik, s milyen oroszánok bújnak meg itt lelkileg s társadalmilag.

Vaskor

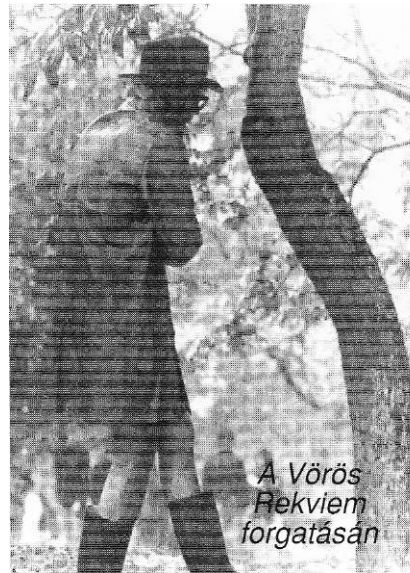
Ugorjunk most egy nagyot, s kösünk ki a kilencvenes évek derekánál. Grunwalsky utolsó filmje, az *Utrius* megnyeri a filmszemle rendezői díját

*Eszmélés,
Grunwalsky előjátzik*

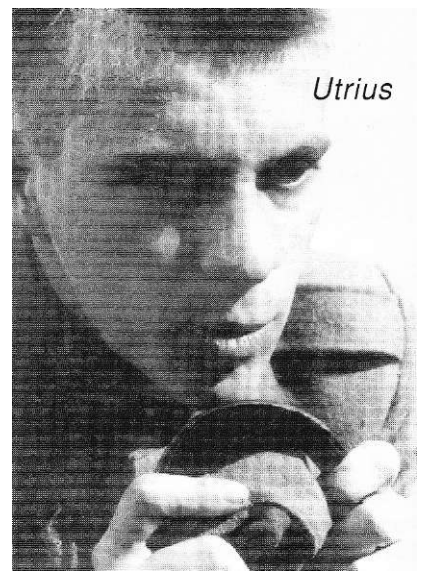
féle anyagra forgat, még hozzá saját lakásában, gyermekeinek fejlődését, amit tervei szerint *Shakespeare gyermekei* címmel kíván egyszer majd befejezni. Am ez mind a mai napig nem történik meg. Egzisztenciális gondokkal küszködik. A hiba némileg benne is van, ugyanis a rá jellemző egyéni stílus miatt „kifelejtik” az új típusú (egyébként merőben amerikai jellegű) közönségfilm létrehozásából. Illetve mindenképpen tudja, hogy méltóságán alulnak tekintené a pénz-film-pénz szisztémát. Nyilvánvalóan nem okozna neki problémát az amerikai jellegű professzionizmus - ne felejtjük el, hogy operatorként képes bárkit kiszolgálni -, de mint rendezői elme képtelen sémászerűen működni. A kilencvenes éveket ezek miatt is nyugodtan tekinthetjük vaskornak, ahol a pénz barbár agressziójával szemben senki nem veszi fel a harcot. Sem a szakma, sem a forgalmazás, sem a produceri rendszer. Grunwalsky ott hon ül. Elkezd cikkeket írni hetilapokba, előveszi fényképezőgépét, albumot és kiállítás csinál. Meghívják és szívesen megy színházba rendezni. De sem a *Shakespeare gyermekei*, sem más terve nem valósul meg. Úgy számolja, hogy legjobb esetben is 55 éves korában forgathat filmet, bár erre sincs semmi biztosíték. S ő, ki minden helyzetben talált megoldást a szűköségben, kétségbeesik. S nem is annyira maga, mint inkább az általa szolgált művészet lehetőségessége miatt. S fejében az eddig mindig békésen egymás mellett élő képzelet és valóság felrobban. Démonikus víziók gyötrik. S ezek mondatokká formálódnak benne. Nem

94-ben. Ekkor már kénytelen filmes kötődése ellenére az elektronikához nyúl. A videó használata költségvetési kényszerből születik meg benne. Olyan alacsony összegekkel támogatja az MMA az alkotói elképzeléseit, hogy a zseblámpák világítása mellé kénytelen felvenni a vállára a béta kamerát. Aki egy kicsit is tisztában van az anyag és a technika jelentőségével a filmművészetben, az tudja, mekkora kompromisszumokat kell kötni ilyen esetben. Természetesen nincs pénz sem helyszínfoglalásra, sem statisztériára, sem lámpaparkra. A filmkészítés anyagi feltételei a magyar filmgyártásban (legalábbis egyeseknek) összeomlanak. Grunwalsky viszont mániákus, s nem adja fel. Saját lakásában, bérházának udvarán forgat, legtöbbször csak két szereplővel, többet nem tud fizetni. Megpróbál kimenekülni az elektronika kiskapuján abból a szegénységből, amelynek esztétikája számára is kétséges. S bár a szakma mind a mai napig a legfelkészültebb s leginvenciózusabb alkotónak tartja - mutatja ezt az is,

*A Vörös
Rekviem
forgatásán*

hogy operatorként minden évben filmet is készít - mégis elfelejtik. E felejtés oly mértékű, hogy Grunwalsky időnként béta video hiányában bármi

Utrius

tudok szomorúbbat elképzelni annál, mint mikor egy rendező-operatőr vetített képek híján a fejében forgat. Kínjában kibeszéli őket. S furcsamód ezért

is hálásak lehetünk, mert mélységében így is meghaladja Straussokat kedvelő korát. Bizonyításul álljon itt utolsó beszélgetésünkben egy részlet. Ars poetica? Figyelmeztetése? Tanítása?

- Képzeld el, milyen lehetett a marathoni futó története. A kor hadtörténetéből ismerve meg tudjuk ítélni, vajon mit is láthatott akkor egy katona a csatából. Semmit sem látsz, rohannak különböző hülye pasasok összevissza, fejbeverik egymást, azt sem tudod, hogy ki győzött. Tehát egyáltalán nem biztos, hogy igaz a hír. S ha végigfutsz negyvenkét kilométert, az életedet hatszor leéled ez alatt. Időérzéked teljesen felborul. Ráadásul rád van téve egy hír, ami nem is biztos, hogy igaz. Tegyük fel, hogy hat órát fut a katona. A futás már eleve felfokozott idegállapotba hoz, a táj is örökké változik, hol föl-felé mész, hol lefelé. Ezt átéli valaki

Kicsi, de nagyon erős

egy hír terhével. Majd megérkezik a királyi udvarba egy olyan papas, aki soha életében nem látott még kőházat belülről. Megérkezik egy olyan helyre, ahol csönd van, szolgák surranak halkán föl s alá, halál nyugodt emberek ülnek veled szemben s néznek rád. Tehát beront egy ember véresen, csapzottan, s azt mondja a bent ülőknek, hogy győztünk. Azonkívül baromi szomjas is lehetett, s miután akkor vizet nem ittak, mézédess borral kínálják meg. Úgy kiissza, mint egy szomjas teve. Végifut negyvenkét kilométert, megiszik egy liter bort, s tökrészeg lesz. A bent ülők meg röhögnek, mert fogalmuk sincs, ki a túró ez a katona, ez a tök részeg hírívő, aki negyvenkét éves fáradtsággal néz a királyra vagy a patriciusokra. El tudod képzelni az agyát? Csak annyit tudsz kinyögni, hogy győztünk, de akkor rájössz, hogy igaziból semmit sem tudsz. Azért futottál, hogy rájőjj: nem tudsz semmit.

Az a probléma, hogy nem is a hírt akarod átadni, mert nem hoztak az angyalok neked semmilyen üdvözlét. Az üdvözlét Te vagy önmagad. Lehet, hogy ötven évvel később emlékszik valaki arra az örültre, aki ide berontott s össze-vissza motyogott. De vigyázz! Ha a futás közben véletlenül infarktust kapsz, akkor elrontottad az életed, a hírt, meg a történelmet. Valahogy mindennek szerencsésen össze kell állnia ahhoz, hogy végül is emléket okozzal. S szerintem ez a művészet alapja. Úgy kell bemenned a palotába, hogy nem vetődik fel az igaz-nem igaz dilemmája, vagyis nem a szkepszist hozod magaddal, hanem autentikus figuraként emléket okozol másoknak. Azt hiszem, ez a fő feladat. ■

CAMBRIDGE MAGYAR EMLÉKEI

Az elmúlt századok magyarjai több módon kapcsolódnak Anglia második legrégebbi egyeteméhez, Cambridgehez: az itteni könyvtárak számos hungarikát őriznek, ismert és kevésbé ismert műveket. De a könyvek mellett eljutott ide sok magyar peregrinus is, akiknek nyomai részben itt, részben más angliai vagy külföldi levél- és könyvtárakban találhatók. Mindkét kapcsolat méltó figyelmünkre, s ha csak röviden is, mindkettőt érdemes bemutatni.

A leggazdagabb cambridge-i kollégium, a Trinity kódexei között van egy Corvina is. Mátyás király híres könyvtárának maradványai közül itt is őriznek egyet. Titus Livius *Historiae Romanae decas I.* című művéről van szó, amely több német tulajdonos kezénymát viseli, s feltehetőleg német földről került a könyvtár tulajdonába. A díszes kódex előzéklapjára ismeretlen kéz Mátyást dicsőítő négysoros latin verset jegyzett be. A Trinity College nem szűkölködik más magyar tárgyú régi könyvekben – megvan itt, a Sir Christopher Wren által épített régi könyvtárban Bonfini magyar történetének első bázeli kiadása (1543), a brassói Johannes Honterus több mun-

kája, Dudith egy 1560-os velencei kiadványa, Martin Fumée angolra fordított műve Magyarországról és Bethlen János 1664-es Erdély-története. A kutató számára különlegesen érdekes Köleséri Sámuelnek egy önmagában nem jelentős, de a kollégiumnak kézzel dedikált kis teológiai értekezése, amelyet Leidenben adtak ki. Megtalálható itt Szenci Molnár Albert több szótára és 1612-es kiadása magyar bibliája is, amit egy John Mapletoft nevű orvos és kollégiumi tag, később tanára a londoni Gresham College-nak, ajándékozott a könyvtárnak még 1668-ban.

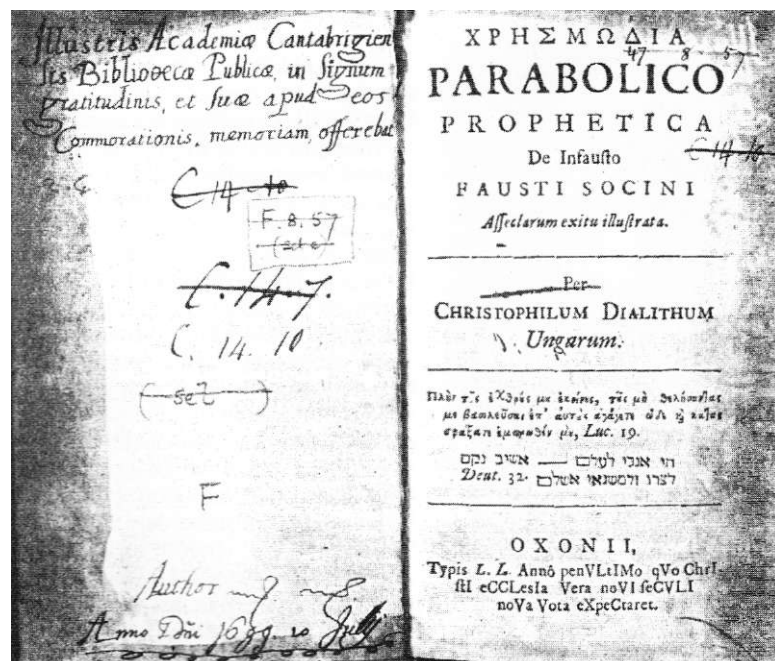
A teljes magyar biblia XVII. századi kiadásai közül még két cambridge-i kollégiumban találunk egyet-egyét: a Pembroke-ban az úgynevezett „hanauai” bibliát, amit Lancelot Andrewes püspök és jeles teológus adott a könyvtárnak – de hogy ő honnan szerezte, vagy kitől kapta, már nem tudjuk megmondani. A két királynő alapította Queens' College-ban az ugyancsak Szenci Molnár gondozta „oppenheimi” biblia egy példányát őrzik. Ezt egy hálás Cambridge-et járt magyar teológus, Madarasi János küldte Amszterdamból a kollégium

Corvina-lap, Trinity College, Cambridge

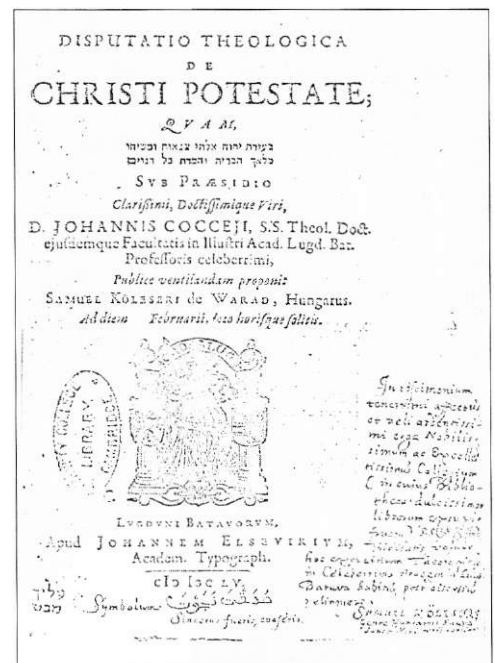
Mansell nevű igazgatójának. Hogy látogatott-e előadásokat, s hogy kik előadásait, nem tudjuk; de Mansellnek írt dedikációjából kitűnik, hogy használta, méghozzá sűrűn a Queens' College könyvtárát, ahol, úgymond, „tanulmányaim legszebb virágait szedegtettem”.

Más magyarokról, akik e fordultós század húszas-harmincas éveiben Cambridge-ben jártak vagy tanultak, nem könnyű megmondani, melyik kollégiummal voltak kapcsolatban, befogadták-e őket (a nem matrikuláló, állandó pénzszerűben lévő magyarokat) tanulótársaik. Vajon hol, egy cambridge-i fogadóban, vagy a nagytemplom előterében írta be a Cambridge-be látogató német Joachim Camerarius emlékkönyvébe *magyarul* azokat a rimes sorokat Kecskeméti Máté, amelyek emlékét számkunkra megőrizték? (Maga az album ma Londonban van, a British Library kéziratárában). És ugyan hol lakhatott Medgyesi Pál, az első magyar földön

„Dialithus” (Gyöngyösi Pál) Oxfordban kiadott könyvének címlapja a szerző ajánlásával

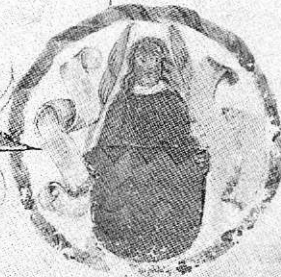
Hungarika a Trinity College könyvtárából, Köleséri Sámuel bejegyzésével

ACTVS DE OPERE PLETIVM SIM SI A PRIMOR

do debis res populi ro perscripserim nec satis scio mihi sua
 diceret ausim: quippe q cum uerem tam uulgatam ee rem
 uidera: dum noui semp scriptores aut in reb; certius al
 quid allaturos se aut scribendi arte rudem ueritate su
 petaturos credunt. Vt cunq; erit uiuabit in rex gestaz
 memorat principis terraz populi pro dixi pre me ipm
 consuluisse: & si tanta scriptoz turba mea fama in obl
 curo sic nobilitate ac magnitudine eoz qui noi officient
 mee me consolet. Res est pecterea & imensi operis ut q supra septingentesimu
 annu repetatur & quat ab exiguis profecta uirtus eo creuit: ut iam magnitudie
 laborer sua. & legentiu plerisq; haud dubito quin primz origine proximaq; origi
 nib; minus prebitura uoluptatis sint festinantib; ad haec noua quib; iam pruden
 ptualentis populi uires se ipz conficiunt. Ego contra hocq; laboris premiu petam:
 ut me a conspectu maloz/ qui nra tot pamos iudic aetas/ tantisper certe dum pri
 sca illa tota mente repero auertam omis expers curae: q scribentis auis & si no
 flectere auero sollicitu in efficere possit. Quae autz condicam condendam ne urbem
 poetias magis decora fabulis: q incorruptis rex gestaz monumentis traduntur/
 ea nec affirmare/ nec refringere in animo est. Datur haec benia antiquitati: ut mi
 scendo humana diuinis primordia uerbum augustiora faciat. Et si cui populo li
 cere oportet consecrate origines suas & ad deos referre auctores: ea belli gloria
 est populo: ro ut cum sui conditorisq; sui parentem marcem possimū ferant: tam & hec
 gentes humane equo parantur animo q impiu patiunt. Sed haec & his similia ut
 cunq; animaduersa aut existimata erunt haud in magno equidem ponā discrimie.
 Ad illa mihi pro se quisq; acriter intendat auis: quae uita: qui mores fuerint: per q
 uiros: quib;q; artib; domi militiq; & partum & auctum impium sit: libente dein
 de paulatim disciplina uelut dissidentes primo mores sequatur animo: deinde ut
 magis magisq; lapsi sint: cum ue coepunt precipites donec ad haec tempora: quib; nec
 uita nra nec remedia pari possimus: peruentū est: hoc illud est precipue in cogni
 tionis rex salubre ac frugiferum omis te exempli documenta in illustri posita nomi
 mento inueni. Inde tibi tuq; rei: p. quod imitari cupias. inde foedum inceptū
 foedumq; excurti uires. Coerz aut me amor negoty suscepti fallit: aut nulla
 unq; res: p. nec maior: nec sanctior: nec bonis exemplis ditor fuit: nec unq; ci
 uitate tam sera auaritia luxuriaq; emigrauerit: nec ubi tantis ac tam diu pa
 upertati ac p simonis honos fuerit: adeo quanto rex minus: tanto minus cu
 pidiatis erat. Nup diuitie auaritia & abundantes uoluptates desiderium
 p luxum: atq; libidinem pereundi pdendiq; omia uinxere. Sed querele ne tam
 quidem graues futurar cum forsitan necessarie erant. abinitio certe tantz ordien
 de rei abfint: Cum bonis omib; patus uotisq; & precationib; deoz deaxq; fuit
 poens nobilq; mos est: libenti inciperemus: ut oris tanq; operis successus ppeo daret.

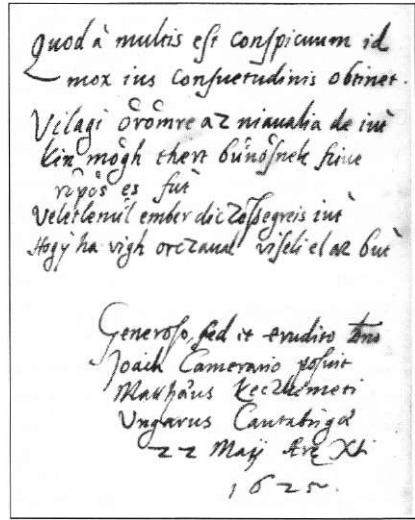
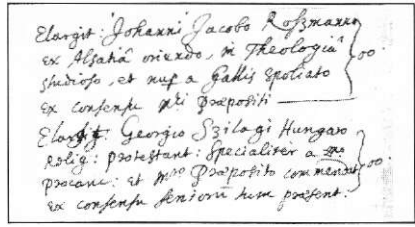

Mundum Books 1688.
Bejegyzés Szilágyiról a lap
alján

nagyszerű angol könyv. Bayle püspök roppant olvasottságú *Praxis pietatis*-ának fordítója? Róla nemcsak azt tudjuk, hogy még Cambridge-ban kezdte ezt a művet fordítani, hanem azt is, hogy évekkel később egy Sámuel Collins nevű itteni teológianának a kérésére küldött a King's College-ba egy ritka latin nyelvű teológiai értekezést, ami Collinsnak alighanem azért kellett, hogy meg tudja cáfolni a szentháromság-tagadók tételeit.

Noha a cambridge-i egyetemi könyvtár az 1715-ben adott, harmincezer kötetes királyi ajándék előtt csak elég szerény keretű létezett, mégis itt akadtak rá 1975-ben (Bán Imre kutatásának eredményeként) Apáczai Csere János harderwijki doktori értekezésére, a *De Primi Homini Apostasia*-ra, amelynek egyetlen Magyarországon őrzött példánya a második világháború viharában eltűnt. Jóllehet ennek az igen nagy és egyre növekvő könyvtárnak nem ez az egyetlen érdekes hungarikája: kezdve Thúróczi krónikájának 1488-as kiadásán, folytatva Lonicer magyar történeti kronológiáján (1596), amelybe Sir Fulke Greville, Philip Sidney barátja és „Rimayja” írta bele a nevét (alighanem Bécsben vásárolta ottjártakor) egészen Thállyai Mártonig, aki Leidenben frissen kiadott latin művét ajándékozta az általa 1634-ben meglátogatott angol egyetem könyvtárának. Az itteni Szenci Molnár-kiadványokat később szerezte be a könyvtár, de más magyar tudósok és főurak is meg-megtisztelték egy-egy könyvajándékkal. Így például a református teológus Gyöngyösi Pál, aki 1699-ben Oxfordban „Dialithus” álnéven megjelent művét, a nagy tudású, de különként, csodabogárként számoltartott Kalmár György 1770-ben *Prodomus*-át adta egy angol tudósra keresztül a könyvtárnak. A könyvajándékokat feljegyző regiszterben az 1816-os év alatt az áll, hogy Széchenyi Ferenc gróf, amikor el látogatott Cambridge-be, szintén több könyvvel ajándékozta meg az egyetem gyűjteményét.

Itt kell megjegyeznünk, hogy bár a cambridge-i egyetemi könyvtár hungarika-érdekű kéziratállománya egészen a legutóbbi időkig csekély volt, néhány éve egy részben kézzel írott, de nyomtatványt is tartalmazó szép kódexszel gyarapodott, amelyben a többi közt egy korábban ismeretlen Pázmány-levél teljes szövege is rejlett. A könyvtár engem kért meg, hogy segítsék a kódex katalógizálásában. s így én akadtam rá a *Diversae Hungaricae* címen nyilvántartott

Kecskeméti Máté bejegyzése a Comerarius albumban: British Library Egerton, 3039 BL (London)

kötetben a Pázmány-levélre, amelyet az *Irodalomtörténeti Közlemények* egyik 1990-es számában közzé is tettem.

Az egyetemi könyvtárnak van példánya Adami János *Londinum Heoroico Camiine Perlustratum* című költeményéből, amelyet két nyelven, az angol fordítással együtt adtak ki 1670-ben. Címét a párhuzamos angol szöveg alapján így lehetne fordítani: „London híres városának áttekintése, amit az erdélyi Johannes Adamus mutat be egy latin versben”. Adami, aki Erdély szász vidékén született, tehát a latin mellett németül és magyarul is beszélt, II. Rákóczi György teológusának, Isaac Basire-nak a segítségével jutott álláshoz és később némi segélyhez Angliában; London után még Oxfordban is megfordult, ezt egy, a fentínél rövidebb verséből tudjuk, amelyben Oxfordtól búcsúzott. A bédekkerként használható London-versből egyébként a King's College-ban is találtam példányt. Ez a kollégium központi fekvése és tekintélyes jövedelme miatt (a cambridge-i kollégiumok rendszerint nagy földbirtokokat kaptak alapítóiktól) a külföldi peregrinusok fontos vonatkozási pontja, mondhatnánk úticélja lett - ha arra jársz és üres a zsebed, kopogtass be a Kings'-be. (Ez még a mai, kevésbé üres zsebé turistákra is érvényes, mivel

a King's Chapel néven ismert gyönyörű katedrális az egyik leginkább látogatott műemlék Cambridge-ben.)

S ha már erről a kollégiumról beszélünk, amelynek egészen a múlt század közepéig kizárólag csak Etonban végzett növendékei voltak, illetve lehettek, említeni kell egy fontos információforrást, amelyről már több ízben írtam máshelyütt. Ez pedig nem más, mint a Király Kollégiumának számadáskönyvsorozata, az úgynevezett *Mundum Books*. A legtöbb kollégiumban vezetnek ilyen számadáskönyvet, de nem mindenütt egyforma pontossággal és részletességgel. A King's College adminisztrációja volt a legjobb: így a *Mundum Books* vasok kötetéből kiderül, hány magyar peregrinus folyamodott alkalmi segélyért a XVII. században, köztük olyanok, mint a már említett Madarasi János, a török nyelvész Harsányi Jakab, Köpeczi Balázs, a későbbi erdélyi püspök Kolosvári István és Szilágyi György, hogy csak egy pár nevet említsünk. Ezek közül különösen érdekes Szilágyi karrierje - mert kétségtelen, hogy karriert csinált Angliában. Georgius Sylvanus néven a görög és latin klasszikusok angliai népszerűsítője lett, és 1676-tal kezdődően számos, a tanulóifjúság számára készített kiadvánnyal jelentkezett az angol könyvpiacon. (Különben a King's College ebben a században, amikor Erdély még független volt, mintegy 39 alkalommal utalt ki pénzbeli segélyt protestáns magyaroknak vagy „erdélyieknek”, akik - ha nincsenek közelebből megnevezve - a magyarokon kívül néha lehettek szászok is.)

A King's College magyar kapcsolatai különösen megélnék a későbbi századokban. A XX. század elején itt tanult három évig Békássy Ferenc, aki magyarul és angolul is írt verseket, s akinek tragikusan korai halálát 1915-ben Babits is elsiratta; kis emléktáblája John Maynard Keynesnek köszönhetően ma is ott áll a kollégiumi templom egyik oldalhelyiségében. Ennek a kollégiumnak lett később *fellow*-ja a világhírű közgazdász, Káldor Miklós, akit itt csak Lord Nicholas Kaldor néven ismernek. Jelenleg is van Budapestről elszármazott tanár a kollégiumban Hont István, a kitűnő esztétorténész. És 1989 óta számos ösztöndíjas magyar diák is felbukkant a Cam parti városban, amelyről hajdan Bethlen Mihály útinaplójában ezt jegyezte föl: „Itt is vagyon bibliotéca publica, szép, és privata bibliotékák is, ahol a Szent János [kollégium] bibliotékájában tartatik I. Károly király Görög Testamentuma... Itt majd tudósabb és barátságosabb emberek vadnak, mint Oxoniumban, igen jó szívvel látnak, és mindennap vendégeltenek”.

VILLA LA COLLINA

Kancellárságának utolsó éveiben a Villa La Collina Konrad Adenauer „második otthonává” vált; először 1959-ben töltötte itt szabadságát, hogy aztán hivatali ideje végéig, 1963-ig évente többször is Bonnból ide tegye át székhelyét, nemcsak pihenni és felüdülni, hanem az államügyeket intézni is.

Ma ez a Comói-tó partján, a Cadenabbia nevű észak-olasz kisvárosban lévő villa a Konrad Adenauer Alapítvány céljait szolgálja. Az épület a hozzá tartozó szépen ápoltság park felső pontján áll, teraszáról a mélyben a tavat látni, a birtok alján vendégház épült konferenciateremmel, konyhával, étteremmel. Az „Accademia Konrad Adenauer” nemzetközi eszmecserék színhelyéül és alkotóházul szolgál. A park sétaútvonalait mediterrán vegetáció szegélyezi, körben az Alpok hegyes csúcsai magasodnak, a pesti levegőhöz nyomorodott tüdőnek különös oxigénmámorban van része.

Európai filozófusok találkozóját rendezte itt az alapítvány május 9-e és 12-e között. Tudnivaló, hogy az Adenauer Alapítvány a német Kereszténydemokrata Unió intézménye, de nekünk, a résztvevőknek nem kellett éreznünk semmi pártpolitikai vagy ideológia célzatosságát - a honi légkörhöz szokott szellemi szerveinknek ez éppoly különös volt, mint tüdőnknek az itteni lélegzés. Persze, a politikai szempont jelen volt, de miért is ne lett volna? A téma: univerzalizmus és partikularizmus. Ez így kissé ijesztően elvontnak hangozhat, de máris lefordítható a magunk körül tapasztalható jelenségek nyelvére. Mindenfelé azt látjuk Európában, hogy a földrész nagy és átfogó egységekre létrehozására törekszik - s hogy folyik a feldarabolódás is, egyre kisebb részek jelentik be igényüket az önállóságra és különválásra. Nem nehéz belátni, hogy ez a kettő, az egységesülés és válás valamiképp közös töről fakad, alapjuk az ellenséges kettéosztottsághoz és a politikailag definiált nemzeti keretekhez

rögzített lojalítások tárgytalanná válna, illetve fellazulása. De ha közelebb-

ről nézzük ezeket a folyamatokat és tétjeiket, a boszniai háborút, a csehek és szlovákok szétválását, az észak-olasz szeparatizmust, az európai intézményekbe tömörült és a bebocsátásra váró országok érdekeinek sokféleségét és a többi, látnivaló, hogy a közös alapnak ez a belátása önmagában nem sokat ér, mert a valóságban mindez állandó ütközésekben, békétlenségekben mutatkozik, és nem egyszer erőszakkal fenyeget. És itt nemcsak arról van szó, hogy új érdekek jelentkeznek, hanem arról is, hogy fogalmaink, amelyekkel korábban úgy-ahogy el-tájékozódunk a dolgok között, ma már inkább félre-vezetnek. Ebben pedig talán a filozófusok is tehetnek valamit, s a konferencia épp az ilyen irányú eszmélkedésre volt szánva.

A résztvevők zömmel az egykori szocialista országokból érkeztek. Természetesen a meghívottak körének ilyen megválasztását szintén politikai szándék vezette: a németek jelen akarnak lenni ebben a térségben. A német kultúra, a német nyelv és szervező-készség mindig is fontos közelítő szerepet játszott Közép- és Kelet-Európában. Ennek pozitív hatásai a múltban mindig fenyegetően összefonódtak uralmi szándékokkal, felkeltve ezzel az itt élő kisebb népek-

ben a gyanakvást. Úgy gondolom, ami az uralmi fenyegetettséget illeti, az végleg a múlté, az ösztönző közvetítésre pedig továbbra is szükség van. Legalábbis a cadenabbiai találkozás erről győzött meg. A kolozsvári egyetem rektorával, a moszkvai etikaprofesszorral vagy a pozsonyi egyetem tanárával beszélgetve (a lengyel kollégákról nem is szólván) magától értetődő volt, hogy a térség közös élményeket hozó közelmúltjánál fogva félszavakból is értjük egymást, s ami fontosabb, mindnyájan egész szavakra törekszünk, olyanokra, amelyek a mindünket összekötő és mindünknek valóságos európai szellemet mondják ki.

Farkas János László

EURÓPA LELKE

Írók, költők, irodalomtörténészek a szellem uniójáról

A nyugat-európai országok március végén, Torinóban tartott csúcserkeztetét a beszámolók szerint a brit marhavész kérdése, illetve az arra talált válaszok uralták. Hasonlóképp az olasz légeret, illetve a városi forgalmat is a *vertice* programozta át ama két napban. A város mindennapjai azonban tele voltak a politikától érintetlen étellel, kulturális és művészeti eseményekkel (amelyeket a szokásosnál is nagyobb számban persze a csúcsténye vonzott oda). A Poesia Attiva kör, elsősorban pedig Emilio Gay, Bruno Labate és Manlio Bichiri költők-írók, valamint Anna Cuculo színésznő például két hónap leforgása alatt - Piemonte régiójának és Torino városának anyagi támogatásával - megszervezték a művészet, a mítosz és a költészet összefüggéseinek szentelt *Un'anima per l'Europa* (Európa egy lelke) című konferenciát, amelyre nem egy zárt szakma képviselőit, hanem általában a szellem embereit invitálták: írókat, költőket, irodalomtörténészeket, egyetemi professzorokat, sajtószakembereket, építészt, író-közgazdászt, festő-vésnököt, zenetörténészt és így tovább.

Közép-európai déja vu. A Rómába induló gép, amellyel utaznom kellene, késik, mert Bukarestből a köd miatt nem tudott felszállni. Mellettem egy magyarul beszélő, mert Magyarországon dolgozó cseh hölgy éppen Jemenbe utazna Rómán át, aneszteziológus (-ga). Amikor késve megérkezem Torinóba, Emilio Gay vár, segítője, Maria Pozsonyból származik, beszél szlovákul, csehül, magyarul, olaszul, franciául, angolul, lengyelül, ahogy éppen kell. Társaságukban ott ül már Ivan Vyskočil dramaturg és Raymond Rehnicher építésztörténész, urbanista Prágából. Este, a Torino legrégibb éttermében, az II Cambióban (vagy pénzt vagy lovakat váltottak egykor itt) adott vacsorán egy asztalhoz kerülünk, s mintegy kiegészül a „kelet-európai frakció” Silvye Richtérovával, aki cseh, de 68 óta Olaszországban él, és a cseh irodalmat for-

dítja, tanítja, Krystyna Jaworskival, a Torinói Egyetem „lengyel tanszékével.” A lengyel-magyar tengely ellenére kifejezetten nagy a cseh túlerő.

És akkor odaköszön asztalunkhoz Andrea Leonardi költő, orvos: aneszteziológus. (Mi is történt velem ma reggel?)

Ki vagyok? A kiváló városépítész, Raymond Rehnicher persze ál-cseh. Erre építette *A multiidentitás és az elme határai* című kitűnő, angol nyelven tartott előadásának gondolatmenetét is. Szarajevóban született és nőtt föl, amelyet izgalmas multikulturális városként élt meg a háború kitöréséig, amely a többgyökerű nemzetazonosság (multiidentitás) realitását felszámolta. Nem muzulmánként kisebbségi lett; apai ágon zsidó származásúként - sok muzulmánal együtt - kimenekítették a városból Prágába, ahol bosnyáknak számít; mivel a zsidó származást anyai ágon hitelesítik, annak sem igazi: anyai ágon magyar nagyanya van a képben, akit azonban Töröknek hívtak, ami arra vall, hogy a török hódoltság területéről, valahonnan a Balkánról magyarodott ide. Mi is hát a legadekvátabb nemzeti identitás az ő számára a ma Európájában? Talán az osztrák, mivel a bécsi egyetemen tanít, és ott senki sem kérdezi, kicsoda és honnan jött. Európa való-sága a hányattatás fájdalma is.

(Lélek?) Ami fölél talán a közös történelmi és erkölcsi gyökerekből táplálkozó szellemlombozat boríthat a jövő felé átjárható védőburkot. Európa szelleme, amely a konferencia egyik legvarázsosabb előadása szerint a keresztény hagyomány mellett a hellén és a kelta lélekből táplálkozik. A jelentős költő és kritikus, Giuseppe Conte szerint a hellén lelkület feltámadása például a romantikában a racionalitás, a szabadság laikus mítológiáját elevenítette fel éppen a túlsúlyos keresztény szellemiséggel szemben. A mélyben, rítusaink, babonáink, ősi képzeiteink világában azonban ott munkálnak az idők során elvérzett kelta népek szellemének hatékony relikviái is.

Stefano Zechi, filozófus, esztéta, író szinte futva érkezik, és majdnem futva távozik. Közben azonban egy mesterien felépített előadásban a sokat vitatott század eleji olasz költő-író-sztár, Gabriele D'Annunzio munkásságában, a Szépség eszményítése iránti kultikus elkötelezettségben az európai szellemi önazonosság védelmezését mutatja ki. Az Oroszországból származó, de a párizsi egyetemen tanító Efim Etkind a német-román-orosz-zsidó-osztrák-francia Paul Celan költői felfogásában a szellem és a szeretet bonyolult viszonyát érzékelteti: a lágerpoklot megjárt Celan a költői szellem minőségétől és igazságától vezetve a század első felének talán két legnagyobb orosz költőjét fordítja franciára, Oszip Mandelstamot és Szergej Jeszenyint.

Hatalom, pénz. Nagy Testvér vagy kis nővér-e a tömegmédiá? - teszi fel a kérdést világosan felépített és a sajtó- és médiahatalom kérdését szellemi perspektívába emelő előadásában Marco Ferrazzoli újságíró. A politikai meghatározókon és meghatározottságokon túl is sok múlik a kultúra emberein: mennyire képesek birtokba venni a kor technológiai nyelvezetét kínáló médiumokat, eszközöket, közléstechnikákat. Az a kétségbevonhatatlan tény, hogy Európa a bankárok kezébe került - Giano Accame író-közgazdász brilliáns elemzése szerint - a demokrácia deficitjéhez vezetett. A pénzügyek mindennapos jelenléte az emberek életében, ugyanakkor a pénzügyi hatalom elképesztő koncentrációja a nemzetközi bankbirodalmakban felborítja az európai társadalmak egyensúlyát; a gazdasági-anyagi szféra nyomozó túlsúlyával szemben a művészet és a szellem képviselői nem akkor hadakoznak helyesen, ha csak ágálnak ellene és siránkoznak fölöttesen. Itt az ideje, hogy a kultúra, a művészet, a szellem a mindennapok anyagi gyakorlatának szintjén is kezébe vegye saját ügyeinek intézését, s ezzel adjon az európai demokrácia

A kongresszus szervezői a megnyitás pillanatában: Emilio Gay, Bruno Labate és Andrean Uboldi

Szkárosi Endre a Tesoriera galériájában egyelőre csak két „feleség” társaságában: Michela Garda zene- és Franca Varallo irodalomtörténéssel

Patricia La Goff színésznő, Szkárosi Endre és Bruno Labate a Tesoriera galériájában

fejlődésének is hatékony impulzust. Ne a pénz legyen az ember gazdája, hanem az ember a pénzé. (No persze, hogyan?)

A szellem összeesküvése. Többekévesb mindenki váratlanul került a hirtelen elhatározással összehívott és mértéktartó eleganciával megrendezett konferencia meghívottai közé. Pusztán csak a téma ismeretében és a szellemi kihívás ígésében kidolgozott előadásaink azonban - mintha összebeszéltünk volna - határozottan egy irányba húznak, amolyan spontán koherenciát mutatnak. Magam a nemzeti provincializmus radikális kritikájának és az Európán kívüli mítoszok (az „ős-Kelet”, illetve Dél-Amerika) szerepének alkotó összetalálkozásáról beszélek az európai szellem formálódásában, két nagy, egymással kortárs költő, Ady Endre és Dino Campana költészetének szellemi szerkezetét összevetve. Bartókkal fejezem be (kicsit dúdolgatva is): a népzene mélystruktúráinak feltárásából táplálkozó modernitása párhuzamos modernitás és őseredetiség azonosságával az olasz és a magyar költő munkásságában. (Messziről jött ember azt mond, amit akar; de sikerült.)

Össz-európai déja vu. Zárókoncert (Bach és Haydn vonóstriói) és költői est Torino egyik legszebb villájában, a Tesorierában (kincstár kellett hogy legyen valamikor, ma zenei könyvtár). A parkban befelé haladva egy olasz barátunk azt meséli, hogy hagyomány szerint itt tartják eljegyzéseiket, esküvőiket a fiatalok. Mellettem szarajevói barátom, Rehnicer, hirtelen eszembe jut: te, Raymond (mondom), fel kellene elevenítenünk az ősi muzulmán szokást, hogy négy feleséget tarthassunk - akkor még nekünk is lenne reményünk itt. (Egy arab vendégmunkás a padról bekiabál: Egyet-értek!) Raymond némileg méltatlankodva tisztázza, hogy ez ma is joga egy tisztos muzulmán férfinak. Utána órák telnek el, koncert, költészet, csevegés, afféle jóézés-klub. Késő este kifelé haladva, véletlenül ugyanabban a társaságban, egyszer csak négy lányra leszek figyelmes, akik a parkban előttünk, jókedvűktől hajtva, kórusban énekelnek-táncolnak, harisnyás lábukat lógázva ritmusra ide-oda (pontosan együtt). Raymond! - mondok pofon csapva magam - itt az alkalom: a négy feleség!!!

AZ AKNAMEZŐ ELŐTT

Vagy megváltozik időbeli létezésünk iránya, vagy eltűnik a történelem eddigi tere. Fölösleges már emlegetni, hogy az utóbbi években mennyire megsérült életünk gazdag sokfélesége. Mintha már nem valós időben élnénk; azt, ami történik velünk, a büntettek-től mindennemű terrorig, szinte valamiféle hiperirrealitásként éljük meg, amihez semmi közünk, még akkor sem, ha áldozatai vagyunk. Bár ezt a szerintem katasztrófális fordulatot előre lehetett volna látni, összes hatását már nem és még nem tudjuk. Talán programozott fordulat volt: csak hallucinogén narkotikumként igényeltük, hogy kibírjuk az átmenetet a valóságból a valótlanba. Mikor létrejött a kapcsoló az illúzió és a valós között, mégpedig úgy, hogy nem férhetünk hozzá, s az életteli áttételek köztem meg a másik között megszakadtak, bekövetkezett a választott vagy kihívott konfliktus gépiesítése. Bár mennyire is úgy tűnik valakinek, hogy személy szerint semmi köze hozzá, elég ha a veszteség teremtette szakadék fölé hajol, s a nem sejtett következmények között felismeri a maga személyes és nagy horderejű vereségét, amint az arcába robban, elszemélyteleníti, és gyanússá tesz minden további kommunikációt a másikkal.

A másikkal való kommunikáció most ismét az identitás elárulásának gyanújába keveredett, vagy úgy tűnik, hogy csakis mint hódítás, alárendelés, megsemmisítés lehetséges. S a szándék, mely az emberi élet heterogenitásának minőségeit és termékenységet őrizte, a másikkal való legintenzívebb kommunikáció vágyát őrző szándék, az alkotás és a felfedezés ösztökeje a gyanú és a bizalmatlanság révén elvesztette életerejét. Lehetséges persze, hogy a szóban forgó gyanú mindig is létezett, hogy sohasem halt el egészen, bármennyire is tagadták metafizikai legitimitását. Ám ha volt mindig is a történelemben, ha nem, akár elhallgatott, akár álcázott formában, akár hamvából kelt életre ismét, az a helyzet, hogy most, habár nem ezt akartuk, ez a gyankvás a megmaradásunkat fenyegeti és kísérti.

Az említett vereséget, amit elsősor-

ban személyesen és individuálisan érzek át, nem tudom leírni vagy kifejezni. Az én esetemben ez a vereség éppen a leírás, átgondolás és kimondás erejének melankóliája. Ha valamit ki szeretnék mondani, menten szembe-sülök a melankolikus gátlással, küzdök, hogy elérjem a szükséges összpontosítás és gyorsaság szintjét, hogy eltérjem magam - és a melankóliát - a gépiesített halálösztöntől, mely szülője és táplálója. A melankólia akadályai csalóka keresztutak, melyek se-hova sem vezetnek, csupán halogatják a véget, miközben váratlanul felfedik előttünk a szörnyű és elviselhetetlen kilátásokat az ismétlődések poklában.

Bizalom a másokban? A magként elvetett büntudat és az elszaporított gyűlölet, valamint az elkövetett bűntettek hatókörében nemcsak ez ronszolódott össze, de az önbizalom is megrendült, ha ugyan el nem veszett. Miben, kiben bizzon az ember? Ez a megrázkódtatás járványszerű. Egy olyan aknamező előtt állunk, melynek térképe elveszett, és csak néhány papír létezik az aknák típusáról, elhelyezkedésükről. Ez a hasonlat több mint hasonlat, mert a jövőző kommunikáció éppenséggel azt fogja parancsba adni, hogy valóban ártalmatlanítsuk a vészjelző aknamezőket.

Szerintem a másikkal vetett bizalom visszatérése, ami nem sérti a személyes szabadság semely jelentős formáját sem, a baráti korrespondencia újratemtésének tétje. Lehet, hogy ez a tét a történelemben hatástalan, lehet, hogy semmi nagyszabásút nem szavatol, de bármily kevésbé, mégis hozzájárul ahhoz, hogy átvészeljük a személyes vereséget, hogy az elveszett szakadéka fölött ismét artikulálódhasson az arcunk, és képes legyen megszólítani, adni és kapni. Immár világos, hogy mint gyakorló melankolikusnak miért ötlött azonmód eszembe 1994 decemberének elején, amikor meghívtak Ljubljánába a *Repülő tanteremnek* nevezett alternatív műhelybe, hogy éppen a barátság témájával kapcsolódhatnék be a többoldalú beszélgetésbe. A beszélgetés máris megkívánja a barátság bizonyos előfeltételeit. Két évvel ezelőtt Jacques Derrida

francia gondolkodó két belgrádi előadásának egyikét a barátság politikáinak szentelte. Körülményes, de etikus választás volt. A magam döntését pedig nem látom másként, mint szükségyszerű kiállást ama heterogén poétika mellett, mely megvédi az életet a javíthatatlan destruktívól és a haláltól, a másikkal való ellenséges szakítástól.

A baráti korrespondencia megőrzi a barátsággal való korrespondenciát, még akkor is, ha nincsen barátság.

Friedrich Nietzsche figyelmeztet a híres, gyakran idézett és kommentált, látszólag önmegsemmisítő értelmű, Arisztotelésznek tulajdonított mondatra: „Ó, barátaim, egyetlen barát sincs”. Az *Emberi, túlságosan is emberi* „A barátokról” című fejezetében egy bölcs, egy haldokló bölcs idézi ezt. A haldokló bölcs a görög barátságsszemléletből szól hozzánk, a *philia* és a *homonoia* szavak övezetéből, ahol egyugyanazon mozgás társítja a barátságot, a megismerést és a halált. Nietzsche megfordítja az idézetet, mintha arra akarna rámutatni, ami leleplezi a kompromittált keresztény felebarát-felfogást, ahol is a felebarát az azonosság- és a hasonlóságelvű keresés túsza. „Ellenségeim, nincs egyetlen ellenség sem.” Vajon ezzel anticipatorikus értelemben megkezdődik annak az alapnak a lerombolása, melyen a reális háború és a fizikai erőbevetés állandóan nyitott lehetőségének politikája nyugszik? Mintha egy felhívás előtt állnánk, hogy a „barát” meghatározásában hagyjunk fel a kizárólagos politikai logikával, melyen a „barát-ellenség” megkülönböztetése alapul. De ki mondja, hogy *ellenségeim, nincs egyetlen ellenség sem?* Nietzsche meglepő oppozíciót teremt, melynek talán fel kellene váltania a barát és az ellenség oppozícióját. A hívás valamire utal, a megfordítás valamit sugall - örülten, élön. A halóc bölcsességgel ugyanis az eleven örület állítatik szembe. Az irónia ebben a pillanatban fájdalmas, de ettől még nem kevésbé gyógyító, ám gyógyhatását semmi sem garantálja, még az sem, ha baráttian bízunk benne.

Ó, barátaim, hol vagytok, mivé let-

tetek, van e még egyáltalán barátság, barátság a másikkal, akár az idegen-nel? Az ilyen kérdések átkozottak, még akkor is, ha nem költő szájából hang-zanak el. Halálos sebek vérzésére ha-sonlítanak. Ám így hangozhatna az idézet Arisztotelész és Nietzsche után... Ilyen szeretne lenni az én baráti poétikám... Felhívásom a korrespon-denciára, egy olyan barátság megta-pasztalására, mely eddig ki volt zárva a filozófiai és politikai - azaz a naciona-lizált, szentesített, szexualizált - kano-nikus meditációkból, interpretációkból és kommunikációs modellekből...

Ha egyéb probléma nem is, de a barátság továbbgondolása - melynek révén problematizálnának mindama politikák, melyeket a barátság fogal-mának tulajdonítottak, a görög felfo-gástól a keresztényig, a demokratikus-tól a forradalmiig - a túlzott közelség helyzetét teremti meg, melyben már nem látszik, kivel vagy mivel va-gyunk ilyen közelségben. A dialektika bizonyos tanulságait észben kell tartanunk: valmit gondolni az elgondolt-ban való felszívódást is jelenti. Végül is a barátság nem lehet akármilyen

JOVICA AČIN (1946-ban szüle-tett, Belgrádban él) többek között a hamisításról, a haláltáborokról és a szmüzetésről szóló esszéisz-tikus művek szerzője. Az utóbbi időben különleges elbeszélései keltettek figyelmet, melyek sokat köszönhetnek az írói esszéista ta-pasztalatának. Legutóbbi köny-vei: *A rövid árnyak hosszú ár-nyai*, *Halálom után megsemmisítendő* és *Jóslás a hamuból*. Ma-gyar nyelven esszéi olvashatók (Forum, Újvidék, 1990).

gondolkodás tárgya, különösképp ha a barátság reális tapasztalata a legna-gyobb tapasztalattal szembesül, amelyből voltaképp a barátság szüle-tett, tudniillik a halál megtapasztalá-sával. Szükségünk van valakire, aki majd elkísér a halálba, sőt maga is belép, immár ő is élet nélkül. A meta-fizikai gondolkodás leszögezi, hogy akkor érintkezünk egy tárggyal a leg-mélyebben, ha birtokoljuk. A barátság paradox kitérése a gondolkodás elől épp abban van, hogy tartalmazza az abszolút birtokfosztottság tapaszta-lát, minden birtoklás és tulajdonlás el-erőtlenedését. Ez nem csak lemondás, nem aszkézis, melynek alapjául az akár feledésbe vesző magasabb lény-be vetett bizalom szolgál. A lemondás a barátság tapasztalatában nem (akár görög, akár keresztény értelemben vett) megszerzendő erényként jelent-kezik, amit odaadó törekvésünk és akaratumk fejében, jutalomként érünk el végül. Nyoma sincs itt semmiféle vallási értelemnek. A barátság feltéte-le a kötetlenség. A másikat minden kötelezettség alól felszabadulva kö-vetjük. Itt nincs miről lemondani. Már abban a pillanatban lemondunk, ami-kor a barátság megszületett, egy olyan aktusban, mely semmiben sem hason-lít a világ igazságának eddig elismert szerveződéseire. Nincs itt áldozat sem, ami mindig valakiért vagy vala-miért történik, valakiért, akihez azért közeledünk, mert már közelinek érez-zük, vagy valamiért, amit a legna-gyobb értéknek tekintünk, és készek vagyunk maradéktalanul átadni ma-gunkat neki, hogy végleges szentesí-tését kapjuk cserébe. A másik vagy a másvalami lehet távol, magányába merülve, kizárva minden életközös-ségből, akárcsak mi. A „közelség a tá-volsággal”, amiről Nietzsche beszél a

Zarathustrá-ban, és ami megint úgy hangzik, mint „közösség nélküli kö-zösség” vagy „negatív közösség”, mint „el nem ismert közösség”, tehát olyanok barátsága, akiknek nincs ba-rátjuk, ez is az említett tapasztalat visszhangja. A halál előtt mindannyi-an végtelenül eltávolodunk egymás-tól, és egyre nagyobb távolságból ma-radunk közeliek. Nietzschenél ez a pusztító légervilág szinte profétikus intuíciója volt. Röviden, semmiféle görög vagy keresztény áldozatkészség nem jut itt kifejezésre, ugyanis a tá-volságnak való engedéssel, a távolság meghagyásával minden áldozat érte-lmét veszttette. Az átengedés és az adás, a létezés és az ajándék, mindaz, amiből az áldozat állt valaha, most, az emberi megmaradás legsúlyosabb megpróbáltatásával szemközt, elsza-kadt az áldozattól, és mint etikai aktus új értelmet kíván. Amióta az istenek elvesztek, és garanciáikat megtagad-ták a közösség különböző történelmi és strukturális formáinak törvényei, a barátság szabad viszony a másik em-beri lényvel, olyan viszony, mely ta-gadja az áldozatot (a barátság nem előfeltételezheti a másik, a másik ba-rátságának megpróbálását, ami csak istenítéshez vagy démonizációihoz vezetne, a büntett égi vagy földi megalapozásához), mert végül is egyedül a táborvilág oltárává alakulhatna át. Mindazonáltal a barátság interpretáci-ói, melyek áldozatra szólítanak, a fo-galom kanonizációjához vezetnek és újbóli bekapcsolásához a görög vagy a keresztény sémákba. A sémakon kí-vül barátságban élni annyi, mint visszahozni azt a feledésből, vissza-hozni mint elmulasztott esélyt és mint alkalmat életünk elvesztett valóságá-nak felélesztésére.

Radics Viktória fordítása

MÁJUSI ÚTINAPLÓ

Rá kell jönnöm, van abban valami megnyugtató, ha májusi esteken az ember végre nem az érzékek muzsikája, hanem kéretlen és számolatlan feltoluló emlékei miatt jön zavarba. Persze miért is csodálkoznék ezen a magamfajta Budára beköltözött, felsővidéki magyar ember, ha boldogult úrfikorának helyszínein, az immár két ország külön-külön fővárosává lett Pozsonyban és Prágában élvezzi az első langyos májusi napokat, estéket...

Pozsonyi hídfő és pillér

Elérve az 1946-ban Csehszlovákiának ítélt kibővített pozsonyi hídfőt, illetve az annak végén felállított szlovák határátkelőt és áthajtva az Oroszvárig kidagadó jobbparti pozsonyi lakótelepvárosra, az egy pillér is Duna-hídról az ember századszor is megtapasztalhatja a kommunista évtizedek városrendezésének célszerűség jegyében elkövetett otrombaságait. A hatvanas-hetvenes évtized osztályharcos szlovák publicisztikájában a sötét magyar feudalizmus szimbólumaként emlegették, és szívük szerint sokan el is bontották volna a pozsonyi várat, amelyet azután éppen a ferdepilléres hídsodával próbálták a térben ellensúlyozni. Az önálló Szlovákia kikiáltását követően a szlovák köztársasági elnök székhelyként fellobogózza maga a vár is új szimbolikus jelentést kapott.

Az új híd le- és felvezető útjai miatt lebontották a váralji utcákat a zsinagóga hatalmas komor épületével együtt, hogy ily módon a Magyarországra és Ausztriára, illetve a százezres panel-Pozsony felől érkező utakat a város szívében összeköthessék a prágai autópálya bevezető szakaszával. A várdomb aljába helyezett gyorsforgalmi útszakasz magasra emelt nyomvonalával pedig térdre kényszerítették a Szent Márton-dóm koronás tornyát.

A négytornyú várból a városba kívánczó szlovák köztársasági elnök, Michal Kováč számára az elmúlt években felújították a Grassalkovich palotát (az elnök ellen irányuló kormánykoalíciós ösztűzben persze aligha kerül sor az átköltözésre), amely előtt a két autópálya kétszintes csomópontban találkozik. Így vált a hatvanas-hetvenes évek

tervezői által közlekedési csomópontként elképzelt szocialista városkép szomorú mementójává Pozsony egyik legszébb főtere: a lakatlan elnöki palota karkai épületegyüttese mellett ott merednek az utépítések során elbontott házak tűzfalai; a szemközti sarkon az egyik legpatinásabb pozsonyi kávéház, a Stefánia kínai éttermmé átalakulva riogatja a magamfajta hazajáró lelkeket...

„Nem domináns kultúrák”

A szlovák kormány a kellemetlenül gyakori kritikus külföldi véleménynyilvánításokat megelőzendő és leszerelendő láthatóan élénk diplomáciai tevékenységbe fogott. Ennek egyik jele, hogy Pozsonyban egymást érik a különböző rendű és rangú nemzetközi tanácskozások. A pozsonyi kulturális tárcsa a CEFTA ez évi soros szlovák elnökségének apropóját használta fel arra, hogy május elején miniszteri szintű értekezletre invitálja Európa kis nemzeti kultúráinak állami felelőseit. A konferencia részeként megrendezett szakértői tanácskozmányon az Európai Utas főszerkesztőjével együtt vettem részt. Mindketten elhűlve tapasztalhatuk, mennyire másként élik meg Közép-Európa többé-kevésbé azonos töröl fakadó köztes léthelyzeteit a szovjet birodalom, illetve az egykori kommunista tábor peremén újonnan vagy újra létrejött vagy csupán ismét függetlenné vált országok kulturális politikusai, szakértői. Az európai integrációs folyamatokkal szembeni felfokozott várakozások miként keverednek olyan gyógyíthatatlan traumákkal, amelyek az előző korszakokban másokkal, más folyamatokkal szemben éppen úgy kimutathatóak régióknak, kisnemzeti társadalmakban, mint manapság.

Híven tükrözte ezt a rendezők által a konferencia címében feltüntetett „nem domináns kultúra” fogalma. A világnyelvekre támaszkodó kultúrákkal szembeni hátrányos helyzet érzékeltesére kétségkívül nem igazán alkalmas fogalom ez, ami a konferencia racionális célkitűzéseinek elsikkadásához vezetett. Mindenesetre nekünk, magyaroknak s a mellettünk ülő cseheknek, svájciaknak, svédeknek, lengyeleknek fölöttébb furcsa volt hallanunk a rend-

szerváltástól, állami önállóságtól függetlenül továbbra is nemzetféltő pózba merevedő Vladimír Minác szlovák író integrációs üzenetét. Minác szerint az európai egységesítés, a nemzeti kompetenciák ebből adódó meggyengülése a szlovákok számára az korábbi függőségi viszonyok lehetséges folytatásának veszélyét hordozza magában. Ehhez képest már csak csekélyke adalék, hogy Ivan Hudec miniszternek a szakértői értekezleten felolvasott szövegét a pozsonyi irodalmi hetilapnak, a *Literárny tyzdenniknek* az a száma közölte, amelyben egy a magyar kérdés szakembereiként feltüntetett történészi-írói kör beszélgetése is olvasható: ebben az ez évi honfoglalási évforduló kapcsán nem csupán a magyarságnak a Kárpát-medencében való 1100 évvel ezelőtti megtelepedését, hanem a mostani ünnepségeket is a szlovák nemzet elleni merényletként értékeli, s bennünket, magyarokat mint afféle merénylőket - a beszélgetést közreadó írás címében is kiemelve - nem igazán látnának jó szívvel az integrált Európában. A konferencia a tervezett szlovák deklaráció helyett, amely a kis nemzetek összefogását sürgette a „domináns kultúrákkal” szemben, végül is egy közös közleménnyel zárult, amelybe a ténylegesen nem domináns helyzetben lévő *kisebbségi* közösségek kultúrájának támogatása is bekerült mint az európai szovjet, jugoszláv utódállamok és Közép-Európa jelenlevő országainak közös szándéka. A svájci küldöttség által eszközölt ilyen értelmű kiegészítéssel szemben, legalábbis itt, Pozsonyban sem a román, sem a szlovák, sem pedig a jugoszláv küldöttség vezetőjének nem volt kifogása...

Prágai tavasz - a választások jegyében

A hétfégi napsütés és a miniszterek egymás utáni lelépése miatt egyre vigasztalanabb pozsonyi tanácskozmány végén boldogan cseréltem le öltönyömet a magyar vándor kopottas szerelésére. Átnyergelve az egyik közszolgálati magyar televízió külpolitikai stábjának mikrobuszába, pár óra alatt már Morvaország és Csehország egyre inkább osztrák benyomást keltő tájain át vágattunk Prága felé. A május végi parlamenti választások

előkészületeiről és a szudétanémet kérdés csehországi kezeléséről szándékoztunk két rövid összeállítást készíteni.

A szerkesztők szerencsecsillagának és persze a választási kampány diktálta politikusi közszereplési kényszernek köszönhetően sikerült becserkész-nünk a cseh kormány néhány fontos személyiségét. Rumi belügyminiszter a politikai és a szervezett bűnözés Csehországban is kísértő lehetőségének megakadályozásáról, a gazdasági élet kriminalizálódásáról nagyjából az itthon is hallható megállapításokat tette. Védelmébe vette a választójogi törvényeknek az új és a kis pártok elszaporodását megakadályozni hivatott szigorú kauciók rendelkezéseit. A leg-erősebb kománypárt, a Polgári Demokrata Párt kampányfőnökeként pedig a bizonyosnak tekintett választási győzelem tudatában a Klaus-kormány politikájának eddigi sikereit és folytatásának szükségességét hangsúlyozta.

A prágai Egyetemi Könyvtárban rendezett Beneš-kiállításon sikerült elérnünk és szóra bírunk az 1989 utáni csehországi fejlődés kétségkívül meghatározó politikusát, Václav Klaus miniszterelnököt is. Klaus rövid megnyitó beszédében méltatta Edward Benešnek a csehszlovák állami-ság megteremtésében, illetve 1945. évi megújításában szerzett érdemeit. Ugyanakkor néhány félmondatban utalt a müncheni szerződés, illetve a tíz évvel későbbi csehszlovákiai kommunista hatalomátvétel idején tanúsított erőtlenség magatartására is, hozzátéve persze a feloldozás formuláit is.

A megnyitó után Klaus a róla készült választási propagandafüzetet dedikálva a cseh tradíciók iránt érdeklődő kérdésünkre készségesen válaszolt: a masaryki és a beneši örökségben egyaránt lát olyan elemeket, amelyek a XX. század végén is folytathatóak, de nem tudta eldönteni, hogy a jelenlegi Cseh Köztársaság szempontjából mely örökség bizonyulhat fontosabbnak. A beneši politika német, illetve szlovák vonulatának folytathatóságára vonatkozó kérdésünket pedig abban az értelemben válaszolta meg, hogy a szlovákkérdés a csehek számára az 1992. évi válással megoldódott. A németkérdés megoldása miatt pedig szerinte senkinek nem kell aggódni...

A történész halála

A cseh-német viszony a hárommilliónyi szudétanémet második világháború utáni években Csehországból való elűzése, illetve szervezett kitelepítése nyomán valójában jórészt törté-

neti és talán csak kisebb részben politikai probléma. Ezért szerettük volna kérdéseinkkel felkeresni Otto Urban professzort, a Károly Egyetem kiváló és invenciózus tanárát, aki az elmúlt évben a Collegium Budapest ösztöndíjasaként egy éven át itt élt közöttünk. Tudtuk róla, hogy súlyos beteg, de az év eleji hírek szerint teljesen felgyógyult. Bécsben megjelentetett két-kötetes hatalmas munkájáról most készülnek a magyar méltatások, s azt reméltük, hogy könyve szakmai bemutatójára ismét Budapestre utazik.

A telefont felesége. Mila asszony vette fel, s pár mondat után kiderült, Urban professzor nagyon-nagyon beteg: „Talán este, akkor próbálkozzon újra, akkor talán tud vele pár szót váltani...” Az esti hívás már elmaradt, mert közben barátaimtól megtudtam, hogy Otto Urban haldoklik. Mint az újságok híreiből értesültünk, a Prágából való elutazásunk napján halt meg.

Az 1969 után elnémitott cseh történészek egyik legkiválóbbika nem emigrált: otthon maradt, harmadfél évtizeden keresztül tanársegédként oktatott, és írta nagy munkáit a XIX. századi cseh társadalomról, illetve a Monarchián belüli cseh fejlődés sajátosságairól.

Pályakezdő történészként 1978-ban találkoztam vele először, ellenzéki prágai értelmiségiek társaságában. 1989. november 17-én, amikor a csehszlovák kommunista kormány kétségbeesésében erőszakhoz folyamodott a tüntető diákok ellenében, a Moldva parti Slavia kávéházban egymást bíztattuk: nem tarthat többé sokáig, hisz Berlin-

ben már ledől a fal. Pár nappal később, a pesti Kossuth Klubban a bársonyos forradalomról beszámoló cseh barátaink közül mégis benne volt a legtöbb kétely...

Otto Urban különösen az informális vitákban volt elemében: indulatos volt és fegyelmeztet, pontos és leleményes. A cseheket kismemiző 1867. évi osztrák-magyar kiegyezésről is tudott empatikusan, megértően vitatkozni. Ismerte a hatalom természetét, tudta, a hatalomban való osztozkodás nagyvonalúságának mindenkor korlátokat szab a hatalom elvesztése miatt érzett félelem, s hogy ez nemcsak a politikusokat mozgatja, hanem az értelmiségi magatartásokat is sokban meghatározza. Fölös illúziók nélkül mégis az osztrákokkal, lengyelekkel, magyarokkal való együttműködést sürgette. Budapesti tartózkodása idején a Fiáth János utcai sörözőben - a pilseni sör hiányát barátian mindig felróva - éppúgy a közös történelemmel és a ránk váró közös megpróbáltatásokkal való megbékélés fontosságát hangoztatta, mint a pesti Bölcsészkar Szláv Tanszékén tartott Masaryk-előadásában...

Otthon és itthon

Útban hazafelé pár órára megálltam szüleimmél a Galánta melletti Alsőszeleiben. Apám úgy döntött, megpróbál megfelelni a kommunikációs forradalom kívánalmainak, és javít a televíziós vételi lehetőségeken. Öcsém éppen a kút mellett álló, ház magasságú állványon egyensúlyozott, és újra cserélte a húsz éve ott ronzsodó régi antennát. A pesti, pozsonyi és bécsi közszolgálati televíziók adásait szüleim mostantól élvezhető minőségben nézhetik esténként, kivéve a határon túli magyaroknak szánt égi csatorna műsorát. Annak vételéhez külön parabolaantenna szükséges, amelyből a közel kétezer magyart számláló községben elvételre akad egy-kettő...

Anyám arra figyelmeztet, két hét múlva feltétlen hazajöjjenek, mert éppen negyedszázada, hogy mi, hatvannyolcas galántai magyar gimnazisták leértécseltünk: a huszonöt éves érettségi találkozók pedig valóban olyan alkalom, amikor az embernek illik hazamennie. S útközben hazafelé - „otthon” és „itthon” között - van időm megint elgondolkodni. A szülőföldtől való elszakadáshoz nekem is mennyi rengeteg energiát kellett elpazarolnom, hogy most annál szelídebben térjek vissza, egyre gyakrabban, egyre szívesebben... ■

KÉT NAP BUKARESTBEN

Nem először jártam a Romáiai írók Szövetségének a román főváros központjában álló nagy palotájában, és nem először találkoztam az írószövetség elnökével: Laurentiu Ulici-csal, a tekintélyes tanulmányíróval, aki Mircea Dinescu lemondása után került az írószervezet élére. A tavalyi esztendőben rendezett magyar-román értelmiségi találkozókon ismerkedtem meg vele, és bizonyosodhattam meg arról, hogy a román írószövetség elnöke valóban fontosnak tekinti a két szomszédos nép és kultúra közeledését és kölcsönös kiengesztelődését. és ebben a folyamatban komoly szerepet szán az erdélyi magyar írástudóknak, akik többnyire mindkét írószövetségnek: a románoknak és a magyarnak is tagjai. Laurentiu Ulici egyetért ezzel a kettős tagsággal, nem keres abban semmiféle „államellenes szeparatizmust”, hogy romániai magyar írók részt vesznek a Magyar Írószövetség munkájában és vezető testületeiben, ellenkezőleg, úgy látja, hogy ez a szerepvállalás természetes dolog, emellett jótékonyan befolyásolhatja a magyar és a román írószervezet közötti kapcsolatok alakulását.

Igazából a román írószövetség vezetőinek ez a nyitottsága tette lehetővé, hogy a magyar és a román írószervezet új alapokra helyezze együttműködését, és ez tette lehetővé április végi bukaresti utazásomat hogy a Magyar írószövetség nevében

eszmecserét folytassak a román szövetség elnökségének tagjaival, s végezetül a sajtó nyilvánossága előtt Laurentiu Ulici-csal együtt aláírjam azt a megállapodást, amely rögzíti a két írószövetség együttműködésének alapelveit.

Hasonló megállapodás természetesen korábban is volt a két írószervezet között, az utolsót Tornai József és Mircea Dinescu írta alá. A magyar-román írókapcsolatok ügye mégis kissé elakadt az 1989-es követő politikai átalakulások során: a korábban kormányzati kezdeményezéssel és állami költségvetési támogatással működő irodalmi kapcsolatok nagy része megszűnt, az utóbbi hat esztendőben román kiadóknál nem jelent meg magyar irodalmi művek fordítása, és tudtommal nálunk is szünetelt a román művek recepciója, legalábbis a könyvkiadásban, holott korábban, elsősorban a román nyelvet kiválóan ismerő erdélyi magyar írók és a Domokos Géza által vezetett Kriterion könyvkiadó jóvoltából minden színvonalas román irodalmi alkotás magyar fordításban is olvasható volt.

*Az asztalnál balról jobbra:
Eugen Uricaru, Járai István,
Pomogáts Béla, Laurențiu Ulici,
Szócs Ferenc és Gálfalvi Zsolt
(MTI fotó)*

1989 után csupán egyéni vagy csoportos kezdeményezések történtek annak érdekében, hogy magyar és román írók találkozzanak - ilyenek voltak mindenekelőtt az *Európai Utas* kezdeményezései.

Az új megállapodás ezért a kapcsolatok újolagos megalapozására és gyakorlatias bővítésére irányul: román és magyar írók kölcsönös látogatásaira, különös tekintettel arra, hogy a fiatal írók megismerkedjenek egymással, a két írószövetség információcseréje, amely a folyamatos együttműködésnek is feltétele, és leginkább természetesen arra, hogy a két irodalom értékei is kicserélődjenek, azaz a jelen legjobb magyar alkotásai olvashatók legyenek románul, és a román művek magyarul. Ennek a felismerésnek a jegyében készíti elő a román írószövetség kiadója, a Cartea Romananeasca három magyar író: Mészöly Miklós, Göncz Árpád és Esterházy Péter egy-egy művének román megjelentetését, és ezt a szándékot követi az a XX. századi magyar irodalom és történeti összeállítás, amelyet irodalmunk régi bukaresti barátja, Geo Serban készített elő, eredetileg a román világirodalmi folyóirat számára. Ennek az összeállításnak, amely egyaránt kiterjedt a *Nyugat-ra*, a magyar avantgárdra és az élő magyar kultúrára, és amely első alkalommal készül megismertetni a román olvasóval Bibó István írásait,

már csak a kiadás feltételeit kell megteremteni.

Nagyon fontos volna, hogy a magyarországi könyvkiadók is érdeklődjenek a mai román irodalom iránt. A könyvkiadói kezdeményezések ugyanis általában a kölcsönösségre szoktak épülni, és ha a romániai írószövetség kiadója három magyar könyvvel jelentkezik, ezt mindenképpen viszonzni kell. A jelenlegi igen súlyos hazai könyvkiadói viszonyok között mindez bizonyára állami támogatást feltételez: az illetékes intézményeknek tudniuk kell, hogy a román írók műveinek magyarországi megjelentetése fontos kulturális diplomáciai feladat, és mint ilyen, nagyon jó politikai befektetés.

Bukaresti látogatásom igen sikeres volt, vendéglátóim nagy érdeklődéssel fogadták a magyar-román irodalmi kapcsolatok újólagos kiépítésére tett javaslataimat, és ők is úgy látták, hogy a két szomszédos nemzet és kultúra szellemi összeköttetéseinek kibontakozása enyhítheti azokat a feszültségeket, amelyek máskülönben a magyar és a román politika között találhatók. A bukaresti kormányzat ugyanis az erdélyi magyarság jogos igényeit és érdekeit ki akarja kapcsolni abból a politikai folyamatból, amely a két szomszédos és történelmileg egymásra utalt nép megbékéléséhez elvezethet, és a magyar politikának ebben a kérdésben természetesen semmit sem szabad engednie. Az írószövetségek közötti kapcsolatokat ez a súlyos kérdés nem terheli meg: a román írószövetség figyelembe kívánja venni az erdélyi magyar írók érdekeit, és nem támaszt nehézségeket a Magyar írószövetség és az erdélyi irodalmi kultúra szoros együttműködése előtt.

Az irodalmi kapcsolatok helyzete és fejlődése ilyen módon például szolgálhat a politikai élet: a döntéshozók számára is. A politika, mint már oly sokszor, tanulhatna a kulturális élettől - mindenekelőtt mértéktartást, jóindulatot, toleranciát. Mindez elsősorban a bukaresti politikára vonatkozik, amelynek mindenképpen fel kellene adnia azt az elhatározását, hogy az erdélyi magyarokat nem kívánja bevonni a megbékélési folyamatok alakításába. Az irodalmi élet egyelőre (ebben is) a politika előtt jár, és őrzi a jövő számára a magyar-román együttműködés hagyományait és értékeit.

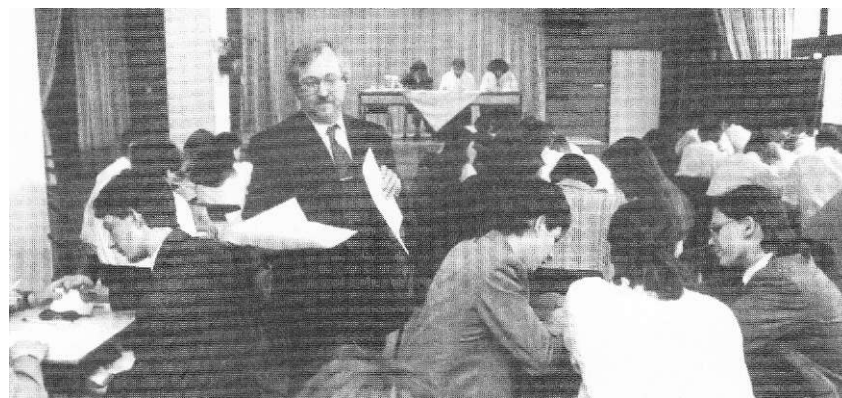
Pomogáts Béla

EURÓPA 2000

címmel szervezett országos középiskolai műveltségi vetélkedőt a Magyar Atlanti Tanács, a Haza és Haladás Alapítvány és az Európai Utas. A vetélkedőn, melynek megrendezését a Konrad Adenauer Stiftung támogatta, a diákok két fordulóban az Európai Unióval és a XX. század európai politikájával és történelmével kapcsolatos tudásukat mérték össze.

A gimnáziumok versenyében a **szombathelyi Nagy Lajos Gimnázium** csapata (Pálvölgyi Balázs, Németh Lajos, Mását Ádám, felkészítő tanár: dr. Vígh Kálmán) szerezte meg az első helyet, második a **pannonhalmi Bencés Gimnázium**, harmadik pedig - holtversenyben - a **veszprémi Lovassy László Gimnázium** és a **kecskeméti Piarista Gimnázium** csapata lett. A szakiskolák és szakmunkásképzők versenyében a **makói Erdei Ferenc Kereskedelmi és**

Közgazdasági Szakközépiskola (Antal Ágnes, Kormány Gábor, Gyüge Péter, felkészítő tanár: Szilágyi Sándorné) győzedelmeskedett, a második helyre a **Szombathelyi Gépipari Szakközépiskola**, a harmadik helyre pedig a **soproni Vas és Villamosipari Szakközépiskola** csapata került.

AZ EURÓPAI UTASSAL SZEKSZÁRDON

Csányi Lászlóról elnevezett könyvtár-munkaszobát avatott fel Módos Péter főszerkesztő március 21-én az Illyés Gyula Főiskolán, majd Lázár Ervin (ünnepelték Kossuth-díját szülőföldjén, Tolna megyében) megnyitotta Móser Zoltán fotókiállítását.

A Csányi László emlékszobában

A kiállítás megnyitója Bal szélén Móser Zoltán

BALATONFÜREDEN

május 3-án rendezték a Jókai-emléknapot. Ebből az alkalom-

ból Pomogáts Béla és Vujicsics Sztóján találkozott folyóiratunk olvasóival. Képünkön elhelyezik a szerkesztőség koszorúját Jókai Mór szobra előtt

DUINÓBAN

május 9. és 11. között Magyarországról tartott előadássorozatot a duinói Egyesült Világ Adria Kollégiumában az Európai Utas Alapítvány képviselőiben Vásárhelyi Miklós, Antal László közgazdász, Gerő András és Módos Márton. Göncz Árpád köztársasági elnök levélben üdvözölte a világ minden tájáról érkezett, itt tanuló diákokat.

JACQUES LE RIDER

francia Közép-Európa-kutató német nyelvű budapesti előadására és az azt követő baráti beszélgetésre az Európai Utas szerkesztőségében került sor május 21-én Kiss Endre filozófus vezetésével. Képünkön Jacques Le Rider és a hallgatóság

A MARCZIBÁNYI MŰVELŐDÉSI HÁZBAN

Május 15-én - egy remélhetően gyakran ismétlődő - eszmecsere zajlott le a II. kerületi olvasók és lapunk munkatársai között.

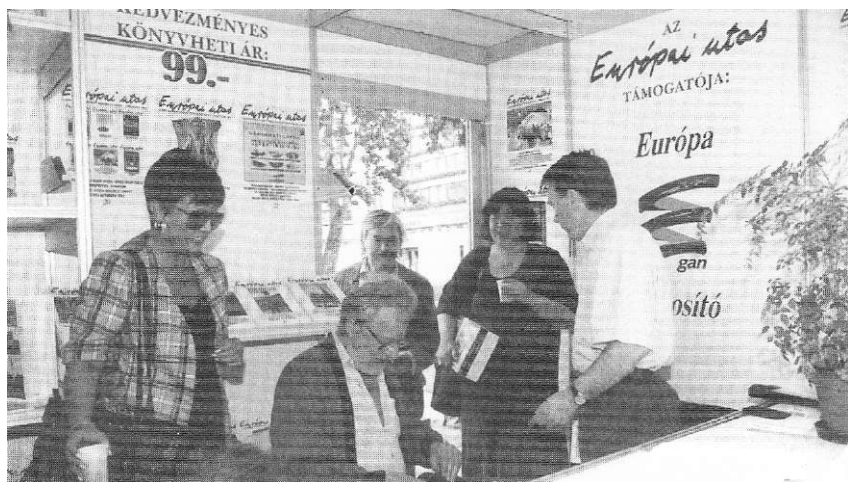
Szakali Judit, a Művelődési Ház igazgatója köszönti munkatársainkat. Szemben: Pomogáts Béla, Kovács István, Kiss Gy. Csaba Arcok a találkozóról Jancsó Adrienne is megtisztelte jelenlétével az Európai Utast

LAPZÁRTA UTÁN

Az idei könyvhéten - támogatóink, a Külkereskedelmi Bank és az Európa Biztosító jóvoltából - önálló pavilonban árusítottuk az Európai Utas eddigi 22 lapszámát, olvasóink, szerzőink meglege-
désére.

E három felvétel jól érzékelteti a hangulatot.

*A pavilonban az érdeklődők
közt Szakonyi Károly
és Csukás István*

*A pavilon mögött - hűsölés
és eszmecsere Markó Bélával
és Gálfalvi Györggyel*

A pavilon előtt - Simon László a Magyar Rádióból és Ágh István

SZÁMUNK SZERZŐI

AČIN JOVICA (1946-)
író, Belgrád

ANTAL LÁSZLÓ (1943-)
közgazdász

BAKÁCS TIBOR SETTENKEDŐ
(1954-)
újságíró, kritikus

BÖRÖCZ NÁNDOR (1967-)
újságíró

DÉCSI KATALIN (1956-)
újságíró

FALUDY GYÖRGY (1910-)
költő

FARKAS JÁNOS LÁSZLÓ
(1941—)
filozófus, szerkesztő

GÖMÖRI GYÖRGY (1934-)
költő, műfordító, Cambridge

GYURKOVICS TIBOR (1931-)
író, költő

KISS GY. CSABA (1945-)
irodalomtörténész, polonista

KOVÁCS ISTVÁN (1945-)
költő

POMOGÁTS BÉLA (1934-)
irodalomtörténész

SZARKA LÁSZLÓ (1953-)
történész

SZKÁROSI ENDRE (1952-)
költő

SZUNYOGH SZABOLCS (1951-)
publicista, szerkesztő

TATÁR IMRE (1920-)
újságíró

TOÓT H. ZSOLT (1966-)
író, szerkesztő

VATHY ZSUZSA (1943-)
író, szerkesztő

VÁSÁRHELYI MIKÓS (1917-)
történész, újságíró, politikus

EURÓPAI UTAS - EUROPEAN TRAVELLER 23. - 1996/2

SUMMARY

The first section of the issue focuses on the process and the consequences of Hungary's joining the European Union. The interviews with *András Inotai*, who heads the government's coordination committee, with *Viktor Orbán*, chairman of Parliament's European Integration Committee, and with *Hans Beck*, the Union's ambassador to Hungary are centred on these issues.

The section *Heritage* is led off by *A Thousand Years of Hungárián Education*, by *Szabolcs Szunyogh*, which provides report on the rich history of education in Hungary, it is followed by the diary of *Tibor Gyurkovics*, written in appreciation of the Nagybánya painters of one hundred years ago, also the source for the reproductions in this issue.

A conversation between *Gábor Demszky*, Mayor of Budapest, *András Gerő*, histórián, and *Zoltán Cselovszky*, Member of the City Self-Government, carries the self-explanatory title of *The City and Its Inhabitants*, and is illustrated with old and contemporary photographs of a city that underwent an explosive growth a hundred years ago.

Transit, a study by *László Antal*, analyses the economic changes that the ex-Eastern-block countries have undergone since 1990.

In our column *Lifelines* Central Europe is portrayed through a variety of lives. *Csaba Gy. Kiss* and *István Kovács* pay tribute to the Polish histórián *Wacław Felczak*, *György Faludy* recalls his personal memories of *Thomas Mann*, *Franz Werfel* and *Bertolt Brecht*. An autobiographical piece by *Miklós Vásárhelyi* spans the Fiume of the beginning of the century and the Budapest of today. *Rudolf Andorka*, Member of the Hungárián Academy of Sciences, talks to *Zsuzsa Vathy*, about family and homeland.

In the section *Austrian and Hungárián*, the Austrian histórián, *Peter Haslinger*, talks to *László Szarka*. This serves as an intro-

duction to the annual Hungarian-Austrian discussion forum, planned for September this year. There is a pictorial report on the forums of the previous five years.

The film director *Ferenc Grunwalsky* is introduced by *Tibor Bakács*. In the *Connections* section, *György Gömöri* gives an account of the University of Cambridge's memories of Hungarians. *János L. Farkas* reports on the international conference of philosophers organised by the Konrad Adenauer Foundation and *Endre Szikárosi* writes on a meeting of poets in Turin. *Jovica Acin* analyses the psychological effects of the South Slav war, *László Szarka* publishes his diary from Bratislava and Prague and *Béla Pomogáts* writes on the connections between Rumanian and Hungarian intellectuals.

Our next issue will appear in September 1996.

EUROPÄISCHER REISENDER 23.-1996/2-RESÜMÉE

Unser erster Beitrag befaßt sich mit dem Anschluß Ungarns an die Europäische Union und den möglichen Folgen dieses Schritts. Darüber führten wir Gespräche mit *András Inotai*, dem Leiter des Koordinationsausschusses, mit *Viktor Orbán*, dem Vorsitzenden des Parlamentsausschusses für die Europäische Integration, und mit *Hans Beck*, dem EU-Botschafter in Ungarn.

In der Zusammenstellung „Erbtes“ stellt *Szabolcs Szunyogh* in dem Artikel *1000 Jahre ungarische Schule* dem historischen Reichtum unseres Schulwesens in „Zeugnis“ aus; *Tibor Gyurkovics* würdigt mit seinem schriftstellerischen Tagebuch das hundertjährige Bestehen der Malschule von Nagybánya (dazu Reproduktionen).

Begleitet von zeitgenössischen und aktuellen Fotos zum Thema

Die Stadt und ihre Bewohner, sprechen der Historiker *András Gerő* und der Mitglied der städtischen Selbstverwaltung *Zoltán Cselovszky* mit Oberbürgermeister *Gábor Demszky* über Budapest, das vor 100 Jahren urplötzlich eine Großstadt wurde.

László Antal analysiert in seinem Aufsatz *Transit* die strukturellen Veränderungen der Wirtschaft in den ehemaligen sozialistischen Ländern seit 1990.

Wechselvolle *Lebenswege* in Mitteleuropa stellt die gleichnamige Rubrik vor. *Csaba Gy. Kiss* und *István Kovács* erweisen dem Polen *Wacław Felczak* ihre Hochachtung. *György Faludy* schreibt über persönliche Erinnerungen an *Thomas Mann*, *Franz Werfel* und *Bertolt Brecht*. *Miklós Vásárhelyi* autobiographischer Beitrag reicht vom Fiume des Jahrhundertanfangs bis zum heutigen Budapest; mit *Prof. Rudolf Andorka*, Mitglied der Akademie der Wissenschaften, unterhielt sich die Schriftstellerin *Zsuzsa Vathy* über Familie und Heimat.

Österreicher und Ungar leitet das Motto eines Gesprächs, das *László Szarka* mit dem österreichischen Historiker *Peter Haslinger* führte. Damit geben wir zugleich eine Einführung in die für den September dieses Jahres geplante Begegnung zwischen ungarischen und österreichischen Intellektuellen, die auch in den vier Folgejahren stattfinden soll und über die wir in Wort und Bild berichten wollen.

Der Filmregisseur *Ferenc Grunwalsky* wird von *Tibor Bakács* vorgestellt. Ungarische Erinnerungen an Cambridge weckt *György Gömöri* in seinem Artikel *Kontakt*. *János L. Farkas* berichtet über die von der Konrad-Adenauer-Stiftung ausgerichtete Philosophenkonferenz in Cadenabbia. *Endre Szikárosi* über ein Dichtertreffen in Toronto. *Jovica Acin* untersucht psychologische Auswirkungen des Kriegs in ehemaligen Jugoslawien, *László*

Szarka verfaBte ein PreBburger und Prager Tagebuch, *Béla Pomogáts* schreibt über die Verbindungen zwischen rumänischen und ungarischen Intellektuellen.

Die nächste Nummer unserer Zeitschrift erscheint im September 1996.

VIAGGIATORE EUROPEO 23.-1996, SOMMARIO

Il primo gruppo di articoli di questo numero é dedicato al tema dell'adesione dell'Ungheria all'Unione Europea e alle possibili conseguenze di una tale adesione. Pubblichiamo il testo delle conversazioni svolte con *András Inotai* (presidente della commissione di coordinamento), con *Viktor Orbán* (presedente della commissione parlamentare Integrazione Europea) e con *Hans Beck* (rappresentante dell'Unione Europes in Ungheria).

Sotto il titolo *Ereditá* il lettore puo far conoscenza con la ricca storia deN'insegnamento in Ungheria: lo studio di *Szabolcs Szunyogh* é intitolato *I mille anni della scuola ungherese*. Il diario

dello scrittore *Tibor Gyurkovics* é destinato a celebrare il centenario della scuola pittorica di Nagybánya (vedi le riproduzioni pubblicate dalla rivista).

Nell'articolo *La città e i suoi abitanti*, ricca di fotografie, si svolge una conversazione tra il sindaco di Budapest *Gábor Demszky*, lo storico *András Gerő* e il deputato *Zoltán Cselovszky*. Il tema é Budapest, che cento anni fa divenne all'improvviso una metropoli.

László Antal nel suo studio *Transito* sta analizzando la trasformazione della struttura economica che, a partire dal 1990 é in fase di svolgimento negli ex Paesi socialisti.

Nella rubrica *Carriere* varie biografie rappresentano l'Europa Centrale. *Csaba Gy. Kiss* e *István Kovács* rendono omaggio al polacco *Wacław Felczak*, poi *György Faludy* rievoca le proprie memorie personali riguardanti *Thomas Mann*, *Franz Werfel*, *Bertolt Brecht*. Lo scritto autobiografico di *Miklós Vásárhelyi* abbraccia il periodo tra la Fiume dell'inizio del secolo e la Budapest di oggi. La scrittrice *Zsuzsa Vathy* ha intervistato l'accademico

Rudolf Andorka sul tema della famiglia e del Paese.

Nella rubrica *Austria e Ungheria* *László Szarka* conversa con lo storico austriaco *Peter Haslinger*. Questo studio introduce l'incontro tra intellettuali austriaci e ungheresi, organizzato annualmente e quest'annp previsto per settembre. Illustrazioni parlano della storia di 5 anni di questi incontri.

Tibor Bakács presenta ai lettori il regista cinematografico *Ferenc Grunwalsky*.

Nel gruppo di articoli *Relazioni* *György Gömöri* parla dei suoi ricordi di Cambridge. *János L. Farkas* sorive della conferenza internazionale di filosofi, organizzata dalla Fondazione Konrad Adenauer, *Endre Szkárosi* invece parla di in incontro di poeti svoltosi a Torino. *Jovica Acin* sta analizzando gli effetti psicologici della guerra jugoslava. *László Szarka* pubblica il suo diario di Praga e di Pozsony, *Béla Pomogáts* invece ha scritto un articolo sulle relazioni tra gli intellettuali rumeni e ungheresi.

Il prossimo numero del *Viaggiatore Europeo* uscirá nel settembre 1996.

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem az *Európai Utas* c. folyóiratot 1996-ra.

megrendelő neve

címe

Előfizetési díj egy évre: 500 Ft

Az előfizetési díjat a részemre küldendő átutalási postautalványon egyenlítem ki.

aláírás

A megrendelőlapot kitöltve az alábbi címre borítékban, bérmentesítve küldje:

Budapress Kft., 1462 Bp., Pf. 779

Fizessen elő
közvetlenül!
Ha Ön ezt a szelvényt
szerkesztőségünkbe
visszaküldi,
egy csekket küldünk,
amelyen Ön már
500 forintért
előfizethet
az *Európai Utas*
következő négy számára.
Ennyivel olcsóbban
és utánjárás nélkül
biztosan megkapja egy éven át
a legjobb magyar folyóiratot,
amely ajándéknak sem rossz
ittthon és külföldön.

EUROPA UTASAIHOZ AZ EURÓPAI UTASBAN!

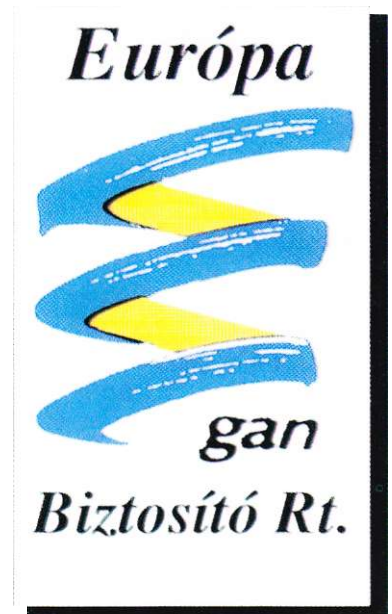

Európa országaiban mindenütt találkozhat a magyar Európa Biztosító Rt. francia tulajdonosának, a Gan-nak a pénzügyeivel.

A világ nemzetközi pénzpiacán tekintélyt szerzett intézményhálózat magyar tagja az Európa Biztosító Rt.

VELÜNK
NEM KÖTELEZŐ
VELÜNK
ÉRDEMES

Címünk: 1114 BUDAPEST
Hamzsabégyi út 37.
Tel.: 269-80-80

• MKB •

MAGYAR KÜLKERESKEDELMI BANK RT.

*F*orint
és deviza
folyószámla

*R*ugalmas
betéti lehetőségek,
vállalati és
privát ügyfeleknek

*K*edvező
kamatok

A legnagyobb
bankkártya
választék

1051 Budapest, Szent István tér 11.,
Telefon: 296-0922, Fax: 117-2332